

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİ:
AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ

Rumeysa GEVHER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Hakan ACET

Konya-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YEŞİL EKONOMİYE GİDEN YOL: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

1.1. Sürdürülebilirlik Düşüncesinin Gelişimi	3
1.2. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı	6
1.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları	10
1.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Küresel Açıdan Gelişimi	13
1.4.1. Stockholm Konferansı- 1972	13
1.4.2. Ortak Geleceğimiz Raporu- 1987	14
1.4.3. Rio Zirvesi- 1992	15
1.4.4. Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı- 1994	18
1.4.5. HABİTAT II Konferansı- 1996	19
1.4.6. Rio+ 5 Oturumu- 1997	19
1.4.7. Birleşmiş Milletler Binyıl Genel Kurulu- 2000	20
1.4.8. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi- 2002	22
1.4.9. Rio+20 Konferansı- 2012.....	25

1.5. Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi.....	26
--	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

YEŞİL EKONOMİ VE YEŞİL BÜYÜME

2.1. Yeşil Ekonomi.....	29
2.1.1. Yeşil Ekonomi Kavramı.....	30
2.1.2. Yeşil Ekonominin Gelişimi.....	32
2.1.3. Yeşil Yeni Düzen	35
2.2. Yeşil Büyüme	38
2.2.1. Yeşil Büyüme Kavramı ve Gelişimi	39
2.3. İşgücü Piyasasında Yeşil Ekonomi: Yeşil İşler	44
2.4. Yeşil Ekonomide İnovasyon	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ YEŞİL DÖNÜŞÜMÜ VE AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

3.1. Yeşil Dönüşüme Giden Yolda Kriz Öncesi Gelişmeler	53
3.2. 2008 Krizi ve Yeşil Dönüşümün İnşası	61
3.3. Kriz Sonrası Yaşanan Gelişmeler	69
3.3.1. Avrupa Yeşil Mutabakatı	74
3.3.1.1. Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı	79
3.3.1.2. Adil Geçiş Mekanizması	82
3.3.2. Avrupa Birliği 2020 Hedefleri ve Gerçekleşmeler	85
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	99

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmamı hazırlama sürecimde değerli fikirleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Hakan ACET'e;

Tez çalışmamın nihayete erdirilmesi noktasında emekleri olan ve savunma jürisinde yer alan Prof. Dr. Ahmet AY ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sencer PEKER'e;

Bugünlere gelmemde maddi ve manevi emekleri olan ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim değerli annem Ayşe GEVHER, babam Muammer GEVHER, kardeşlerim Ebru BULUT, Emrah GEVHER ve Emirhan GEVHER'e;

Tez sürecimin her aşamasında desteğini esirgemeyen Ahmet Samet TOKDEMİR ve çalışma arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Rumeysa GEVHER

Konya, 2022

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rumeysa GEVHER
	Numarası	194226001019
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/ İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hakan ACET
	Tezin Adı	Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi: Avrupa Birliği Örneği

ÖZET

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin yeşil ekonomiye geçiş sürecinde uyguladığı politikalar ve çevre ile iklim hedefleri açıklanmaktadır. Bunu yaparken, sürdürülebilir kalkınmanın birlik içerisinde ele alınmasından itibaren 2020 yılına kadar olan süreç incelenmiştir.

Çalışma ortaya koymaktadır ki, Avrupa Birliği 1990'lı yıllar itibariyle çevresel sorunlar ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı etkileri dikkate almış, uzun dönemli stratejilerini sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi üzerine kurmuştur. 1997 yılında Kyoto Protokolü kapsamında sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik olarak hedeflerini belirlemiş ve bu hedefler doğrultusunda Emisyon Ticaret Sistemi'ni oluşturmuştur. Bunun yanında Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini benimsemiş ve kendi sürdürülebilir kalkınma stratejisini oluşturmuştur. 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizden olumsuz bir şekilde etkilenen AB, krizi fırsata çevirmeye çalışarak dinamik, düşük karbonlu, kaynak kullanımında verimli, bilgiye odaklanan ve sosyal açıdan kapsayıcı bir toplum inşa etmeye odaklanmıştır. Bu anlamda krize karşı uygulamaya koyduğu kurtarma planı içerisinde yeşil yatırımlara yer vermiş ve yeşil dönüşümü başlatmıştır. Yaşanılan dönüşüm ise 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ilan edilmesini sağlamıştır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rumeysa GEVHER
	Numarası	194226001019
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/ İktisat
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hakan ACET
	Tezin Adı	Sustainable Development and Green Economy: An example of European Union

ABSTRACT

In this study, the policies implemented by the European Union in the transition to green economy and the environmental and climate targets are explained. While doing this, the process from the handling of sustainable development in unity until 2020 has been examined.

The study reveals that the European Union has taken into account environmental problems and the effects of climate change since the 1990s and has built its long-term strategies on sustainable development and green economy. In 1997, it determined its targets for reducing greenhouse gas emissions within the scope of the Kyoto Protocol and created the Emissions Trading System in line with these goals. In addition, it adopted the sustainable development goals determined by the United Nations and created its own sustainable development strategy. The EU, which was adversely affected by the global crisis that emerged in 2008, focused on building a dynamic, low-carbon, resource-efficient, information-focused and socially inclusive society by trying to turn the crisis into an opportunity. In this sense, it included green investments in the rescue plan it put into practice against the crisis and initiated the green transformation. The transformation experienced led to the declaration of the European Green Deal in 2019.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AYM	: Avrupa Yeşil Mutabakatı
EEA	: European Environment Agency (Avrupa Çevre Ajansı)
ESD	: Effort Sharing Decision (Çaba Paylaşım Kararı)
ETS	: Emissions Trading System (Emisyon Ticaret Sistemi),
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ICPD	: International Conference on Population and Development (Nüfus ve Kalkınma Konferansı)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IUCN	: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği)
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NCE	: New Climate Economy
NDC	: Nationally Determined Contribution (Ulusal Katkı Beyanı)
Mtep	: Milyon ton petrol eşdeğeri
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
UNCED	: United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı)

UNDP : United Nations Development Program (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

UNEP : United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)

WCED : World Commission on Environment and Development (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: WEHAB Çalışma Grubu Raporu	24
Tablo 2: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.....	27
Tablo 3: Yeşil Büyüme'nin Gelişmekte Olan Ükelere Sağlaması Muhtemel Faydalar	43
Tablo 4: Sektörel Bazda Yeşil İşlerin Gelişimi ve Gelecekteki Potansiyelleri	46
Tablo 5: Hükümetler Tarafından Uygulanması Gereken Temel Politika Alanları.....	48
Tablo 6: Yeşil Büyüme Sürecinde İnovasyon Politikaları.....	51
Tablo 7: Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Kapsamında Belirlenen Hedefler	58
Tablo 8: Almanya Ekonomik Kurtarma Paketi İçerisinde Yeşil Unsurların Payı.....	65
Tablo 9: Fransa Ekonomik Canlanma Paketi İçerisinde Yeşil Unsurların Payı	66
Tablo 10: Savunmasız Kesimler İçin Adil Geçiş Mekanizması	83
Tablo 11: Sera Gazı Emisyonlarının Yıllara göre Değişimi: 2010-2018 (%)	87
Tablo 12: Yenilenebilir Kaynaklardan Gelen Enerjinin Payı : 2010-2019 (%)	89
Tablo 13: Birincil Enerji Tüketiminin Yıllara Göre Değişimi: 2011-2019 (Mtep).....	92
Tablo 14: Nihai Enerji Tüketiminin Yıllara Göre Değişimi: 2010-2019 (Mtep)	93

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni	11
Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Yeşil Ekonomi	34
Şekil 3: Yeşil Teşvik Harcamaları	64
Şekil 4: Avrupa Yeşil Mutabakatı	75
Şekil 5: Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı Finans Mekanizması.....	81

GİRİŞ

Dünya, günümüze kadar olan süreçte birçok çevresel ve ekonomik sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte nüfus artışı, üretim artışı, yoksulluk, açlık, doğal kaynakların tahribatı gibi ortaya çıkan birçok sorun, ülkeler açısından acil eylem planlarının harekete geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında üretim ve tüketimin artması ülkeler arasında farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Ardından dünya genelinde yaşanan savaşlar, ortaya çıkan farklılıkların daha da artmasına sebep olmuştur. Yirminci yüzyılın ortasında İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanması, ortaya çıkan farklılıkların kalkınma seviyelerine göre ele alınmasına neden olmuştur. Az gelişmişlik kavramı da bu yüzyılda ortaya çıkmış; ülkeler kalkınmışlık seviyelerine göre az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke olarak anılmaya başlanmıştır. Sanayi devrimi ile başlayan bu değişim süreci, küresel açıdan yaşanan çevresel sorunlarının her geçen gün artarak daha da gün yüzüne çıkmasına yol açmıştır.

Çevresel sorunların sınır aşan boyutlara ulaşması ise zamanla sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte sanayileşme ile ivme kazanan ekonomik büyümeye karşı eleştiriler artmıştır. Bu durum önceleri var olsa da, kapitalist ekonomik büyümenin çevresel sorunları beraberinde getireceği düşüncesi günümüz anlamıyla 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başına dayanmaktadır. Bu yıllarda sanayileşmiş ülkelerde gerçekleşen ekonomik büyüme, kalkınma ve tüketim yapısındaki değişimlerin çevresel sorunları hızlandırdığı, gezegen dengesinin ekonomik açıdan istikrar ve güvenliğinin olumsuz etkilendiği düşünceleri ağırlık kazanmıştır (Blewitt, 2008, s. 14). Bu süreç, kalkınma ve sürdürülebilirlik kavramlarının birbiriyle ilişkili kavramlar olarak ele alınmasını sağlamış, 1980 yılına gelindiğinde ise Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından yayımlanan makalede sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa kullanılmıştır (Sachs, 2019, s. 24).

Sürdürülebilir kalkınma, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayımlanan raporda *“bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşaklarında kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır”* şeklinde ifade edilmiştir (WCED, 1987, s. 43). Aynı zamanda kavram çevresel tahribatın ve krizlerin artmasıyla değer kazanmış ve küresel düzeyde devletler ve kuruluşlarca ele alınmıştır.

2008 yılında ABD’de ortaya çıkan küresel kriz, ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından ülkelerin ekonomi politikalarıyla krizden çıkma çabalarını yetersiz bırakmıştır. Çünkü kriz gıda, yakıt ve finansal sektörleri olumsuz etkilemiş, bu sebeple krizden çıkışın tek bir anahtarı olmadığı anlaşılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken ekonomiye yeşil bir bakış açısının getirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve ülkeler tarafından yeşil politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle UNEP ve OECD tarafından farklı büyüme ve ekonomi stratejileri üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu durum, yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramlarının ortaya çıkmasına neden olurken, sürdürülebilir kalkınmaya da farklı bir boyut kazandırmıştır.

2008 küresel kriziyle birlikte AB, krizin etkilerini azaltmak ve ortadan kaldırmak amacıyla teşvik paketleri hazırlamıştır. Hazırlanan teşvik paketleri incelendiğinde yeşil teşviklere yer verildiği görülmektedir. Bu açıdan AB’nin yaşanan kriz sonrasında ekonomisini toparlamak ve gelecek yüzyıla hazır hale getirmek amacıyla yeşil dönüşümü başlattığı ve gelecek dönem stratejilerini bu ekseninde oluşturduğu görülmektedir.

Bu tez çalışması üç bölümden oluşmakta olup ilk bölümde yeşil ekonomiye giden süreçte sürdürülebilir kalkınma kavramı ve kavramın tarihsel süreç içerisindeki gelişimi açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Yeşil Ekonomi ve Yeşil Büyüme kavramları açıklanmaktadır. Bu bölümün amacı, yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramlarının anlaşılabilir olarak iki kavram arasındaki farkların ortaya konulması ve sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkilerinin açıklanmasıdır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise AB’nin yeşil dönüşümü nasıl gerçekleştirdiği incelenmektedir. Bunu yaparken ilk olarak 2008 krizi öncesi dönem kısaca özetlenmekte ve kriz sonrasında açıklanan yeşil teşvik paketleri incelenmektedir. Ardından AB’nin iklim politikaları açıklanarak Avrupa Yeşil Mutabakatı’na kadar olan süreç ele alınmaktadır. Son olarak ise Avrupa 2020 stratejisi kapsamında iklim değişikliği ve yeşil ekonomi açısından yaşanan gelişmeler incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEŞİL EKONOMİYE GİDEN YOL: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Yeşil ekonomi kavramı ortaya çıkmadan önce sürdürülebilir kalkınma küresel anlamda kuruluşların ve ülkelerin gündeminde yer almaktaydı. Sonrasında yaşanan çevresel ve ekonomik krizler sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmesini ve yeşil ekonomi kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu açıdan sürdürülebilir kalkınmanın ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gereği doğmaktadır. Bu bölümün amacı, yeşil ekonomiye giden yolda ilk basamak olan sürdürülebilir kalkınmanın anlaşılmasıdır.

1.1. Sürdürülebilirlik Düşüncesinin Gelişimi

Sürdürülebilirlik temel olarak, toplumların eylemleri sonucunda ortaya çıkan çevresel, sosyal sorunlara ve adaletsizliğe karşı çıkarak, canlıların yaşam koşullarına yönelik standartların ve beklentilerin ekolojik denge içerisinde devam ettirilmesi anlamına gelmektedir (Özgen, 2019, s. 2). Çevre ile ilgili sorunlar insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, kendi kendini yenileme yeteneğine sahip olan yenilenebilir doğal kaynakların aşırı kullanımları sonucunda, yenilenebilir olma özelliklerini kaybetmeleri ile algılanmaya başlanmıştır (Sağır, 2020, s. 82).

Dünya tarihine baktığımızda yaşanan ilk çevre olayı, dinazorların yok olması olarak bilinmektedir. Yaklaşık 65 milyon yıl önce gerçekleşen bu olay, Meksika'nın Yucatan Yarımadası'na çarpan bir gök cisminin bitki ve hayvanları yok etmesiyle gerçekleşmiştir. M.Ö. 10.000'li yıllarda avcılık-toplayıcılıktan tarıma geçen insan toplulukları ile diğer canlı türler arasındaki etkileşimle birlikte yeni bir gelişim süreci yaşanmıştır. Bu gelişim sürecinde yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için tarımsal faaliyetlere başlayan toplulukların üretim için yeni yerler açmaları ormansızlaştırma faaliyetlerini beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde M.Ö yaklaşık 509 yılında kurulan Roma Cumhuriyeti, artan nüfus ile birlikte yeni yerler fethetmeye ve fethedilen yerlerde yeni tarım alanları açıp, kereste ihtiyacını karşılamak için Almanya'nın kuzeyindeki ormanlara yönelerek çevresel kirlilik ve ormansızlaştırmayı başlatmışlardır. Aynı şekilde yanardağların patlaması çevre üzerindeki baskının artmasına, patlamanın olduğu bölgelerde canlı türlerin yok olmasına ve hava kirliliğinin artmasına sebep olmuştur. M.S. 79 yılında Vezüv yanardağının, 1783 yılında İzlanda'daki Laki yanardağının, 1792 yılında ise

Japonya'daki Unzen yanardağının patlaması ile yaşanan felaketler çevresel sorunların artışı beraberinde getirmiştir (Gürler vd., 2017, s. 61-64).

18.yy'a geldiğinde dünya nüfusu azımsanamayacak düzeyde artmış, doğal kaynakların varlığı insanları üzerinde düşünemeyecekleri bir duruma itmiştir. Sanayi Devrimi ile artan üretim ve tüketimle birlikte toplumsal yaşam değişmeye başlamış, kırdan kente göçler sonucunda kentler kalabalıklaşmış, yeni iş kolları ve toplumun yeni kesimleri ortaya çıkmıştır (Aşıcı, 2017, s. 37). Artan üretim sonucunda insan ihtiyaçları hızla karşılanmaya başlamıştır. Sanayi devrimi ile değişen üretim ve tüketim biçimleri çevresel sorunların artmasına ivme kazandırmıştır. Bununla birlikte önceleri yerel düzeyde algılanan çevresel sorunlar artık sınır aşan boyutlara ulaşmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte yaşanan gelişmeler doğa koruma düşüncesinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Avrupa'da ormansızlaşma faaliyetlerinin artması sonucunda da gelecek nesiller için bir tehlike oluşturacağı düşüncesiyle bilim insanları doğayı korumak için harekete geçmiştir (Pisani, 2006, s. 85). Bu hareketler sürdürülebilirlik kavramının oluşmasında önemli bir altyapı oluşturmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk olarak 1713 yılında Almanya'da Hans Carl von Carlowitz tarafından aşırı odun tüketiminin gelecek nesilleri olumsuz etkileyeceği ve bu sebeple orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması gerektiğini ifade etmesiyle ortaya çıkmıştır. Carlowitz, ormanların korunması için "*sürdürülebilir ormancılığı*" savunmuştur. (Pisani, 2006, s. 85-86).

Daha çok tarımsal faaliyetlerin artması ile ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı dönemin bazı iktisatçıları tarafından nüfus artışının ileride olumsuz sonuçlar doğuracağı düşüncesiyle gelişmeye devam etmiştir. Nüfus artışının kaynak tüketimi üzerinde negatif etkiler yaratarak gelecek nesilleri etkilemesi düşüncesi dönemin ünlü iktisatçısı Thomas Robert Malthus tarafından, 1798 yılında yayımlanan "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme" eserinde yer bulmuştur (Pisani, 2006, s. 86).

Çevre sorunlarının artmasının ardından bilim dalları kendi bakış açılarıyla çevreye yaklaşmışlardır. Bu yaklaşımların zamanla tek bir çatı altında bütünsel olarak toplanması ile "Çevrebilim" kavramı ortaya çıkmıştır. Parlak (2004) Çevrebilim'i, "...çevreyi kendi bakışı ve teknikleriyle inceleme konusu yapan, "çevre bilimleri-environmental sciences"den farklı ve onların üzerinde kurumsal bir çatı oluşturan, özgün bir bilim disiplini olmaktadır" şeklinde ifade etmiştir (Parlak, 2004, s.21). Alman biyolog Ernst

Haeckel tarafından 1866'da "Genel Morfoloji" adlı çalışmada ise çevrebilim, ekoloji kavramı ile anlatılmıştır. Haeckel'e göre ekoloji, canlı varlıklar ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen bir biyoloji dalı olarak ortaya çıkmıştır (Simonnet, 1990, s. 13).

Çevresel sorunların artması, dönemin iktisat düşünürlerini de etkilemiş ve geleneksel iktisat düşüncesinde değişimler başlamıştır. Bu değişimler zamanla ekolojik iktisat düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Burkett, 2008, s. 159). Ekolojik iktisadın gelişmesiyle, geleneksel iktisadın ekonomik büyüme kavramı eleştirilmiştir. Ekonomik büyümeyi eleştiren önemli isimlerinden biri olan Nicholas Georgescu-Roegen 1971'de yayınlanan "The Entropy Law and the Economic Process" çalışmasında termodinamiğin ikinci yasası olan entropi¹ ile ekonomik büyüme kavramını eleştirmiş, ekonomik üretim sürecinde %100 verimliliğe ulaşmanın imkânsız olduğuna dikkat çekmiştir (Czech, 2009, s. 7). Roegen gibi çevre konusunda önemli bir yere sahip olan Herman E. Daly de entropi yasasına dayanarak, sınırsız ekonomik büyümenin yerini istikrarlı bir ekonomik büyümenin alması gerektiğini savunmuştur (Cole, 1999, s. 89).

Yaşanan bu gelişmeler sürdürülebilirlik düşüncesinin gelişimini hızlandırırken, birçok ekolojik düşünürde yayınlarıyla küresel alanda sürdürülebilirlik fikrinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu düşünürlerden biride 1962 yılında yayımladığı "Silent Spring" kitabıyla dünyada yankı uyandıran Rachel Carson'dır. Carson 1962 yılında yayımlanan ve 2011 yılında Türkçeye "Sessiz Bahar" olarak çevrilen kitabında; sanayileşmenin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilere dikkat çekerek, insanlığın doğal yaşama müdahale etmesinin çevresel sorunlar yarattığını, kimyasal ürünlerin tarım alanları üzerinde olumsuz etkisi olacağını, birçok bitki ve hayvan türünün yok olmaya başladığını ve zararlı böcek türlerinin de kullanılan kimyasal ilaçlardan dolayı aşırı derecede artacağını ileri sürmüştür (Carson, 2011).

Aynı şekilde dönemin önde gelen çevreci düşünürlerinden Barry Commoner, 1971 yılında yayımladığı "The Closing Circle" kitabı ile çevresel sorunların gündeme gelmesine ve sürdürülebilirlik fikrinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Czech, 2009, s. 2).

¹ Entropi; bir sistemin mekanik işe dönüştürülemez termal enerjisini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wikipedi. (2022). Entropi. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Entropi> (Erişim: 14 Nisan 2022).

Bu dönemde var olan çevre olaylarına, petrol ve diğer hammadde fiyatlarındaki şok artışlarında eklenmesiyle ekonomik büyümenin doğal sınırları ile ilgili tartışmalar hız kazanmıştır. Bunun somut bir örneği olarak, insanlığın geleceğini tehdit eden sorunları değerlendirmek amacıyla 1968 yılında kurulan Roma Kulübü örnek verilebilir. Donella H. Meadows başkanlığında bir araya gelen Roma Kulübü, 1972 yılında “Limits to Growth (Ekonomik Büyümenin Sınırları)” raporunu yayınlamıştır. (Klarin, 2018, s. 71).

Meadows vd. (1972) raporda; ekonomik büyümenin zengin ve yoksul arasındaki uçurumu derinleştirdiği, gıda üretiminde önemli olan toprak ve suyun sınırlı olduğu, birçok madenin gelecek yüzyılda tamamen tükeneceği, sanayileşme ile artan enerji kullanımının çevresel kirliliği beraberinde getirdiği ve yenilenemez kaynakların kullanımının ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerinin ne kadar devam edeceği gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Rapor, farklı alternatif üretim ve nüfus senaryolarına göre, yenilenebilir ve özellikle yenilenemez kaynakların hangi zaman dilimlerinde tükeneceklerine ilişkin tahminleri içermektedir (Burkett, 2008, s. 110). Buna göre nüfus artışı, kirlilik, gıda üretimindeki artış ve kaynakların tükenmesi mevcut durumda devam ederse gelecek yüzyılda ekonomik büyümenin sınırlarına ulaşılacağını ortaya koymaktadır (Pezzoli, 1997, s. 550-551). Dünyada yankı uyandıran ve ekonomik büyümenin sınırlandırılması gerektiğine dikkat çeken bu rapor, sürdürülebilirlik kavramının ileri taşınarak sürdürülebilir kalkınmanın ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir role sahiptir.

1980'lerin başlarında çevre olaylarının insani gelişme ve refah üzerindeki olumsuz sonuçlarının gözler önüne serilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesinde ve sürdürülebilir kalkınmanın temel hedef haline gelmesinde etkili olmuştur (Munasingle, 2009, s. 21). Sachs (2019), gezegenimizin karşı karşıya kaldığı çevre krizini, devasa dünya ekonomisinin yarattığını ve krizin milyarlarca insan ve canlı türü üzerinde tehdit oluşturduğunu dile getirmiştir. İşte sürdürülebilirlik düşüncesi tüm bunlar ışığında gelişerek yerini sürdürülebilir kalkınmaya bırakmıştır.

1.2. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Sürdürülebilir kalkınma kavramını açıklamadan önce sürdürülebilirlik ve kalkınma kavramlarını açıklamak faydalı olacaktır. Sürdürülebilirlik kavramı ve düşüncesinin gelişimi bir önceki başlıkta ayrıntılı olarak açıklandığı için bu bölümde kalkınma kavramı

kısaca açıklanarak sürdürülebilir kalkınma kavramı ve kavramın ortaya çıkışı hakkında genel bilgiler verilecektir.

Kalkınma kavramı eski bir kavram olmakla birlikte 1970'lerin öncesinde daha çok ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmekteydi. 18.yy'da Klasik İktisadın kurucusu Adam Smith kalkınma sorunlarına dikkat çekerken; 19.yy'da Karl Marx, Thomas Robert Malthus, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi iktisatçılar sürdürülebilir kalkınmanın bazı unsurlarını tartışmış; neoklasik iktisat teorisi de hava, su ve yenilenebilir kaynakların önemine dikkat çekmiştir (Klarin, 2018, s. 70). Küresel anlamda ise özellikle az gelişmişlik kavramının ortaya çıkmasıyla kalkınma üzerine yoğunlaşmış ve ekonomik büyümeden farklı olarak niteliksel artışın da önemli olduğu düşüncesi gelişmiştir. Zaman içerisinde kalkınma kavramı, özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılması ve refahı iyileştirici hedeflerin ele alınarak daha adil bir büyüme modeline doğru evrilmiştir (Munasingle, 2009, s. 20-21). Kalkınmada; okur-yazar sayısında artış, temiz su kullanımının yaygınlaşması, elektrik tüketiminin ve beslenme düzeylerinin artması (Eğilmez, 2019, s. 40), gelir dağılımında adaletin sağlanması, yoksullukla mücadele, anne-çocuk sağlığı gibi konular önem kazanmaktadır.

Literatüre baktığımızda kalkınma ve sürdürülebilirlik kavramları, sürdürülebilirlik fikrinin ortaya çıkması ile zamanla birbiriyle ilişkili kavramlar olarak anılmaya başlanmıştır. Kalkınmanın sürdürülebilir olup olmadığı düşünüldüğünde, tüm insanlığa yaşama şansı yaratabilecek olan doğal kaynakların hem niceliksel hem de niteliksel olarak belirli bir düzeyin altına inmeden devamlılığının sağlandığı sürece sürdürülebilir olacağını düşüncesi ön plana çıkmıştır (Burkett, 2008, s. 328). İnsan ve çevre arasındaki etkileşimin üst düzeylere ulaştığı ve çevresel sorunlar yarattığı göz önünde anıldığında yirminci yüzyıl için hem düşüncede hem de eylemde bir değişim süreci başlatılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda 1970'ler, çevre konularının popülerliğini arttırdığı, sürdürülebilirlik ve kalkınma kavramlarının tartışıldığı ve bir arada anılmaya başlandığı yıllar olduğu söylenebilir.

Kalkınmanın sürdürülebilirliği düşüncesi 1972'de hem Rio Konferansı'nda hem de Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development- WCED) tarafından yayınlanan "Ekonomik Büyümenin Sınırları" raporunda küresel alanda yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınma ise ilk kez, 1980 yılında Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for

Conservation of Nature and Natural Resources- IUCN) tarafından “Dünya koruma Stratejisi: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Canlı Kaynakların Korunması” isimli makalede kullanılmıştır (Sachs, 2019, s. 24). Makalenin amacı, “*canlı kaynakların korunması yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olmaktır*” şeklinde ifade edilmiştir (IUCN, 1980, s. 4). Makalede, doğal kaynakların sınırlı olduğu gerçeği ve ekosistemin taşıma kapasitesi göz önüne alınarak, insanların ekonomik kalkınma ve doğal kaynakları kullanma hızlarının gelecek nesilleri de dikkate alarak sağlanması gerektiği vurgulanmıştır (IUCN, 1980). Şimdiki ve gelecek nesiller düşünülerek, hem gezegeni korumak hem de varlığını sürdürmek amacıyla sürdürülebilir bir kalkınma anlayışına dikkat çekilmiştir.

Özellikle sanayileşme ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte zengin- yoksul arasındaki uçurumun artması, eğitime erişimde yaşanan zorluklar, su kirliliği, iklim değişikliği, anne-çocuk sağlığı, artan bulaşıcı hastalıklar vb. konular da önemli hale gelen sürdürülebilir kalkınma, gezegenimizin devamlılığının sağlanması, bizim ve gelecek nesillerin sağlıklı bir şekilde hayatlarına devam edebilmeleri açısından oldukça önemlidir.

Sürdürülebilir kalkınmanın günümüze kadar olan süreçte birçok tanımı yapılmıştır. Literatürde en çok kullanılan tanımlaması ise 1987 yılında WCED tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” raporunda yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesinde ve küresel düzeyde ele alınmasında önemli bir yere sahip olan bu raporda sürdürülebilir kalkınma; “*bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşaklarında kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımda iki temele vurgu yapılmıştır. Bunlardan ilki, özellikle yoksulların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesine öncelik verilmesi iken diğeri ise çevrenin mevcut olan ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğine, teknoloji ve sosyal organizasyonların getirdiği sınırlama düşüncesidir (WCED, 1987, s. 43).

Goodland ve Ledec (1987) tarafından yapılan tanımda; gelecek nesiller için muhtemel doğal potansiyelin tehlikeye atılmadan, mevcut ekonomik ve sosyal sistemin faydalarını optimize eden dönüşümler olarak sürdürülebilir kalkınma açıklanmıştır.

Pearce, Markandya ve Barbier (1989), gelirden meydana gelen reel artış, iyi bir eğitim seviyesinin sağlanması, sağlık ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi amacıyla, daha iyi işleyen sosyal ve ekonomik bir sistemin yaratılmasının sürdürülebilir

kalkınmanın temelinde olduğunu vurgulamışlardır (Ciegis vd., 2009, s. 29; Klarin, 2018, s. 77).

Dünya Bankası tarafından 1992 yılında, sürdürülebilir kalkınmanın devam eden bir gelişme süreci olduğu tanımlaması yapılmıştır. Yine aynı yıl Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (United Nations Conference on Environment and Development- UNCED), “*doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve yenilenmesi yoluyla günümüzde ve gelecekte insanlığın ihtiyacını karşılamayı amaçlayan ve gelecek nesiller için Dünyayı koruyarak toplumun uzun vadeli sürekli gelişimi*”ni sağlayacaktır ifadesiyle sürdürülebilir kalkınma tanımı yapılmıştır (Ciegis vd., 2009, s. 29).

Munasingle (1992) sürdürülebilir kalkınmayı sosyal, çevresel ve ekonomik açıdan değerlendirmiştir. Ona göre sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, çevresel ve sosyal sistemlerin dayanıklılığını korurken, aynı zamanda sürdürülebilir bir zaman boyutunda bireylerin ve toplumların isteklerini ve tam potansiyellerini gerçekleştirmelerine imkan sağlayacak fırsatların iyileştirilme sürecidir (Munasingle, 2009, s. 22).

Herman Daly'ye göre sürdürülebilir kalkınma; kendi kendini yenileyebilme yeteneğine sahip olan kaynaklar için kullanım oranının, kendini yenileyebilme oranını aşmadığı; kıt kaynaklar içinde kaynağın tükenme oranının, tükenen kaynağın yerine geçebilecek alternatif bir kaynak bulma oranını aşmadığı; her türlü atığın çevresel kirliliğe yol açma oranının da, kirliliği ortadan kaldırma oranını geçmediği bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Yalçın, 2017, s. 99).

Diesendorf (2000) sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, çevresel ve ekonomik bileşenlerine dikkat çekmektedir. Ona göre, doğal çevreyi ve sosyal adaleti koruyan ve geliştiren her türlü sosyal veya ekonomik kalkınma sürdürülebilirdir (Diesendorf, 2000).

Mulder ve Van Den Bergh (2001) tarafından ise sürdürülebilir kalkınma, uzun vadede istikrarlı bir çevresel kalitenin ve kaynak bulmanın, ekonomik gelişme ile uyumlu olması gerektiği şeklinde ele alınmıştır (Burkett, 2008, s. 325).

WCED tarafından yapılan sürdürülebilir kalkınma tanımı kuşaklararası etkileşime dikkat çekerken, eşitliğin sağlanmasının temel ilke olduğunu vurgulamaktadır. Temel ihtiyaçlar ifadesi; sağlam bir çevre, adaletli bir toplum ve iyi işleyen ekonominin bir arada bulunmasını içerirken (Diesendorf, 2000, s. 3), küresel düzeyde sağlanması gereken adaletin, nesiller arası adalet ile bütünleşmesi vurgulamaktadır (Mengi ve Algan, 2003, s. 20). Temel ihtiyaçların karşılanması konusunda karşımıza tam büyüme potansiyeline

ulaşmak çıkmaktadır. Fakat tam büyümeye ulaşmak sürdürülebilirliği tehlikeye atarak çevresel sorunları beraberinde getirebilmektedir. Burada anlatılmak istenen ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığı, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye ihtiyaç olduğudur. Sürdürülebilir kalkınma ile toplumların hem üretken potansiyeli artarak hem de herkes için fırsat eşitliği sağlanarak temel insan ihtiyaçları karşılanabilecektir (WCED, 1987, s. 44).

Tanımlardan anlaşılacağı üzere sadece ekonomik açıdan bir sürdürülebilir kalkınmadan bahsetmek mümkün değildir. Sürdürülebilir kalkınma; bünyesinde çevresel, ekonomik ve sosyal bir yapı bulundurmaktadır. Üzerinde durduğu en önemli konulardan biri ise yoksulluktur. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğun azaltılmasına öncelik vererek kaynakların tükenmesini, çevresel ve kültürel tahribatı ve sosyal açıdan istikrarsızlığı azaltmayı temel amaç olarak benimsemiştir (Barbier, 1987, s. 103).

Farklı ifadelerle açıklansa da temelde aynı nokta etrafında yoğunlaşan sürdürülebilir kalkınma çevresel tahribatın ve krizlerin artmasıyla değer kazanmış ve küresel düzeyde toplumlar ve kuruluşlarca ele alınmıştır. Ortak Geleceğimiz raporunda geniş bir yer bulan ve devamında adına birçok konferans düzenlenen sürdürülebilir kalkınma, temelde sosyal, çevresel ve ekonomik olmak üzere üç temel çerçeve etrafında oluşturulmuş bir kavramdır.

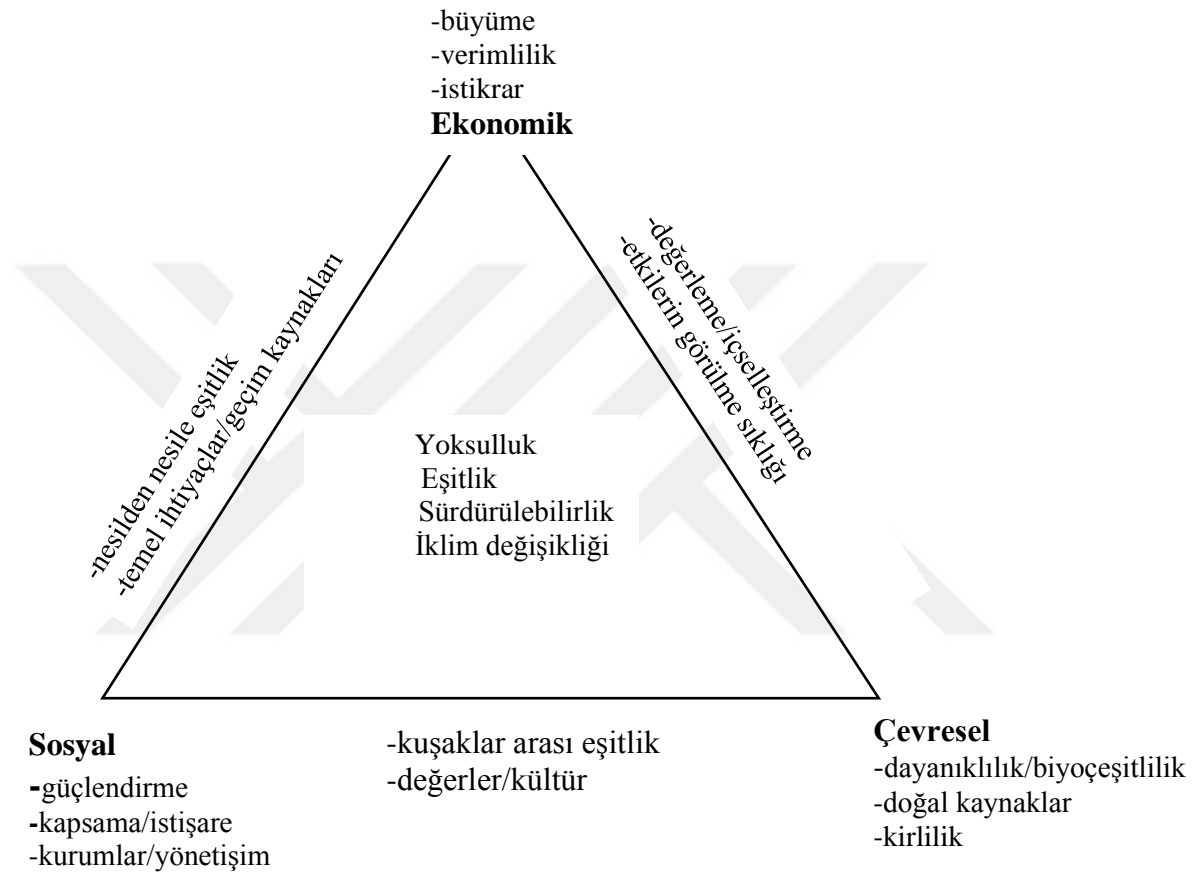
1.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenleri

Özellikle 1980'lerin başlarında, çevresel sorunların kalkınmanın önünde büyük bir engel olduğunun açıkça anlaşılmasıyla birlikte sürdürülebilir kalkınma kavramının üç temel bileşen (veya boyut) etrafında geliştiği sonucuna ulaşılmıştır (Munasinghe, 1992, s. 2). Ortak Geleceğimiz raporunda da belirtildiği gibi sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel bileşenlerden oluşmaktadır.

Munasinghe, sürdürülebilir kalkınmanın üç bileşenini “Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni” etrafında bir araya getirerek; ekonomik açıdan sürdürülebilirliğin mal ve hizmetlerin tüketilmesindeki artışlarla insan refahını arttıracaklarını; çevresel açıdan; ekolojik sistem bütünlüğünün korunmasını; sosyal açıdan ise insanlar arası ilişkilerin güçlendirilmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın bileşenlerini açıklamaktadır (Munasinghe, 2009, s. 34-35). Sürdürülebilir kalkınma üçgeni 1992 Rio Konferansı’nda sunulmuş, ekonomik, çevresel ve sosyal bileşenler kadar üçgenin kenarları arasındaki etkileşiminde

önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Şekil 1, sürdürülebilir kalkınma üçgenini göstermektedir.

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni

Kaynak: Munasingle, 2009, s. 34.

Çevresel Boyut: Sürdürülebilir kalkınma kavramı çevresel boyut itibariyle önemli bir yer tutmaktadır. Ortak Geleceğimiz raporunda, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel olarak mümkün olan ve herkesin elde edebileceği tüketim standartlarını teşvik edecek değerleri uygulamayı ve yaymayı gerektirdiği ifade edilmiştir (WCED, 1987, s. 42). Dünyamızda insan faaliyetlerinin neden olduğu sorunlar, doğanın kendi kendini yenileme yeteneğine tehlikeye atmaktadır. Yenilenemez kaynakların kullanımlarından vazgeçmediğimiz durumda gelecek kuşakların temel haklarına zarar vermekte hatta yaşama haklarını bile ellerinden almaktayız (Ergün ve Çobanoğlu, 2012, s. 103). Bu

sebeple doğanın sürdürülebilir şekilde gelecek kuşaklara kadar devam ettirilmesi konusunda çevresel sürdürülebilirlik büyük önem taşımakta; doğal kaynakların etkin ve dengeli kullanımı, biyoçeşitliliğin korunması, üretim ve tüketim modellerinin değiştirilmesi, temiz su kaynaklarına erişim, salgın hastalıkların önlenmesi, kirliliğin azaltılması ve sınır aşan boyutlarının engellenmesi gibi birçok konu önemli olmaktadır.

Ekosistem dengesi ve biyoçeşitliliğin korunması çevresel açıdan sürdürülebilir kalkınma için önemlidir. Çünkü çevresel kirliliğin aşırı boyutlara ulaşması, hem biyoçeşitliliği tehlikeye atmakta hem de ekosistem dengesini bozmaktadır. Bu noktada gelecek kuşaklar bugün sahip olduğumuzdan daha az biyoçeşitliliğe sahip olacaklardır (Gürlük, 2010, s. 87). Harris (2000), çevresel açıdan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında doğal kaynak tabanının korunması gerektiğini, yenilenemez kaynakların tüketimlerinin azaltılıp ikame olabilecek kaynaklara yatırım yapılarak kullanılmasını, yenilenebilir kaynakların da aşırı tüketilmesinin önlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Ekonomik Boyut: Sürdürülebilir kalkınmanın tartışılmasıyla birlikte doğal kaynakların kıt kaynaklar olduğu ve bu kaynaklara bir değer atfedilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ortak Geleceğimiz raporunda da yer bulan bu konuda ekonomik açıdan sürdürülebilirliğin sağlanmasında sermaye stokunun önemli olduğu belirtilmiştir. Bugün, doğal kaynaklar üzerinde yapılan faaliyetler sonucunda ortaya çıkan gelirler hesaplanırken, kaynakların bozulma ve tükenmeleri de göz önünde bulundurulmalı ve gelecek kuşakların gelirlerindeki azalma da bu hesaba dahil olmalıdır (Mengi ve Algan, 2003, s. 9). Bu sebeple kıt olan doğal kaynaklar üzerinde yapılan fiyatlandırmaların, kaynakların gelecek kuşaklara aktarılabilmesi açısından düşük olarak belirlenmesinin önüne geçilmeli (Yıldırım ve Göktürk, 2004, s. 469), ortaya çıkan dışsallıklarda fiyatlara dahil edilmelidir.

Bu kapsamda yapılan düzenlemelerle birlikte çevre politikaları dört temel ilke esas alınarak OECD ülkelerince ve zamanla diğer ülkeler tarafından benimsenmiştir. Bu dört temel ilke; kirleten öder ilkesi, kullanan öder ilkesi, ihtiyat ilkesi ve yerellik ilkesi olarak karşımıza çıkmakta ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ekonomik boyutta göz önünde bulundurularak önem kazanmaktadır (Yıldırım ve Göktürk, 2004, s. 470).

Harris (2000), ekonomik açıdan sürdürülebilir sistemlerin nasıl olması gerektiği hakkında bir tanım yaparak; mal ve hizmet üretiminde sürekliliğin sağlanabildiği, hükümetlerin borç yükümlülüklerini yerine getirebildikleri ve tarımsal ve endüstriyel

üretimlerin zarar görmemesi adına sektörlerde yaşanan sorunların engellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sosyal Boyut: Sürdürülebilir Kalkınma şimdiki ve gelecek nesiller için önemli olmakla birlikte, eşitlik ve adalet temelinde var olmaktadır. Herkes için eşit eğitim, sağlık, hastalıklarla mücadele, yoksulluğun azaltılması gibi hedeflerle küresel anlamda değer kazanmakta ve kimse bu hedeflerin dışında tutulamamaktadır. Bu noktada sosyal boyut ön olana çıkarak, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanılmaktadır. Dünyanın hangi yerinde olursa olsun eşit eğitim, barınma, anne-çocuk sağlığı, yoksulluğun ortadan kaldırılması, insan hakları, siyasal katılım gibi konular sosyal açıdan sürdürülebilirliğin sağlanmasında temel oluşturmaktadır. Harris (2000), sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ekonomik ve çevresel entegrasyonun ancak sosyal açıdan desteklenmesi ile başarılı olabileceğini savunmaktadır.

Sosyal olarak sürdürülebilir bir toplum, sahip olunan kaynakların sürdürülmesini sağlayarak gelecekte meydana gelebilecek sorunların engellenmesine yardımcı olmalıdır. Bu noktada sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunun gerçekleşmesi, temel ihtiyaçlar, insan ve toplum kapasitesiyle ilişkilidir. Bu ilişki; eşitlik, güvenlik, sosyal içerme ve etkileşim, uyarlanabilirlik olmak üzere dört temel neticede şekillenmektedir (Gates and Rick, 2005, s. 3).

1.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Küresel Açıdan Gelişimi

Sürdürülebilir kalkınmanın gündeme gelmesini sağlayan Ortak Geleceğimiz raporundan sonra uluslararası düzeyde özellikle Birleşmiş Milletler tarafından yapılan konferans ve oturumlarda kavram farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu başlık altında, sürdürülebilir kalkınmanın ilerlemesini sağlayan konferanslar kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

1.4.1. Stockholm Konferansı- 1972

Sürdürülebilir kalkınmanın küresel düzeyde ele alınmaya başlanması özellikle Birleşmiş Milletler tarafından 1972 yılında düzenlenen konferans ile gerçekleşmiştir. Türkiye'nin de dahil olduğu 113 ülkenin katılımıyla, İsveç'in Stockholm kentinde düzenlenen "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (UNCHE)" yada yaygın olarak bilinen adıyla "Stockholm Konferansı", çevre konusunda düzenlenen ve

sürdürülebilirliğin tartışıldığı ilk uluslararası konferans olma özelliği taşımaktadır (Drexhage ve Murfy, 2010, s. 7)

Dünyada büyük bir ses getiren “Ekonomik Büyümenin Sınırları” raporuyla aynı yıl gerçekleştirilen Stockholm Konferansı, sosyo-ekonomik yapıları ve gelişmişlik düzeyleri açısından farklı olan birçok ülkeyi bir araya getirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020a). Çevre konusunda bir araya gelen katılımcılar küresel anlamda, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir olması gerektiğini gündeme getirmişlerdir (Sachs, 2019, s. 24).

Konferans sonucunda çevre açısından önemli olan “İnsani Çevre Bildirgesi” yayımlanmıştır. Bu bildirmede; insan-çevre etkileşimi ve faaliyetlerinin çevre üzerindeki sonuçları, ekonomik kalkınma sorunları, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, küresel örgütler ve hukukla ilgili konular ön plana çıkarken, özellikle küresel ortaklık ve toplumsal dayanışma konuları gündeme gelmiştir (Keleş vd., 2015, s. 326). Bildirmede aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin temelleri atılmıştır. Aynı zamanda çevre konusunda programların gerçekleştirilmesi, gelişmekte olan ülkelerin çevreye duyarlı politikalar uygulamalarına yardımcı olmak ve çevresel faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu olmak amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun kararı ile Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) kurulmuştur (United Nations General Assembly, 1972).

Yukarıda açıklandığı üzere Stockholm Konferansı, sürdürülebilir kalkınmanın gündeme gelmesinde ve gelişmesinde büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda UNEP’in kurulması da bu konferans sonrasında olmuş ve sürdürülebilir kalkınma gelecekte yapılan birçok konferansın da gündemini oluşturmuştur.

1.4.2. Ortak Geleceğimiz Raporu- 1987

1983 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bağımsız bir komisyon olarak kurulan WCED, dünyada yeni bir dönemin başlangıcını yapan sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Dönemin Norveç Başbakanı olan Gro Harlem Brundtland başkanlığında bir araya gelen WCED, insan çevresinin ve doğal kaynakların artan bir şekilde kötüleşmesinin ve bu kötüleşmenin hem ekonomik hem de sosyal kalkınma üzerindeki sonuçlarının değerlendirilmesi ve artan endişelerin giderilmesi amacıyla kurulmuştur (Drexhage ve Murfy, 2010, s. 7; Klarin, 2018, s. 74). WCED,

kurulduktan bir yıl sonra Ekim 1984’de ilk toplantısını yapmış, dünyadaki çevre ve ekonomik kalkınma konularında incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler sonucunda ortaya çıkan ünlü Ortak Geleceğimiz raporunu da 1987 yılında yayınlamıştır (WCED, 1987, s. 3; Drexhage ve Murfy, 2010, s. 7). Bruntland raporu olarak bilinen bu raporla birlikte sürdürülebilir kalkınma kavramı tüm dünyada yankı uyandırmıştır.

Raporda, sürdürülebilir kalkınmanın yenilenemeyen kaynakların tükenmesini önleyeceği ve türlerin tükenmesini sınırlayacağı açıklanmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma ile ekosistemin genel bütünlüğünü sürdürmek için hava ve su gibi serbest mallar üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirilmesinin gerekliliği açıklanmış (WCED, 1987, s. 46) ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler; büyümeyi canlandırmak ve kalitesini değiştirmek, temel insan ihtiyaçlarını karşılamak, sürdürülebilir bir nüfus düzeyini sağlamak, kaynakları korumak ve zenginleştirmek, risk yönetimi ve teknolojinin yeniden yönlendirilmesini sağlamak ve karar vermede çevre ile ekonomiyi birleştirmek olarak sıralanmıştır (WCED, 1987, s. 49).

Bu rapor ile birlikte, dünyada yeni bir küresel sosyo- ekonomik politikaların başlangıcı işaret edilirken (Klarin, 2018, s. 74), 1960’lı yılların kalkınmacı felsefesi ile 1970’li yılların çevreci felsefesinin bütünleşmesi sağlanmıştır (Tekeli, 1996, s. 26). İlerleyen süreçte ise sürdürülebilir kalkınmanın kurumsallaşmasının yolu açılmış ve beş yıl sonra Brezilya’da gerçekleştirilen Rio Zirvesi’nde sürdürülebilir kalkınma için önemli gelişmeler yaşanmıştır.

1.4.3. Rio Zirvesi- 1992

Stockholm Konferansı’nın yirminci yıl dönümünde Brezilya’nın Rio de Janerio kentinde UNCED ve bilinen diğer adıyla Rio Zirvesi tertip edilmiştir. Üç yıllık bir hazırlık sürecinden sonra, 3-14 Haziran 1992’de gerçekleşen Konferans, uluslararası düzeyde yapılan en büyük konferans olma özelliği taşımaktadır. 178 ülkeden çok sayıda hükümet (Klarin, 2018, s. 75), binlerce resmi temsilci ve 35,000’den fazla Sivil Toplum Kuruluşu (STK) temsilcisinin katılımıyla (Emrealp, 2005, s. 15) düzenlenen konferansta sürdürülebilir kalkınmanın daha da ileri bir boyuta taşınarak küresel anlamda devletler ve kuruluşlarca benimsenmesi, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak temel hedeflerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, küresel sorumluluk bilincinin ve iş birliğinin önemi vurgulanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınmanın gelişiminde önemli bir yere sahip olan Rio Zirvesi'nde "Rio Deklarasyonu" ve "Gündem 21" başlıklı iki temel belge kabul edilmiştir. Zirve sonunda ayrıca; küresel ısınma sorununun ele alındığı "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi", "bağlayıcılığı olmayan Orman Varlığının Korunması İlkeleri" ve "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi" kabul edilmiştir (Blewitt, 2008, s. 16).

Rio Deklarasyonu, devletlerin ortak ancak farklı sorumlulukları olduğuna ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına dikkat çeken 27 sürdürülebilir kalkınma ilkesini içermektedir. Deklarasyonun ilk ilkesinde "*insanoğlunun sürdürülebilir kalkınma endişelerinin merkezinde olduğu*" belirtilerek sürdürülebilir kalkınmanın insan merkezci anlayışına dikkat çekilmiştir. Deklarasyonun dördüncü ve beşinci ilkelerinde ise sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla, çevre koruma faaliyetlerinin kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olduğu, yoksulluğun ortadan kaldırılmasında devletler ve tüm insanlığın ortaklaşa iş birliği yapmaları gerekliliği vurgulanmıştır (United Nations, 1993, s. 3-4).

Zirve sonunda kabul edilen ve yıllarca üzerinde durulan Gündem 21 ise, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında bir eylem planı niteliği taşımaktadır. 2000 yılına kadar 120'den fazla eylemin hayata geçirilmesini hedefleyen planda; enerji kullanımının azaltılması, okyanus kaynaklarının korunması, sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi ve toksik atıkların kontrol edilmesi gibi birçok önleme yer verilmiştir (Pezzoli, 1997, s. 552). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarına da dikkat çeken eylem planı dört temel bölüm ve kırk alt başlıktan oluşmaktadır. Eylem planının ilk bölümde çevre ve kalkınma sorunlarına karşı sürdürülebilir kalkınmanın temel insan ihtiyaçlarının karşılanmasına, iyileştirilmiş yaşam standartlarına, daha iyi korunan ve yönetilen ekosistemlere, güvenli ve refah bir geleceğe yol açacağı belirtilmiştir (United Nations, 1993, s. 12). Aynı zamanda bu eylem planı ile dünyamızın gelecek yüzyıla hazırlanması hedeflenmiştir.

UNCED'in Genel Sekreteri Maurice Strong, Gündem 21 için "*bugüne kadar kelime kelime hükümetler tarafından geliştirilen ve kabul edilen en geniş kapsamlı uluslararası programdır*" şeklinde bahsetmiştir (Mengi ve Algan, 2003, s. 23).

Küresel iş birliğinin vurgulandığı Gündem 21 ile geleneksel yönetim anlayışının yerini yönetim anlayışı almıştır. Bu anlayış ile katılımcılık ve iş birliği ön plana çıkmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020b). İyi yönetim ile küresel iş birliğinin

sağlanmasında yerel kuruluşlar ve STK'lar sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada teşvik edilmelidir (United Nations, 1993, s. 12). Bu doğrultuda gerçekleştirilecek eylemlerin hangilerinin küresel iş birliğini gerektirdiği hangilerinin ise yerel düzeyde ele alınacağına dair geniş kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Gündem 21'in 28. alt bölümü olan "Gündem 21'in Desteklenmesinde Yerel Yönetimlerin Girişimleri"nin de küresel iş birliğinin sağlanmasında yerel yönetimlerin; ekonomik, çevresel ve sosyal alt yapıyı oluşturmaya ve çevre politikalarının uygulanmasına yardımcı olacağı düşüncesi geliştirilmiştir. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için toplumun bilinçlenmesi ve harekete geçmesinin önemli olduğu ortaya konmuş ve Yerel Gündem 21 projesi geliştirilerek bir takım hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler (United Nations, 1993: 393) :

- i) 1996 yılına kadar, ülkeler Yerel Gündem 21'lerin geliştirilmesi amacıyla vatandaşlarıyla ortak işbirliği yürütülmesi,
- ii) 1993 yılına kadar, uluslararası kuruluşlar ve yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla danışma sürecinin başlatılması,
- iii) 1994 yılına kadar, ortak iş birliğinin ve bilgi alışverişinin artırılması amacıyla dernekler ve yerel yönetim temsilcileri arasında ortak mutabakatın sağlanması,
- iv) Ülkelerdeki yerel yönetimler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasında kadın ve gençlerin etkin katılımlarının sağlanması amacıyla uygulama programlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi olarak sıralanmıştır.

Yerel Gündem 21 uygulamaları, Rio Zirvesi'nden sonra Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede uygulanmaya başlamıştır (Yıldırım ve Göktürk, 2004, s. 459). Türkiye'de 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (United Nations Development Program- UNDP) desteği ile "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi uygulanmaya konulmuştur. İki yıllık bir süreç için uygulanan proje, dernek, vakıf, meslek odaları ve sendikalar tarafından desteklenmiş, kadınların kentsel yaşama ve karar alma süreçlerine entegre edilmeleri, gençler arasında fırsat eşitliğinin yaratılması gibi birçok hedef belirlenmiştir. 1999 yılında ilk aşaması tamamlanan projeye UNDP tarafından ikinci destek sağlanmıştır. Projenin başarılı sonuç vermesi üzerine Birleşmiş Milletler tarafından "en iyi uygulama" olarak 2002 tarihinde

düzenlenen Johannesburg Zirvesi'nde tanıtılmasına karar verilmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020b).

Rio Konferansı siyasi katılım açısından oldukça başarılı bir konferans olma özelliği taşımaktadır. Dünyadan birçok ülkenin dikkatini çeken bu konferans, Gündem 21'de belirlenen hedeflerin uygulanması açısından ise beklenen başarıya ulaşamamıştır (Klaris, 2018, s. 83; Drexhage ve Murphy, 2010, s. 8; Mengi ve Algan, 2003, s. 29). Bu başarısızlıkta belirlenen hedefler için gerekli finansmanın sağlanamaması yatmaktadır (Munasingle, 2009, s. 17). Finansman eksikliği, az gelişmiş ülkelere kaynak aktarılmasını zorlaştırarak yoksullukla mücadele gibi önemli hedeflerin gerçekleştirilmesinin önünde bir engel niteliği oluşturmaktadır.

Konferans'ta ayrıca insan merkezli sürdürülebilir kalkınma anlayışının ön plana çıkarılması gerektiği sonucuna varılmış, insan yerleşimleri sorunlarının dikkate alınacağı bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda II. İnsan Yerleşimleri Konferansı'nın (HABİTAT II) 1996 yılında toplanmasına karar verilmiştir (Yıldırım ve Göktürk, 2004, s. 457).

1.4.4. Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı- 1994

Rio Zirvesi ile ileriye taşınan sürdürülebilir kalkınma, daha sonra gerçekleştirilen birçok konferansta da dikkat çekmiştir. Temel amacı sürdürülebilir kalkınmanın ileri boyutlara taşınması olmasa da, 1994 Nüfus ve Kalkınma Konferansı ve 1995 yılında düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferansı sürdürülebilir kalkınmanın insan merkezci anlayışının gelişmesinde etkili konferanslar olmuştur.

1994 yılında Kahire'de düzenlenen Nüfus ve Kalkınma Konferansı (International Conference on Population and Development- ICPD) sonrasında 179 ülkenin oybirliği ile "Eylem Programı" kabul edilmiştir. Bu programda nüfus, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda 15 temel ilke benimsenmiştir. Özellikle programın ikinci ilkesinde insanların sürdürülebilir kalkınmanın temelinde yer aldığına dikkat çekilirken, altıncı ilkede sürdürülebilir kalkınmanın Ortak Geleceğimiz'de ki tanımı doğrultusunda devletlerin üretim ve tüketim modellerini değiştirmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (UNFPA, 1994). Bu konferansın ardından ICPD ilkelerinde vurgulanan insan merkezci sürdürülebilir kalkınma düşüncesi, 1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Konferansı'nda da dikkat çekmiştir.

4. Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ile “*sürekli ekonomik büyüme, sosyal kalkınma, çevresel koruma ve sosyal adalete dayalı olarak yoksulluğun yok edilmesi, kadınların ekonomik ve sosyal kalkınmaya dahil edilmesini, eşit fırsatları, insan merkezli sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştiricileri ve yararlanıcıları olarak kadınların ve erkeklerin tam ve eşit katılımını gerektirmektedir*” şeklinde ifade edilmiştir. Kabul edilen Eylem Planında da “*Kadınla erkek arasındaki eşitliğe dayanan, şimdikinden farklı bir ortaklık, insanı merkez alan sürdürülebilir kalkınma için şarttır*” ifadesiyle insan merkezli anlayış yeniden vurgulanmıştır (The Fourth World Conference on Women, 1995).

1.4.5. HABİTAT II Konferansı- 1996

Rio'da kararlaştırılan HABİTAT II Konferansı, Birleşmiş Milletler tarafından 1996 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul'da düzenlenmiştir. 171 ülkeden temsilcinin ve toplamda 16.400 kişinin katılımıyla düzenlenen konferansta (Pezzoli, 1997, s. 553), Gündem 21'in yedinci bölümünde de geniş yer tutan sürdürülebilir insan yerleşimlerinin sağlanması amacıyla iki temel hedef ortaya konmuştur. Bunlar; herkes için yeterli konut ve kentleşmeyle birlikte sürdürülebilir insan yerleşimlerinin gelişiminin sağlanmasıdır (United Nations, 1996: 12).

Konferans sonucunda “İnsan Yerleşimleri İstanbul Bildirgesi” yayınlanmıştır. Bu bildirmede, ödenebilir konut arzlarının artırılması amacıyla arsa ve kredi fırsatları artırılarak konut piyasasına katılımın artırılmasının desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca temiz su erişimi, kentlerin atık yönetimi, ulaşım ve barınma imkanlarının geliştirilmesi, sürdürülebilir üretim ve tüketimin sağlanması, kültürel ve tarihi alanların korunması, kırsal ve kentsel kalkınmanın sağlanması gibi bir takım taahhütlere yer verilmiştir (T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 1999).

1.4.6. Rio+ 5 Oturumu- 1997

1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı'ndan beş yıl sonra Haziran 1997 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Gündem 21'den bugüne kadar geçen sürede yaşanan gelişmelerin değerlendirilmesi amacıyla özel bir oturum gerçekleştirilmiştir. Rio+5 adıyla bilinen özel oturumda, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu olan ekonomik, çevresel ve sosyal boyutların bütünleştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Küreselleşmeye geniş yer verilen oturumda gelişmiş ülkeler için ilerleme kaydedilmesine karşın gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin pekte olumlu sonuçlar yaratmadığı, yoksulluğun arttığı vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında küresel ortaklığın devam etmesi gerektiği ve özellikle en az gelişmiş ülkelerin hala temiz suya, yeterli gıdaya erişemediği vurgulanarak uluslararası yardımlara ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmiştir (United Nations General Assembly, 1997). Ayrıca, 1992 Rio Konferansı'ndan bu yana küresel vaziyetin daha kötü olduğu vurgulanarak 2002 yılına kadar Gündem 21 hedeflerine ulaşılması konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (United Nations General Assembly, 1997, s. 3).

1.4.7. Birleşmiş Milletler Binyıl Genel Kurulu- 2000

Ortak Geleceğimiz raporu yayınlandıktan sonra özellikle sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ne olduğu konusunda, konferans ve oturumlarda kayda değer ilerleme yaşanmıştır. Fakat bu ilerlemeler genel kabul edilen hedeflerin belirlenmesinden ziyade daha çok geniş kapsamlı hedefler dizisi olarak ortaya çıkmıştır.

2000 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen 55. Genel Kurulun, Genel Sekreter Kofi Annan tarafından yapılan öneriyle “Binyıl Genel Kurulu” adıyla anılmasına karar verilmiştir (Mengi ve Algan, 2003, s. 38). Kurul, 6-8 Eylül tarihleri arasında Birleşmiş Milletlerin New York Genel Merkezi'nde Türkiye'nin de dahil olduğu, 189 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak “Binyıl Bildirgesi (Millennium Declaration)” imzalanmıştır. Bu bildirmede aşağıdaki konular dikkate alınarak 32 temel ilke ortaya konulmuştur (United Nations General Assembly, 2000) :

- i) Değerler ve İlkeler
- ii) Barış, Güvenlik ve Silahsızlanma
- iii) Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele
- iv) Ortak Çevrenin Korunması
- v) İnsan Hakları, Demokrasi ve İyi Yönetişim
- vi) Güçsüz Kesimlerin Korunması
- vii) Afrika'nın Özel İhtiyaçlarının Karşlanması
- viii) Birleşmiş Milletlerin Güçlendirilmesi

Bildirge'nin Barış, Güvenlik ve Silahsızlanma bölümünde; silahlanmanın ortaya çıkardığı tehlikelerin ortadan kaldırılması amacıyla hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, çatışmaların ve uluslararası terörizmin önüne geçilmesi amacıyla iş birliğinin sağlanması, uyuşturucu kullanımı ve sınır ötesi suçlarla mücadele edilmesi gibi konularda Birleşmiş Milletler'in ve diğer kuruluşların ortaklaşa çabasına dikkat çekilmiştir. Üçüncü bölümde; kalkınmanın herkes için sağlanmasına dikkat çekilerek, yoksullukla mücadelede küresel iş birliğinin yaratılmasına olan kararlılık vurgulanmıştır. Dördüncü bölümde; Gündem 21 ilkelerine olan bağlılık tekrarlanarak, ormanların ve su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi, insanoğlunun neden olduğu çevresel sorunların azaltılması amacıyla iş birliğinin artırılması gibi konularda olan kararlılık vurgulanmıştır. Beşinci bölümde; insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadına yönelik şiddetin azaltılması, göçmen haklarının korunması ve siyasal katılımın artırılması konularında kararlılık dikkat çekmiştir. Bildirinin altıncı bölümünde; her türlü savaş, doğal afet gibi olumsuz koşullardan zarar gören çocukların korunmalarını sağlamaktan kaçınılmayacağı ifade edilerek; yedinci bölümde ise, Afrika'nın dünya ekonomilerine entegre edilmesinin sağlanması amacıyla ülkelerdeki barış ve demokrasinin destekleneceği, yoksullukla mücadele, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların önlenmesi gibi konularda Afrikalılara yardımda bulunulacağı kararlaştırılmıştır. Bildirgenin son bölümünde ise; Genel Kurul'un, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ve Uluslararası Adalet Divanı'nın güçlendirilmesi; Güvenlik Konseyi'nde geniş çaplı reformların yapılması, Birleşmiş Milletler'in kendi organları içindeki entegrasyonun artırılması gibi konularda imkân yaratılmasına karar verilmiştir (United Nations General Assembly, 2000, s. 3-8).

Binyıl bildirgesine dayanılarak, aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması amacıyla yeni bir küresel ortaklığa dikkat çekilerek, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere sekiz temel kalkınma amacı belirlenmiştir. Bu amaçlar (United Nations General Assembly, 2001a, s. 56-58) :

- i) Aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması,
- ii) Temel eğitimin evrenselleştirilmesi,
- iii) Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi,
- iv) Çocuk ölüm oranlarını azaltmak,
- v) Anne sağlığının iyileştirilmesi,

- vi) HIV/ AIDS, sıtma gibi hastalıklarla mücadele,
- vii) Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- viii) Kalkınmanın sağlanması amacıyla küresel ortaklığın geliştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri, on beş yıllık süreçte küresel olarak bir takım sosyal önceliklere ulaşmak için belirlenmiş olmakla birlikte, dünya çapında farkındalığın oluşturulması, siyasal hesap verilebilirliğin desteklenmesi, iyileştirilmiş kriterlerin yaygınlaştırılması, sosyal geri dönüşlerin ve kamu baskılarının desteklenmesini içermektedir (Sachs, 2012, s. 2206).

1.4.8. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi- 2002

Sürdürülebilir kalkınma açısından belki de en önemli küresel gelişmelerden biri 2002 yılında yaşanmıştır. 1992'deki UNCED'den sonra kaydedilen ilerlemenin gözden geçirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya olan küresel bağlılığın yeniden canlandırılması amaçlarıyla, Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi ve diğer adıyla Rio+10 düzenlenmiştir (United Nations General Assembly, 2001b, s. 2). Johannesburg Zirvesi olarak bilinen bu zirve ile birlikte sürdürülebilir kalkınma ilk kez bir zirvenin adı olarak belirlenmiştir. 191 hükümetten 9101 delegenin katılımıyla (Hens ve Nath, 2003, s. 8) gerçekleştirilen zirvede adalet, kültürler arası etkileşim, sağlık, kalkınma ve yoksulluk gibi sorunlar üzerinde oldukça çok durulmuştur.

Rio Zirvesinden sonra geçen on yılın bir değerlendirmesini yapmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada katedilen ilerlemeyi değerlendirmek amacıyla bir araya gelen liderler, çevresel sorunların azalmadığını hatta giderek arttığını, Gündem 21'de belirtilen hedeflere ulaşmada hala geride olduğunu vurgulamışlardır (Hens ve Nath, 2003, s. 8). Ayrıca zirve, iki önemli belgenin ortaya çıkmasını sağlayarak sürdürülebilir kalkınmanın tek boyutlu olmadığını dünyaya duyurmuştur. Bu iki önemli belge; "*Siyasi Bildiri*" ve "*Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Uygulama Planı*" olarak karşımıza çıkmaktadır.

37 temel ilkedden oluşan Siyasi Bildiri'de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma taahhüdü yenilenmiş, insani dayanışmanın sağlanması için eşitlik çerçevesinde iş birliğinin teşvik edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bunların yanında, kalkınmanın

sağlanmasında finansal kaynaklara erişimin sağlanması; teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması; az gelişmişlik sorununun ortadan kaldırılması ve eğitime destek verilmesi; açlık; salgın hastalıklar; yolsuzluk; terörizm; uyuşturucu ve silah kullanımı gibi sorunlar ele alınarak küresel bir mücadelenin sağlanması gerektiği taahhüdü yinelenmiştir. Ayrıca Gündem 21 hedeflerinin yanı sıra Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planı'nda yer alan hedeflerin uygulanması, kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekliliği de taahhüt edilmiştir (United Nations, 2002, s. 3-4).

Uygulama Planı'nda sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutuna dikkat çekilerek, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların birbirine bağlı ve birbirini güçlendiren temeller olduğu belirtilmiştir (Sachs, 2019, s. 25). Uygulama Planı, daha önceki Rio Bildirgesi ve Gündem 21'in destekleyicisi aynı zamanda daha kapsamlı bir şekilde ele alınması açısından önemli bir plan olarak görülmektedir.

Ayrıca Plan'da yoksullukla mücadele, tüketim ve üretim modellerinin sürdürülebilir şekilde sağlanması, kalkınmanın doğal kaynak temelini korunup yönetilmesi, gelişmekte olan küçük ada ülkelerinin, Afrika'nın ve diğer bölgelerdeki ülkelerin sürdürülebilir kalkınma için desteklenmesi, insanın sürdürülebilir kalkınmanın temelinde olduğu anlayışıyla sağlık konusuna odaklanması ve küreselleşme konular temel çerçeveyi oluşturmuştur. Yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması temeline odaklanarak özellikle "su, enerji, sağlık, tarım ve biyolojik çeşitlilik" konuları üzerine çeşitli oturumlar düzenlenmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından yapılan öneriyle bu beş konuda gelişimin sağlanması amacıyla "WEHAB (water, energy, health, agriculture, biodiversity)" çalışma grubu kurularak yeni bir girişim başlatılmıştır (United Nations, 2002, s. 87).

WEHAB grubu tarafından yapılan çalışmalar sonucunda yayınlanan raporda su, enerji, sağlık, tarım ve biyolojik çeşitlilik konularının sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli olduğu ve Binyıl Kalkınma Planları çerçevesinde gerçekleştirilmek üzere bir takım eylemler belirlenmiştir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin tamamı WEHAB girişimiyle birbirine sıkıca bağlı hedefler olmakla birlikte, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından kalkınma planlarına koordine edilmesi sağlanmıştır (Matta vd., 2011, s. 74). WEHAB çalışma grubunun konferans sırasında sunduğu rapor Tablo-1'de kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1: WEHAB Çalışma Grubu Raporu

SU	Suyun gelecek nesiller için önemli olduğu vurgulanarak; güvenli içme suyu kaynaklarının sağlanması ve geliştirilmesi; su kaynaklarının yönetilmesi amacıyla planların hazırlanıp uygulanması; tarımsal alanlarda su verimliliğinin güçlendirilmesi; insan sağlığının korunması; afetlere hazırlık amacıyla planlama mekanizmalarının güçlendirilmesi; finansal kaynakların seferber edilmesi; kurumsal ve teknik kapasitelerin güçlendirilmesi; su ekosistemlerinin korunması konularında ülkelere eylemler önerilmiştir.
ENERJİ	Çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasındaki temel zorluğun ve itici gücün enerji olduğu vurgulanarak hem yerel hem de küresel açıdan; enerjiye ulaşılabilirlik; enerji verimliliğinin sağlanması; yenilenebilir enerji kullanımlarının artırılması; geliştirilmiş fosil yakıt teknolojilerinin kullanımı; ulaşımda temiz enerji kullanımı konularında eylemlerin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Enerjide dönüşümlerin maliyetleri yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda en azından geliştirilmiş fosil yakıt kullanımlarının sağlanması önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca enerji, yoksullar üzerinde de olumsuz etkiler doğurmakta ve bu etkilerin enerjiye ulaşılabilirliğin sağlanması ile azalacağı belirtilmektedir.
SAĞLIK	2015 yılına kadar; yoksulluğun ve yetersiz beslenmenin azaltılması, sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, bebek, çocuk ve anne ölümlerinin azaltılması; sağlık ve sürdürülebilir kalkınma planlamasının iyileştirilmesi; sağlık ve çevre ilişkisinin göz önüne alınması; risk yönetimi ve afetlere hazırlık kapasitesinin geliştirilmesi konularında kararlar alınmıştır.
TARIM	Yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla tarımsal üretkenliğin artırılması ve özellikle Sahra Altı Afrika'da doğal kaynak tabanının sürdürülmesi; bilgi üretiminin, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin teşvik edilmesi; sürdürülebilir tarım faaliyetlerinin ve doğal kaynakların korunmasında iş birliğinin temini için kamu-özel kesim ortaklığının sağlanması; kurumsal reformlar ve düzenleyici kurumların geliştirilmesi konularında planlar ortaya konulmuştur.
BİYOÇEŞİTLİLİK	2015 yılına kadar çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulması ve bozulan alanlardaki biyoçeşitliliğin mümkün olduğu derece eski haline getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte biyoçeşitlilik konusunda geniş çaplı bir değerlendirilme yapılarak ekosistemin korunmasının önemi geniş bir kabul görmüştür (Matta vd., 2011: 75).

Kaynak: United Nations, 2002b.

1.4.9. Rio+20 Konferansı- 2012

2009 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, Brezilya Devlet Başkanı Lula Silva'nın önerisiyle 2012 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın düzenlenmesi kabul edilmiştir (Karabıçak ve Özdemir, 2015: 46). Konferans'ın üç yıllık hazırlık sürecinde, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yedi önemli konu belirlenmiştir. Bu konular; insana yakışır işler, enerji, sürdürülebilir şehirler, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım, su, okyanuslar ve afetlere hazırlık olarak sıralanmıştır (Pisano, Endl ve Berger, 2012, s. 20; Kettunen ve Brink, 2012, s. 2).

Yüksek bir katılımın beklendiği Zirve; Stockholm Konferansı'nın kırkınıncı, UNCED' in yirminci ve Johannesburg Zirvesi'nin onuncu yıldönümü sebebiyle 20-22 Haziran tarihlerinde Brezilya'nın ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Konferans'a Devlet ve Hükümet Başkanları, üst düzey temsilciler, STK'lar ve birçok temsilci katılarak geçmiş yılların kapsamlı değerlendirmesini yapmışlardır. UNCED' in yirminci yıldönümü olması sebebiyle Rio+ 20 olarak da anılan konferansın üç temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar; sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için yeni bir siyasi bağlılığın sağlanması, sürdürülebilir kalkınma temalı gerçekleştirilen zirve sonuçlarının değerlendirilmesi ve ortaya çıkan yeni zorlukların ele alınması olarak belirlenmiştir (Pisano, Endl ve Berger, 2012, s. 19).

Konferansta, 1972 yılından bu yıla kadar üzerinde durulan sorunların hala ortadan kaldırılamaması nedeniyle dünyanın yeni ve çarpıcı bir yaklaşıma ihtiyaç duyduğu belirtilerek (Sachs, 2019, s. 440), "The Future We Want (İstedğimiz Gelecek)" isimli siyasi sonuç belgesi onaylanmıştır (United Nations General Assembly, 2012). Bu belge ile daha önce kabul edilen belgelerdeki taahhütler yinelenmiş, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında gerekli olan eylemler açıklanmış, Binyıl Kalkınma Hedefleri üzerinde sıkı bir biçimde durularak, hedeflerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi için bir süreç başlatılmasına karar verilmiştir (United Nations General Assembly, 2012).

İstedğimiz Gelecek belgesi, yoksulluk sorununun temel sürdürülebilirlik sorunu olduğunu gözler önüne sermesi açısından gelişmekte olan ülkeler için zafer olarak düşünülebilir, fakat politikaların yoksulluğun ortadan kaldırılması açısından başarılı olduğu söylenememektedir. Bu başarısızlıkta, yaşanan finansman sorunları etkili olmakla birlikte sürdürülebilir üretim ve tüketimin sağlanması için teknolojik transferin

gerçekleştirilememesi de etkili olmaktadır (Clémençon, 2012, s. 316). Küresel anlamda ortak bir fikri yansıtan İstedğimiz Gelecek belgesiyle uzmanlar, ekosistemlerin korunmasının ekonomik kalkınma ve refah için önemini vurgulayarak gıda ve tarımsal sürdürülebilirlik ve su güvenliğinin gerçekleştirilmesinin önemli olduğu savunmuşlardır (Yang, 2012, s. 3-4).

Rio+ 20’de ortaya çıkan diğer bir önemli konu da, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları gözetilerek Binyıl Kalkınma Hedeflerinin genişletilmesin üzerinde bir karar birliğine varılmasıdır (United Nations, 2012, s. 247). Yeni hedeflerin belirlenmesi için Devlet Başkanları ve Bakanlar’ ın öncülüğünde bir süreç başlatılması, hem hedeflerin belirlenmesi hem de sürdürülebilir kalkınmada kaydedilen ilerlemelerin hesaplanması için sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin oluşturulması kararlaştırılmıştır (Yang, 2012, s. 3). Bu süreç neticesinde otuz kişilik uzman bir ekip oluşturularak 2014 yılına kadar hedeflerin belirlenmesi kararlaştırılmıştır (Kettunen ve Brink, 2012, s. 4). Aynı zamanda konferansta, sürdürülebilir kalkınmanın temel amacı olan yoksulluğun ortadan kaldırılmasında yeni bir gelişim yaşanarak, “yeşil ekonomi” (Klarin, 2018, s. 84; Drexhage ve Murphy, 2010, s. 17) ele alınmıştır.

1.5. Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi

Rio+20 Zirvesi sonrası yayınlanan İstedğimiz Gelecek bildirgesinde daha önce taahhüt edilen amaçlar kabul edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarının birbirleriyle etkileşimi dikkate alınarak belirlenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Aynı zamanda Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılması için bu hedeflerin genişletilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla yeni bir süreç başlatılarak, 193 ülkenin çalışmaları sonucunda sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin kapsamı genişletilmiştir. 25 Eylül 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda, sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarını da dikkate alarak 2030 yılına kadar evrensel olarak gerçekleştirilmek üzere 17 temel hedef ve 169 alt hedef kabul etmiştir (United Nations General Assembly, 2015; Sachs, 2019, s. 443; Klarin, 2018, s. 84). Bu 17 temel hedefin, 1 Ocak 2016 itibariyle yürürlüğe girerek 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (United Nations General Assembly, 2015, s. 1).

Sachs’ın (2019) ifadesiyle sürdürülebilir kalkınma dünyada ulaşılacak hedefler bütünüdür. Bu doğrultuda ülkeler, sürdürülebilir kalkınmanın gelecekteki

konumuna yön vermeye yarayan hedefler benimseyerek, yoksulluğun ortadan kalktığı, iş birliğinin arttığı ve insan kaynaklı çevresel bozulmaların engellendiği bir dünya yaratacaklardır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu da dikkate alarak, sosyal açıdan bütüncül, çevresel açıdan sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi gerekli kılacaktır (Sachs, 2019, s. 23). Tablo 2’de 2030 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere belirlenen 17 temel hedef açıklanmıştır.

Tablo 2: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

HEDEF 1: Her türden yoksulluğu her yerde sona erdirmek.
HEDEF 2: Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini sağlamak, beslenme imkânlarını geliştirmek ve sürdürülebilir tarımı desteklemek.
HEDEF 3: Yaşamı sağlıklı hale getirmek ve her yaşta herkes için refahı teşvik etmek.
HEDEF 4: Herkes için kapsayıcı ve eşit eğitimi sağlamak ve yaşam boyu öğrenme imkânlarını teşvik etmek.
HEDEF 5: Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınların ve kız çocuklarının konumlarını güçlendirmek.
HEDEF 6: Herkes için su ve sanitasyon hizmetlerinin ulaşılabilirliğini ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak.
HEDEF 7: Herkesin uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimini sağlamak.
HEDEF 8: Sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmayı sağlamak, tam ve üretken istihdamı ve insana yakışır işleri teşvik etmek.
HEDEF 9: Dayanıklı altyapıların oluşturulması, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin teşvik edilmesi ve yeniliklerin desteklenmesi.
HEDEF 10: Ülkelerin kendi içindeki ve ülkeler arasındaki eşitsizliği azaltmak.
HEDEF 11: Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmek.
HEDEF 12: Sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerinin sağlanması.
HEDEF 13: İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için acil önlemlerin alınması.
HEDEF 14: sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir şekilde kullanmak.
HEDEF 15: Karasal ekosistemleri korumak, yenilemek ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek, ormanların sürdürülebilir şekilde yönetilmesini sağlamak, çölleşmeyle mücadele

etmek, toprakların bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyoçeşitlilik kaybını engellemek.

HEDEF 16: Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumları teşvik etmek, herkesin adalete erişimini sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar inşa etmek.

HEDEF 17: Sürdürülebilir kalkınma için uygulama araçlarını güçlendirmek ve küresel iş birliğine canlılık kazandırmak.

Kaynak: United Nations General Assembly, 2015: 14.

Bu hedeflere ulaşılmasında küresel iş birliği çok önemlidir. Özellikle yoksulluğun ortadan kaldırılması ve iklim değişikliğiyle mücadele konularında gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya bırakmak amacıyla devletlerin, STK'ların, özel sektörün ve tüm insanların ortak çabası gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YEŞİL EKONOMİ VE YEŞİL BÜYÜME

2.1. Yeşil Ekonomi

Sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesi ve uluslararası konferanslarda yer bulmasının ardından dünyayı etkisi altına alan 2008 küresel krizi, çevresel sorunların daha fazla göz ardı edilememesine neden olmuştur. Birçok hükümet yeni önlemler olarak politikalarını daha çok yeşil ekonomi ekseninde belirlemiştir. İşte böyle bir sürecin sonunda yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramları ortaya çıkmıştır.

Zamanla artmaya başlayan karbondioksit seviyelerine, nüfus artışı da eşlik edince çevresel sorunların derinleştiğini söylenebilir. OECD (2012a) raporunda 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusunun 9 milyardan fazla olacağı beklentisine yer verilmiştir (OECD, 2012a, s. 4). Artan nüfusun ihtiyaçları düşünüldüğünde gıda üretiminin 2050 yılına kadar ikiye katlanması gerekmekte ve bu noktada gıda ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağına dair küresel anlamda bir iş birliği ile çözümlerin getirilmesi gerekli olmaktadır. Tüm bu sorunların yanında belki de en önemli sorun olarak karşımıza su sorunu çıkmaktadır. Dünyanın bazı bölgelerinde özellikle yoksul kesimlerde temiz su erişiminin olmaması, iklim değişikliği sebebiyle su kaynaklarının azalması (Kanianska, 2017, s. 17-18), suyun sürdürülebilir kullanımını, su erişiminin ve temiz su ihtiyacının karşılanmasını zorlaştırmakta ve önemli bir sorun haline gelmektedir.

Özellikle de 1970’li yıllardan itibaren dünyada yaşanan gelişmeler ve ekolojik krizler düşünüldüğünde; krizlerin çözümünde çevresel dışsallıkların içselleştirilmesi ve kirleten öder anlayışı, sürdürülebilirlik çerçevesinde kapitalizme çevreci ve yeşil bir bakış açısı getiren önemli gelişmelerden olmuştur (Purkis, 2020, s. 83-84). Puppim de Oliviera (2012), kirleten öder ilkesi ile aslında sürdürülebilir kalkınmanın daha da ileri boyutlara taşınarak, yeşil ekonomi düşüncesinin kıvılcımlarının başladığını belirtmektedir (Puppim de Oliviera, 2012, s. 12).

Şahin (2017) yeşil ekonominin, yeşil düşünce ve yeşil siyasi hareketler ile birlikte ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Yeşil düşünce ve yeşil siyasi hareketler; ekonomik büyüme, endüstriyel üretim-tüketim, zenginleşme ve refah gibi ekonomide kesin kabul görmüş kavramlara yapılan bir karşı çıkıştır. Dünyanın ekonomik büyüme ve maddi refahı artırma çabaları, eşitlikçi ve sürdürülebilir bir anlayış değil, aksine yeşil düşünceye

göre bu durum ülkelerin krizle karşı karşıya kalmalarının temel sebebidir (Şahin, 2017, s. 22-23).

Yeşil ekonomi kavramı olarak ortaya çıkmadan önce birçok akademisyen ve ekonomist tarafından çevre ve ekolojik ekonomi bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen 1992 Rio Konferansı'nın temel çıktılarından olan Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 ilkelerinde yeşil sürdürülebilirlik ve yeşil ekonomi için yeni bir perspektif sunulmakta ve atılan önemli adımlardan biri olarak görülmektedir (Kuşat, 2013, s. 4900; Kanianska, 2017, s. 24).

2.1.1. Yeşil Ekonomi Kavramı

Kavram olarak incelediğimizde yeşil ekonominin ilk kez 1989 yılında Pearce vd. tarafından Birleşik Krallık Hükümeti için hazırlanan "Blueprint For A Green Economy (Yeşil Ekonomi Planı)" başlıklı raporda ortaya çıktığını söylenebilir (Georgeson vd., 2017, s. 3; Kanianska, 2017, s. 24; Pearce vd., 1989). Rapor, sürdürülebilir kalkınmada meydana gelen ilerlemenin ölçülmesi, politikaların değerlendirilmesi amacıyla sunulmuş, genel olarak içeriğinde yeşil ekonomiye atıfta bulunulmamıştır. Bu açıdan bakıldığında bir nevi ekonomiye yeşil bir bakış açısı kazandırmak amacıyla kullanıldığı söylenebilir (Kasztelan, 2017, s. 490; Kanianska, 2017, s. 24).

Sürdürülebilir kalkınma kavramında olduğu gibi yeşil ekonomi kavramında da genel kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Fakat kavramın gelişmesinde ve politikaların uygulanmasında önemli bir yere sahip olan UNEP (2011) tarafından yayınlanan "Yeşil Ekonomiye Doğru: Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksulluğun Ortadan Kaldırılmasına Giden Yollar" başlıklı raporda yeşil ekonominin tanımı yapılmıştır. Bununla birlikte Rio+20'ye giden süreçte yoksulluğun önlenmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedefine katkı sağlanmak amaçlanmıştır. 2012 Rio+20 Konferansı'nda da temel temalardan biri olarak "sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında yeşil ekonomi" üzerinde durulmuştur (UNEP, 2011).

Temel olarak sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmada önemli bir yol olarak görülen yeşil ekonomi, sosyal refah ve adaletin sağlanmasını teşvik eden, çevresel riskleri ve ekolojik sorunları önemli derecede ele alan ekonomik bir dönüşümü içermektedir (Kasztelan, 2017, s. 492).

UNEP (2011) raporunda çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlılıkları azaltan, insan refahını iyileştiren ve sosyal eşitlik temelinde olan bir yeşil ekonomiden bahsetmektedir. Buna göre yeşil ekonomi, düşük karbonlu, kaynakları verimli ve etkin kullanan ve sosyal açıdan kapsayıcı bir ekonomi olarak tanımlanmaktadır (UNEP, 2011, s. 1).

Lawson (2006) yeşil ekonominin 3 aksiyoma bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, sonu olan bir uzayda sonsuza kadar genişlemek imkansız; sonu olan bir kaynaktan sonsuza kadar faydalanmak imkansızdır ve her şey de birbiri ile bağlantılıdır. Buradan hareketlerle Lawson, insan faaliyetlerinin çevre ile uyumlu bir şekilde yönlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Lawson, 2006, s. 24).

Ciocioiu (2011), yeşil ekonominin sürdürülebilir kalkınma ile birbirini tamamlayan kavramlar olduğunu ve yeşil ekonominin, mevcut sistemin sürdürülebilir hale getirilmesi için temel yeniliklere odaklandığını belirtmektedir. Ona göre yeşil ekonomi; çevreye bağımlı olmadan ve ona zarar vermeden ekonomik faaliyetleri teşvik eden ve sürdürülebilir iş uygulamalarına dayanan bir ekonomidir (Ciocioiu, 2011, s. 38).

Avrupa Çevre Ajansı'na (European Environment Agency- EEA) (2012a) göre yeşil ekonomi; sosyal, ekolojik ve ekonomik politika ve yeniliklerle kaynakların verimli şekilde kullanıldığı, bunu yaparken de refahı artırıp doğal sistemleri koruyan bir ekonomidir (EEA, 2012a, s. 8).

Şahin (2017) yeşil ekonomiyi, insanın doğa üzerindeki olumsuz davranışlarını azaltan ve bu şekilde sürdürülebilirliği amaçlayan, ekonomik büyüme ve kalkınma dogmasını reddeden ve küçük güzeldir anlayışı temelinde çevreye yakın ve uyumlu, insani ölçekte üretim ve tüketim ilişkilerini temel alan bir ekonomik anlayış olarak tanımlamaktadır (Şahin, 2017, s. 24).

Yeşil ekonomi kavramı olarak yeni olması ve henüz üzerinde uzlaşılmış bir tanımlanmaması, kavramın anlaşılması açısından da bir takım zorlukları oluşturmaktadır. Özellikle yeşil büyüme kavramı ile beraber kullanılan bu kavram, yeşil büyümeden ve sürdürülebilir kalkınmadan farklı, fakat birbirlerini tamamlayıcı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan kavramın gelişimi ve uluslararası düzeyde nasıl ele alındığı önemlidir. Bu bölüm, kavramın anlaşılması ve yeşil büyümeden farklılığının ortaya koyulması açısından önemlidir. Alt başlıklarda üç kavramında birbiriyle ilişkisi ve yeşil ekonomi ve yeşil büyümenin kavramsal çerçevesi oluşturulmaktadır.

2.1.2. Yeşil Ekonominin Gelişimi

Dünya ekonomisi 2008 krizin başlarında artan gıda ve yakıt fiyatları ile, devamında ise 1929 Krizi'nden bu yana küresel anlamda en kötü ekonomik durgunluğa sebep olan mali bir krizle karşı karşıya kalmıştır (Barbier, 2009, s. 21). 2007 yılının Aralık ayında ortaya çıkan ve dünyayı etkisi altına alan küresel kriz ile birlikte dünyada önemli bir gelişim süreci yaşanmıştır.

Krizin etkileri incelendiğinde, dünyada büyük bir durgunluğa sebep olduğu söylenebilir. Küresel büyüme rakamları incelendiğinde 2009 yılında yavaşlamanın başlayarak 2010 yılında keskin düşüşler olacağı beklenmekteydi (The World Bank, 2009). Aynı şekilde 2009 yılına gelindiğinde dünya ticaret hacminin, kişi başı gelir verileri dikkate alındığında düşeceği tahmin edilmekteydi. Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization- ILO) 2009 yılında hazırlanan raporunda, 2007 yılına kıyasla 18 ile 51 milyon kişi arasında küresel işsizliğin artacağını öngörmekteydi (ILO, 2009, s. 24). Yaşanan bu olumsuz gelişmeler özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyüme rakamlarında her yüzdeler düşüşe karşın 20 milyon insanın yoksullukla karşı karşıya kalması anlamına gelmekteydi (Barbier, 2009, s. 5; Kanianska, 2017, s. 17).

Kriz sonrası beklenen olumsuz gelişmeler gerçekleşmiş, bu süreçte uluslararası ticarete konu olan gıda ürünleri fiyatlarında 2008 yılının ilk yarısında % 60 oranında bir artış yaşanırken, petrol fiyatları ise varil başına 150 ABD doları ile zirveye ulaşmıştır (Bretschger, 2010, s. 188; Barbier, 2009, s. 21-22). Aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisinde krizden bir yıl sonra işsizlik rakamları neredeyse iki kat artış göstererek % 10'a ulaşmıştır (Akçay ve Güngen, 2016, s. 104).

Yaşanan krizin ardından işsizlik oranlarındaki artış, azalan ekonomik büyüme, artan gıda ve enerji fiyatları sosyal kırılganlıkların artmasına sebep olmuştur (Aşıcı ve Bünül, 2012, s. 298). Bu açıdan krizin, işsizlik, yoksulluk ve çevresel açıdan sonuçları düşünüldüğünde refahı olumsuz etkilediği söylenebilir (Barbier, 2009, s. 21). Tüm bunlar göz önüne alındığında, krizin sadece ekonomik değil, aynı zamanda çevresel ve sosyal bir kriz olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Gıda, yakıt ve finans alanlarını olumsuz etkileyen bu kriz (Bretschger, 2010, s. 188), tarihe damga vurarak çoklu krizlerin yılı olarak anılmaya başlanmıştır (Barbier, 2009, s. 21).

2008 krizi ile birlikte dünyada üçlü krizlerin² baş göstermesi, ülkelerin mevcut ekonomi politikalarıyla krizde müdahale etme çabasını etkisiz hale getirmektedir. Özellikle kriz ortaya çıktığında hükümetler, 1973 kriziyle birlikte sarsılan Keynesyen politikalara dönmüşlerdir (Aşıcı, 2017, s. 105). Örneğin G20 ülkeleri ekonominin toparlanması ve iş ortamlarının oluşturulması için kamu harcamalarının artırılması veya vergilerin azaltılmasını önermiştir (Barbier, 2009, s. 21).

Aşıcı (2017) Keynesyen politikaların tek başına ülkelere çözüm sunması bir kenara sorunları daha da ağırlaştıracağını ifade etmektedir (Aşıcı, 2017, s. 112). Bu noktada 1929 krizi yaşandığı dönemde, Başkan Franklin D. Roosevelt'in krizden çıkış için uygulamaya sunduğu "New Deal (Yeni Düzen)" gibi, 2008 krizinden çıkış içinde farklı bir yeni düzene ihtiyacımız olduğu düşüncesi baş göstermiştir. Bu düşüncelerin kemik bulmuş halinin İngiltere ekonomisinin krizden çıkış için 2008 yılının Haziran ayında Green New Deal Group tarafından yayınlanan "Green New Deal (Yeşil Yeni Düzen)" raporu ile olduğu söylenebilir (Purkis, 2020, s. 101).

Yeşil Yeni Düzen girişimi, dünyada yeni kapıların açılmasını, ekonomiye farklı bakış açılarını ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada devam eden mücadeleyi desteklemektedir. Dünyanın karşı karşıya kaldığı mevcut durum düşünüldüğünde, yeşile dönüşümün gerekliliği ve bu konuda ülkelerin tutumu önemli olmaktadır. 2008 krizi sonrasında bu yeni gelişim süreci, UNEP ve OECD dahil birçok uluslararası kuruluş tarafından ele alınmış, kurumlar yeşil ekonomi ve yeşil büyüme stratejilerine odaklanmışlardır (European Commission, 2011, s. 6).

UNEP' in yeşil ekonomi girişiminin bir parçası olarak "Yeşil Ekonomi Planı" nın önemli yazarlarından Edward Barbier' in öncülüğünde, 2009 yılında yeni bir rapor yayınlanmıştır (Kanianska, 2017, s. 25; Barbier, 2009). "Rethinking the Economy Recovery: A Global Green New Deal (Ekonomideki Toparlanmayı Yeniden Düşünmek: Küresel Yeşil Yeni Düzen)" raporu, kriz sonrasında ülkelere bir çıkış yolu sunmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaya yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır. Bununla birlikte dünyada yeşile dönüş hareketleri hızlanmış, birçok ülke, kurum ve akademisyen yeşil ekonomi için çalışmalara ivme kazandırmıştır. UNEP'in yeşil yeni düzeni, 1929 krizinden çıkış için Roosevelt'in uygulamaya koyduğu Yeni Düzen' in

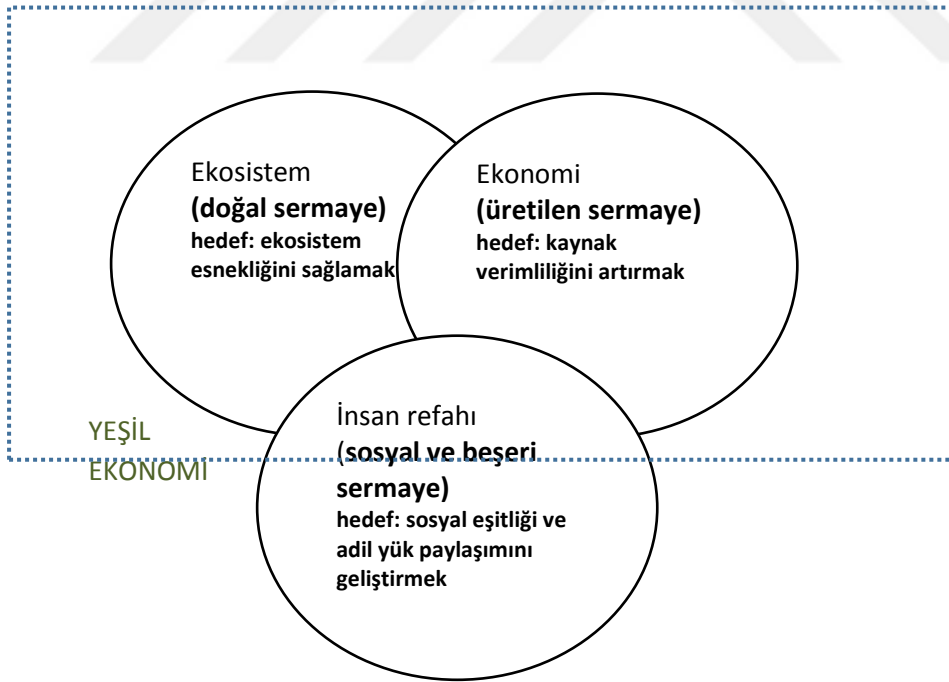
² Gıda, yakıt ve finans krizi. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Aşıcı, 2017, s. 105).

mevcut kriz ortamına uyarlanmış, yeşil hali olarak değerlendirilmektedir (Aşıcı, 2017, s. 106; Barbier, 2009, s. 24; Barbier, 2010, s. 3).

Dünyayı derinden sarsan küresel krizden çıkışın temel hedefleri; büyümenin canlanması, finansal istikrarın sağlanması ve artan işsizlik karşısında istihdam olanaklarının artırılması olarak sıralanabilir. Fakat yeşil politikaların hayata geçirilmesi, karbon bağımlılığının azaltılması, ekosistemlerin ve su kaynaklarının korunması, yoksulluğun önlenmesi gibi küresel anlamda önemli sorunlar ele alınmadıkça, dünya gelecekteki krizleri çözüme başarılı olamayabilir. Bu yüzden yeşil yeni düzen ile birlikte sürdürülebilir ekonomiyi yeniden canlandırmak gerekmektedir (Barbier, 2009, s. 5).

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları, yeşil ekonomi kavramının temellerinde de bulunmaktadır. EEA (2012a), ekosistemlerin, ekonominin ve sosyal refahın birbiriyle ilişkili olduğunu ifade ederken sürdürülebilir kalkınma bağlamında yeşil ekonomiyi Şekil 2'deki gibi şematize etmektedir (EEA, 2012a, s. 20).

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Yeşil Ekonomi

Kaynak: EEA, 2012a, s. 20

Sürdürülebilir kalkınmada olduğu gibi yeşil bir ekonomide de çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan kapsayıcılığın sağlanması gerekir. Bu açıdan yeşil ekonomi politikalarının; insan refahı ve sosyal eşitlik ile insan ve doğal kaynakları makul bir şekilde değerlendirmesi ve ekonomik kalkınmanın merkezine oturtulması gerekir (UNEMG, 2011, s. 15). Kısaca sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutuyla yeşil politikaların entegrasyonu sağlanmalıdır.

Yeşil ekonomi, mevcut iktisadın piyasa işleyişine karşı çıkmaz, sadece tüm sorunların çözümünde piyasalara bağlı olunmamasını savunur. Özellikle yaşamlarını sürdürmek için doğaya bağlı olan yoksul kesimlerin geçim sıkıntılarında, doğal sermayenin üretken gücünden faydalanır. Bu sayede doğal sermaye, ekonomik büyüme ve refah artışının sağlayıcısıdır. Yeşil ekonomide çevre, ekonomik açıdan üretimin, yenilikçiliğin, değer yaratan, istikrarlı ve uzun dönemli refahın sağlayıcısıdır. Yeşil ekonomiye geçiş yoksul kesimler için eşit ve kapsayıcı büyümeyi teşvik etmenin bir yolu olarak görülür (UNEMG, 2011, s. 41).

Yeşil ekonomide gelir ve istihdamdaki büyümenin kamu ve özel sektör yatırımlarıyla yönlendirilmesi gerekir. Bunu yaparken yeşil ekonominin gerekliliği olan düşük karbonlu ve kaynakları etkin kullanan çözümlerle, sürdürülebilir üretim-tüketim alışkanlıklarının da teşvik edilmesi ve biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin kaybını önleyen yatırımların teşvik edilmesi gerekir (UNEP, 2011, s. 2; European Commission, 2011, s. 5). Burada yeşil ekonominin ekonomik büyümeye karşı çıkmadığını, sadece büyümenin dinamiklerini değiştirmeye çalıştığını görebiliriz. Büyümenin itici gücü haline gelen karbon yoğun sektörlerden ziyade yenilenebilir enerji temelli, emek-yoğun sektörlere dönüşümü destekleyerek, yatırımların sadece devlet tarafından yapılmasını değil, özel sektör tarafından da yeşil dönüşümün gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır (Aşıcı, 2017, s. 48).

2.1.3. Yeşil Yeni Düzen

Yeşil yeni düzen, dünyanın karşılaştığı krizleri çözmek amacıyla ekonomiye farklı ve geniş bir bakış sunmaktadır. Dünyanın karşı karşıya kaldığı ekonomik, çevresel ve sosyal sorunları çözmek amacıyla ülkelere politikalar öneren yeşil yeni düzen, Barbier'a (2009) göre dünyanın toparlanmasını teşvik etmek ve sürdürülebilirliği artırma eylemlerini benimseyerek birkaç yıl içerisinde milyonlarca iş yaratabilme, yoksulların

geçim şartlarını iyileştirme ve yatırımların ekonomik sektörlere entegrasyonunu sağlayacak politikalar bütünüdür (Barbier, 2009, s. 5). Aynı şekilde yeşil yeni düzen; orta vadede toplumu tehdit eden iklim, gıda, yakıt ve su sorunlarının çözümünü ele alırken, mevcut krizi ve krizin sosyal, ekonomik ve çevresel etkilerini de göz ardı etmeden ulusal ve uluslararası çabaları desteklemektedir (UNEP, 2009, s. 5).

UNEP (2009) raporunda yeşil yeni düzenin üç temel hedefi sıralanmıştır (UNEP, 2009, s. 5).

- i) Ekonomilerin canlanmasını sağlamak, istihdam olanaklarının yaratılması ve yoksul kesimlerin korunması,
- ii) Temiz ve istikrarlı bir kalkınma ile karbon bağımlılığının ve ekosistem bozulmalarının azaltılması,
- iii) Ekonomileri sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme modellerine göre geliştirerek aşırı yoksulluğun 2015 yılına kadar azaltılması.

Bu hedefler çerçevesinde benimsenen yeşil yeni düzen; uluslararası ekonominin canlanmasını ve çalışan kesimin yirmi birinci yüzyıl becerileriyle donatılmasını sağlayan, çevreye verilen zarar ve kısıtları azaltan, yeni istihdam olanakları yaratan ve karbon bağımlılığının azaltılmasına dayalı küresel açıdan kapsamlı bir ekonomik kalkınma modeli oluşturmaktadır (Barbier, 2009, s. 25). Aşıcı ve Bünül (2012), yeşil yeni düzenin üç temele dayandığını ileri sürmektedirler. Bunlar; işsiz ve yoksul kesimler için yardım politikaları, ekonomilerin iyileşmesinin sağlanması ve finansal sistem reformu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aşıcı ve Bünül, 2012, s. 302).

Yeşil yeni düzen özellikle krizden çıkış için iki önemli yaklaşımı içermektedir. Bu yaklaşımlardan ilki yerel ve küresel anlamda mali sistemin yenilenmesini sağlayacak politika önerileri, ikincisi ise kamu ve özel kesim harcamalarını arttıracak devlet müdahalesi önerileridir (Green New Deal Group, 2008, s. 23). Bu sayede yeşil yeni düzen, fosil yakıt tüketimlerini azaltmaya yarayacak politikalarla, iklim değişikliğiyle mücadele etmeyi ve enerji kıtlığı konusunda da gelişim gösterilmesini sağlayacaktır (Green New Deal Group, 2008, s. 35).

Barbier (2009) yeşil yeni düzenin bir parçası olarak kriz sonrası ekonomik canlanmanın küresel anlamda sağlanmasında, karbon bağımlılığının ve ekolojik kıtlığın azaltılmasının önemli hedefler olduğunu belirtmektedir (Barbier, 2009, s. 85). Yeşil yeni düzen yaklaşımı düşük karbonlu ekonomiye geçişi hızlandırmak amacıyla yasal sınırların

belirlenmesini gerektirir. Bu tür yasal sınırlar karbon vergilerinin arttırılması ve karbon emisyonlarının azaltılmasına yol açacak kadar yüksek karbon fiyatlandırmasını içermelidir. Bunun yanında daha da önemli olarak enerji alt yapısına yapılan yatırımlarda da artış olacaktır. Getirilecek yasal düzenlemeler, 2050 yılına kadar karbon emisyonlarının en az %80 oranda azaltılması amacına ulaşılması için her yıl düzenli bir şekilde karbon emisyonlarının azaltılmasını desteklemelidir (Green New Deal Group, 2008, s. 36).

Benimsenen hedeflere ulaşılmasında önemli yatırım alanlarının belirlenmesi, mevcut politikaların revize edilmesi ve küresel anlamda kapsamlı reformların yapılması gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın gelişmesinde önemli olan konferanslarda da sıklıkla belirtildiği gibi küresel ve yerel anlamda iş birliğinin sağlanması, 2008 sonrası krizden çıkış için üzerinde durulması gereken önemli bir konu ve temel bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lawson'ın (2006) ifade ettiği şekilde, doğal kaynaklar mevcut iktisadi paradigma tarafından birer "girdi" olarak görülerek, üzerlerinde hiçbir maliyet, fiyat, değer olmaksızın kullanılıp atılarak "sonsuz" kaynaklar olarak işlenmektedir. Yeşil ekonomi ise buna karşı çıkarak doğal sermayeye yapılan yatırımların önemli olduğunu savunmaktadır (Lawson, 2006, s. 25). Mevcut kriz durumunda kahverengi ekonomiye yapılan yatırımların yeterli olmadığı ve krizi engelleyemediği açıktır. Bu durum çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamayıp Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılmasında engel olarak karşımıza çıkar. Ekonomilerin kahverengiden yeşile doğru geliştirilme çabaları da ancak ulusal düzenlemeler, politikalar, sübvansiyonlar ve teşvikler sayesinde gerçekleşebilir (UNEP, 2011, s. 1). Avrupa Komisyonu tarafından yeşil ekonomiye geçişte birbiriyle ilişkili üç politika boyutunun önemli olduğu ileri sürülmüştür. Bunlar; doğal sermayenin ve kaynakların sürdürülebilir yönetimine yatırım yapılması, doğru pazarın ve düzenleyici koşulların oluşturulması, yönetişimin ve özel sektör katılımının iyileştirilmesi olarak sıralanmıştır (European Commission, 2011, s. 6).

Hükümetler gerekli düzenlemeler ve politika değişiklikleri ile özel sektörü de destekleyerek krizden çıkmanın yollarını temiz ve yeşil sektörlere yatırım yaparak arttırma imkanı bulabilir. 2009 raporunda hükümetler tarafından yapılması gereken yeşil yatırım alanlarının; enerji etkin binalar, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir ulaşım, tarım ve tatlı su alanları olarak belirlenmiştir (UNEP, 2009, s. 6).

2008 küresel krizi ortaya çıktıktan hemen sonra Avrupa Birliği (AB), ABD, Çin ve diğer sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere birçok ülke krizin meydana getirdiği olumsuz etkileri ortadan kaldırmak ve ekonomiye yeniden istikrar kazandırmak amacıyla, kurtarma paketleri adı altında ekonomiye yüksek tutarlarda para aktarmış ve politikalar uygulamıştır. Bu paketler hem ekonomik canlanmanın gerçekleştirilmesi hem de iklim değişikliğiyle bağlantılı olarak düşük karbonlu iyileşmenin başlatılmasını içermektedir (HSBC, 2009, s. 1).

Krizi fırsata çevirmek isteyen ülkeler genellikle çevresel hedeflere yönelik yeşil teşvik veya yeşil düzen adı altında planlar açıklamıştır. Özellikle sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik bu planlar Çin ve ABD tarafından oldukça benimsenmiştir (ILO, 2010, s.1). Buradaki çelişki, dünyayı en çok kirleten iki ülkenin yeşil teşviklere yönelik çalışmalarını hızlandırması ve yeşil yeni düzen için adımlar atmasıdır.

Birçok ülke teşvik planları içerisinde yeşil yatırımlara yer verirken, küresel anlamda yeşil teşviklerin % 68'i enerji verimliliğine ayrılmıştır. Bunu % 19'luk oranla su altyapı yatırımları takip ederken, % 9 yenilenebilir kaynaklara ve % 5 diğer düşük karbon teknolojilerine ayrılmıştır. (HSBC, 2009, s. 3).

UNEP (2011) tarafından yayınlanan raporda, küresel GSYH'nin % 2'lik bir kısmının kahverengi yatırımdan yeşil yatırıma dönüştürülmesinin uzun vadede ekonomik toparlanmaya katkı sağlayacağı, yenilenebilir kaynak stoklarını artırırken çevresel sorunları da azaltarak refah üzerine pozitif etki yaratacağı düşünülmektedir (UNEP, 2011, s. 4). Bu noktada özellikle doğal sermaye yatırımları ön plana çıkarken, kahverengiden yeşile dönüşüm ve istihdam olanaklarının artırılması için tarım, su, ormancılık, balıkçılık gibi sektörlere yapılacak yatırımlar önemlidir (Demirtaş, 2017, s. 119-120).

2.2. Yeşil Büyüme

Yeşil büyüme, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu da ele alarak yeşil ekonomiyi teşvik eden ve büyüme paradigmasını değiştirmeyi amaçlayan bir stratejidir. Yeşil büyüme gündeme geldiği tarihten itibaren, büyümenin sürdürülebilir bir şekilde sağlanmasını hedeflemektedir. Ayrıca yeşil büyümeyi benimseyen ülkelere önemli fırsatlar sunmakta ve çevresel sorunların azaltılmasında da önemli olmaktadır. Bu açıdan yeşil büyümenin ülkeler açısından ele alınması gerekmekte, küresel açıdan hem var olan hem de yeni ortaya çıkabilecek sorunların azaltılması sağlanmalıdır.

Birçok akademik çalışmada yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramı aynı kavram olarak ele alınsa da iki kavramında ifade etmek istediği şey farklıdır. Yeşil büyüme, sürdürülebilir kalkınma veya yeşil ekonominin yerine getirilen bir kavram değildir. Aksine üç kavramda birbirini tamamlayıcı kavramlardır. Kasztelan (2017) yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramlarının temelinde, kaynak ve enerji açısından daha verimli teknolojik ilerlemeler vasıtasıyla, iklim sorunlarına ve doğal kaynaklarda meydana gelen azalmaları da dikkate alarak mevcut ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan sonuçları iyileştirmenin yollarını belirlemeye çalıştığını ileri sürmektedir (Kasztelan, 2017, s. 491) 2008 krizi sonrasında ön plana çıkan yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramları iklim değişikliği ve artan doğal kaynak kıtlığına bir çözüm olarak ileri sürülmekle beraber, enerji ve kaynak tasarrufu sağlayan teknolojiler aracılığıyla ekonomide yeni fırsatların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Endl ve Sedlacko, 2012, s. 5).

Gelişmekte olan ekonomilerin çoğu sürdürülebilir büyümeye ulaşmayı hedeflemektedir. Buradaki amaç sürdürülebilir ekonomik büyüme sayesinde yoksulluğun azaltılması, refahın artması ve bireylerin yaşam kalitesinin iyileşmesine katkı sağlamaktır. Bu açıdan yeşil büyümenin benimsenmesi, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılmasını sağlayacaktır (OECD, 2012b, s. 10). Burada, yeşil büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz birer bütün oldukları ve yeşil büyümenin sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada iyi stratejilerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Kasztelan (2017) yeşil büyümenin sürdürülebilir kalkınmaya benzer şekilde fakat farklı özellikler taşıdığını ileri sürmektedir. Ona göre yeşil ekonomi sürdürülebilir kalkınmanın eksik yönlerini de ele alır ve ekonomik büyüme sorunuyla doğrudan ilgilenir (Kasztelan, 2017, s. 493).

Dünyanın karşı karşıya kaldığı büyük çevresel sorunların azaltılması ve artan eşitsizliklerin giderilmesi açısından yeşil ekonomi ve yeşil büyüme oldukça önemlidir. Dünyayı gelecek yüzyıla hazırlamak, büyümeyi sürdürülebilir ve yeşil hale getirmek ve bu amaçla belirlenen politikalar oldukça önemlidir. Bu sebeple uluslararası kuruluşlara ve hükümetlere önemli roller düşmektedir.

2.2.1. Yeşil Büyüme Kavramı ve Gelişimi

Yeşil ekonomi kavramında olduğu gibi yeşil büyüme kavramı da krizden çıkışta hükümetlerin atması gereken adımları belirlemede ve çevre ile ekonomi arasındaki

ilişkiyi göz ardı etmeyen bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Uluslararası kuruluşlarca ele alınan bu kavram özellikle OECD çalışmalarıyla büyük önem kazanmış ve gelişmiştir.

Yeşil büyüme kavramı olarak ilk kez 2005 yılının Mart ayında Seul’de düzenlenen Beşinci Çevre ve Kalkınma Bakanlar Konferansı’nda gündeme gelmiştir. Asya ve Pasifik’ten 52 hükümetin ve paydaşların bir araya geldiği bu konferansta sürdürülebilir kalkınmanın ötesinde bir yeşil büyüme politikasının ele alınması gerekliliği ileri sürülmüştür (Kanianska, 2017, s. 19; UNESCAP, 2012). Yeşil Büyümenin bir strateji olarak gelişmesi ise 2008 krizi sonrasında gerçekleşmiştir. Bunun sebebi, kriz ile birlikte artan eşitsizliklerin küresel büyüme ve kalkınma açısından en büyük engel olduğunun anlaşılmasıdır (Yalçın, 2017, s. 106).

2009 yılının Haziran ayında Avrupa Komisyonu ve 34³ ülkenin bakanlarının bir araya geldiği toplantıda “Yeşil Büyüme Bildirisi” imzalanmıştır. Bu bildiri ile temel yeşil büyüme ilkeleri benimsenmiş ve yeşil bir çerçevede büyümenin ele alınabileceği kabul edilmiştir. Aynı zamanda kriz sonrasında iklim değişikliği ve çevresel sorunların azaltılması, enerji güvenliğinin artırılması, ekonomik büyümenin yeni itici güçlerinin yaratılması gibi önemli zorluklara karşı iş birliği ile yeşil büyüme stratejilerinin belirlenip uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir (OECD, 2009a, s. 1).

OECD, 2011 yılında “Towards Green Growth” başlıklı raporla yeşil büyüme stratejisinin temellerini atmıştır. 2012 yılında düzenlenen G20 Zirvesi’nde ise Meksika öncülüğünde kapsayıcı bir yeşil büyüme stratejisi tanıtılmıştır. Ardından Şubat 2012’de Dünya Bankası, UNEP, OECD ve Global Green Growth Institute iş birliğiyle “Yeşil Büyüme Bilgi Platformu” kurulmuştur. Bu sayede yeşil büyümeyi destekleyen ve teşvik eden uluslararası kuruluşlar bir araya getirilmiş, ülkelerin yeşil büyümeye doğru ilerlemelerini sağlayan politikaların oluşturulması ve uygulanmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır (Kanianska, 2017, s. 20).

En çok kabul edilen tanımı OECD tarafından yapılan yeşil büyüme; doğal varlıkların ve çevresel hizmetlerin insan refahını korumaya devam etmesini sağlarken ekonomik büyümeyi ve inovasyonu teşvik eden bir sistem olarak tanımlanmaktadır

³ Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık, ABD’dir.

(OECD, 2011a, s. 4). Green Growth Leaders (2011) tarafından yapılan tanımlamada ise yeşil büyüme; sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik çabalarla uyumlu, istihdam yaratma ve GSYH büyümesi olarak açıklanmaktadır (Green Growth Leaders, 2011, s. 6).

UNESCAP (2012) yeşil büyümeyi, üretim ve tüketimin eko-verimliliğini arttırmaya ve refahın çevresel sürdürülebilirlikle birlikte gerçekleştirildiği yeşil bir ekonominin oluşturulmasını destekleyen ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için kullanılan önemli bir yol olarak ele almaktadır (UNESCAP, 2012).

Dünya Bankası ise yeşil büyümeyi; çevresel sorunları ve kirliliği azaltan, doğal kaynakları verimli kullanan, afetlerin önlenmesinde etkili bir büyüme olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yeşil büyümeyi sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmanın bir yolu olarak görmektedir (The World Bank, 2012, s. 2).

Yeşil büyüme, çevresel sorunların önlenmesi, yeni ekonomik gelişme alanlarının ve istihdam imkanlarının ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir büyüme paradigmasıdır. Aynı zamanda diğer büyüme modellerine karşı çıkarken ekonomik büyümenin yeşil bir politikayla ele alınması gerektiğini öne sürmektedir (Yalçın, 2017, s. 106).

OECD (2011a) yeşil büyümenin beş kanal aracılığı ile yeni büyüme kaynakları yaratabileceği öne sürmektedir. Bunlar (OECD, 2011a, s. 5):

- i) Verimlilik: Atık ve enerji tüketimi azaltılırken, kaynakların yüksek verimde kullanılması için teşvik sağlanarak verimliliğin artırılması.
- ii) Yenilik: Çevresel sorunları ele almaya imkan sağlayan politikalar ve çerçeve koşulların teşvik edilmesiyle ortaya çıkan yeniliklerin sağlanması.
- iii) Yeni Piyasalar: Yeşil teknolojilere, mal ve hizmetler için talebi teşvik ederek yeni piyasaların oluşturulması ve yeni iş kollarının yaratılmasının sağlanması için imkan sağlanması.
- iv) Güven Ortamı: Yeşile yatırım yapan yatırımcıların hükümetlere olan güveninin oluşturulması.
- v) İstikrar: Kaynak fiyatı oynaklığının azaltılması ve mali konsolidasyonun desteklenmesi, kirleten öder ilkesi ile kirliliğe fiyat konulması sağlanarak istikrarlı bir makroekonomik yapının oluşturulmasını sağlamak.

Yeşil büyüme stratejisinin hükümetler tarafından benimsenmesi ile bu beş kanal yoluyla yeni büyüme kaynakları yaratılırken, yeni istihdam alanlarının oluşturulması da muhtemel imkanlardandır. Fakat yeşil büyüme için stratejinin oluşturulması ve

politikaların uygulanması her ülke açısından aynı olan ve aynı şekilde etki eden bir durum değildir. Her ülkenin kendi mevcut ekonomik koşulları ve yapısına göre büyümenin kaynaklarını yeşillendirmesi gerekmektedir. Bu anlamda ülkeler tarafından uygulanan politikalarda farklılık göstermektedir. OECD (2012b) raporunda, yükselen ve gelişmekte olan ülkelerin yeşil büyümeye ulaşmada önemli fırsatları olduğu ileri sürülmektedir. Ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan ortaya çıkabilecek bu fırsatlar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Yeşil Büyüme'nin Gelişmekte Olan Ülkelere Sağlaması Muhtemel Faydalar

Ekonomik Faydalar	Çevresel Faydalar	Sosyal Faydalar
Yeşil mal ve hizmetlerin üretilmesi ve GSYH artışı.	Doğal kaynak kullanımının üretkenliği ve etkinliğinin arttırılması.	Özellikle yoksullar açısından geçim imkanlarının, yaşam kalitesinin ve gelirin arttırılması.
Ekosistem hizmetlerinden elde edilen gelirlerin artması.	Doğal sermayenin ekolojik sınırlar içerisinde kullanımının sağlanması.	İnsana yakışır işlerin yaratılması ve sürdürülmesi.
Ekonominin çeşitlenmesi sayesinde ekonomik risklerin ve kırılganlıkların azaltılması.	Olumsuz çevresel etkilerin azaltılması ve mevcut etkilerin iyileştirilmesi.	Sosyal, beşeri ve bilgi sermayesinin gelişmesi.
Yeşil teknolojilerin inovasyonu ve yeşil teknolojilere erişimin sağlanması.		Eşitsizliklerin azaltılması.

Kaynak: OECD, 2012b, s. 11.

New Climate Economy (NCE) tarafından 2014 yılında yayınlanan “Better Growth Better Climate” başlıklı raporda, gelecek yüzyılın büyümesinin nasıl olması gerektiği üzerinde tartışılmıştır. Raporda mevcut büyüme modellerinin değiştirilerek veya terkedilerek, iklim değişikliğinden kaynaklanan risklerle mücadele eden ve kalıcı bir ekonomik büyümenin yaratılabileceği ortaya koyulmaktadır (NCE, 2014, s. 7). Bu açıdan üç temel alanda büyük potansiyellerin olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar; şehirler, arazi kullanımı verimliliği ve enerji sistemleridir.

NCE'ye (2014) göre şehirlere ve enerji sistemlerine yapılacak yatırımlar ekonomik büyümenin itici gücü niteliğindedir. Mevcut düzende sera gazı emisyonlarının % 70'i şehirler tarafından üretilir. Bu sebeple şehirlerin gelişimi küresel ekonominin ve iklimin geleceği için önemlidir. Dünyada yaygın bir şekilde gelişen akıllı şehir uygulamaları ve sürdürülebilir şehirlerle emisyon oranlarının azaltılmasına katkı sağlanabilir. Aynı raporda arazi kullanımıyla ilgili önemli noktalara değinilmiştir. 2030 yılında dünya nüfusunun hızla artması karşısında insanların beslenme gibi temel ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı büyük bir sorun teşkil etmektedir. Yeni teknolojiler, toprak ve su

yönetimine yönelik politikalarla gıda üretimi nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik artırılabilir. Aynı zamanda raporda, tahrip olmuş tarım arazilerinin restore edilmesiyle 2030 yılına kadar 200 milyon insanın beslenme ihtiyacının karşılanacağı belirtilmektedir. Bunun yanında ulusal ve uluslararası düzeyde yapılacak çalışmalarla birlikte ormansızlaşmanın yavaşlatılması ve durdurulmasının da sağlanması imkanlar arasında yer almaktadır. Üzerinde durulan bir diğer konuda enerji sistemleridir. Rapora göre rüzgar ve güneş enerjisi gibi alanlarda maliyetlerin düşmesi ile yenilenebilir ve düşük karbonlu enerji kaynakları 2030 yılına kadar elektrik üretiminin yarıdan fazlasını karşılayacaktır. Sadece yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması değil, enerji verimliliğinin artırılması da birçok faydayı beraberinde getirecektir. Özellikle yoksullukla mücadelede önemli olan sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılmasında enerji önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından yenilenebilir kaynakların kullanılması, 1 milyardan fazla insana elektriğin ulaştırılmasını sağlayabilir (NCE, 2014, s. 8).

OECD (2012b), gelişmekte olan ülkelerin küresel sera gazı emisyonlarına katkısının daha az olduğunu fakat gelişmiş ülkelerle aynı şekilde büyüme politikaları izlemeleri taktirde sera gazı emisyonlarının artacağını vurgulamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin aksine doğal kaynak bağımlılıklarını azaltıp sera gazı emisyonlarını attırmadan yeşil büyümeye ulaşmada kilit rol oynamaktadır (OECD, 2012b, s. 9).

Yeşil büyüme kavramı, gelişimi ve ülkelere sağlaması temel faydalar yukarıda açıklanmıştır. Ülkeler, kendi mevcut koşullarına ve ekonomik yapılarına göre politikalarını yeşile dönüştürülebilir. Dünyada Güney Kore, Almanya, Hollanda, İngiltere gibi ülkelerde yeşil büyüme stratejisinin örnekleri bulunabilir. Türkiye’de ise henüz bir yeşil büyüme stratejisinden bahsetmek mümkün değildir.

2.3. İşgücü Piyasasında Yeşil Ekonomi: Yeşil İşler

2008 krizi ile birlikte yeşil ekonomi, yeşil yeni düzen ve yeşil büyüme gibi yeşil işler kavramı da UNEP ve birçok uluslararası kuruluş tarafından en çok bahsedilen kavramlardan olmuştur. 2007 aralık ayında UNEP vd. (2008) tarafından Yeşil İşler Raporu’nun yayınlanmasıyla birlikte ekolojik krizin reddedilemez olduğu ve bu sebeple ekonomilerde önemli dönüşümlerin yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu değişikliklerin

yapılmasında hükümetlere, bireylere ve şirketlere önemli görevler düşmekte, aynı zamanda dönüşümün gerçekleştirilmesi halinde geniş iş ve istihdam fırsatlarına imkan sağlanacağı belirtilmiştir (Purkis, 2020, s. 100).

Klasik üretim biçimi “kahverengi işler” olarak tanımlanmaktadır. Kahverengi işler; hammaddeyi etkin kullanmayan, enerji etkinliği sağlayamayan, fosil yakıtlar gibi sürdürülemez kaynaklara dayalı üretime devam eden ve insan onuruna yakışan iş standartları sağlamayan işlerdir (Başol, 2018, s. 72). Ekonomilerin yeşillendirilmesi, yeni meslek kolları ve ekonomik faaliyetlerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak, kahverengi yatırımlardan yeşil yatırımlara geçiş, çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratan birçok meslek grubunun da azaltılmasına yol açarak yeşil işleri ortaya çıkaracaktır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, s. 317).

UNEP vd. (2008) raporunda yeşil ekonominin, doğaya ve insana değer veren, iyi maaşlı işler yaratan bir ekonomi olduğundan bahsedilmektedir. Bu kapsamda yeşil işler; çevrenin korunmasına veya eski haline getirilmesine katkıda bulunan tarım, inşaat, Ar-Ge, idari ve hizmet faaliyetlerinde çalışmak olarak tanımlanmaktadır. Yaratılacak yeşil işler; enerji, hammadde ve su tüketiminin azaltılmasına, atık ve kirliliğin azaltılmasına, ekonomilerin karbondan arındırılmasına ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasına, biyoçeşitlilik ve ekosistemlerin korunmasına yardımcı olacak işleri içermektedir. Bunların yanında yeşil işler sadece yeni iş imkanlarını değil aynı zamanda insana yakışır nitelikte de olmalıdır. İnsana yakışır işler, yeterli maaş ve güvenli çalışma koşullarını sağlayan, sendikalaşmaya izin veren ve işçi haklarına önem veren işlerdir. Bunların yanında yeşil işler; insan becerileri, eğitim ve mesleki bilgi birikimlerini de içine alarak birçok alanda kapsayıcı bir şekilde ortaya çıkar. Hem özel sektörde hem de devlet dairelerinde, akademik camiada, STK’larda ve birçok meslek alanında potansiyel açıdan fırsatlar yaratmaktadır (UNEP vd., 2008, s. 36-38). Ayrıca yeşil işler istihdam alanları yaratmanın yanında mutlak yoksulluk ve eşitsizliklerin giderilmesi içinde ülkelere önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu da ele alarak ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan düzenlemeleri ve faydaları barındırmaktadır.

Jarvis vd. (2011) tarafından yayınlanan raporda, yeşil iş imkanı bulunan sektörler sıralanmıştır. Rapora göre yeşil işler; özellikle binalarda, sanayi ve ulaşımda enerji ve kaynak verimliliğinin sağlanmasında; yenilenebilir enerji sektöründe; atık yönetimi ve geri dönüşümde; toplu taşıma gibi sürdürülebilir taşımacılıkta; eko-endüstri sektöründe;

çevre dostu hizmetlerde; tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi doğal kaynak sektörlerinde ve iklim değişikliğine uyum sağlamak için yapılan faaliyet kollarında büyük potansiyel barındırmaktadır (Jarvis vd., 2011, s. 11). Tablo 4'te yeşil işlerin sektörel açıdan ortaya çıkaracağı muhtemel potansiyeller açıklanmıştır.

Tablo 4: Sektörel Bazda Yeşil İşlerin Gelişimi ve Gelecekteki Potansiyelleri

		YEŞİLLENDİRME POTANSİYELİ	YEŞİL İŞ'İN İLERLEMESİ	UZUN DÖNEMLİ YEŞİL İŞ POTANSİYELİ
Enerji	Yenilenebilir	Mükemmel	İyi	Mükemmel
	Karbon Yakalama ve depolama	Orta	Yok	Bilinmiyor
Endüstri	Çelik	İyi	Orta	Orta
	Alüminyum	İyi	Orta	Orta
	Çimento	Orta	Orta	Orta
	Kağıt	İyi	Orta	İyi
	Geri Dönüşüm	Mükemmel	İyi	Mükemmel
Ulaştırma	Yakıt Tasarruflu Araç	Orta iyi	Sınırlı	İyi
	Toplu Taşıma	Mükemmel	Sınırlı	Mükemmel
	Demiryolu	Mükemmel	Negatif	Mükemmel
	Havayolu	Sınırlı	Sınırlı	Sınırlı
Binalar	Yeşil Binalar	Mükemmel	Sınırlı	Mükemmel
	Güçlendirme	Mükemmel	Sınırlı	Mükemmel
	Aydınlatma	Mükemmel	İyi	Mükemmel
	Verimli Cihazlar	Mükemmel	Orta	Mükemmel
Tarım	Küçük Ölçekli Sürdürülebilir Tarım	Mükemmel	Negatif	Mükemmel
	Organik Tarım	Mükemmel	Sınırlı	İyiden Mükemmel
	Çevre Hizmetleri	İyi	Sınırlı	Bilinmiyor
Ormancılık	Ağaçlandırma	İyi	Sınırlı	İyi
	Tarımsal Ormancılık	İyiden Mükemmel	Sınırlı	İyiden Mükemmel
	Sürdürülebilir Ormancılık Yönetimi	Mükemmel	İyi	Mükemmel

Kaynak: UNEP vd., 2008, s. 301.

Tablo 4'te belirtilen alanlara yapılacak yatırımlar yeşil işlerin ortaya çıkarılmasında ve yeşil büyümenin sağlanmasında önemli önemli olmaktadır. Özellikle binalar, tarım ve ormancılık sektörlerinin yeşillendirilmesiyle uzun dönemli yeşil işlerin ortaya çıkarılması muhtemeldir. Bu sebeple bu alanlara yapılacak yatırımların inovasyon ve teknolojik

ilerlemelerle birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu sayede hem yeşil işler ortaya çıkarılacak hem de istihdama olumlu katkılar meydana gelecektir. Ayrıca ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan birçok yenilik meydana gelecektir. Buradan yeşil işlerin sadece yeni meslek kolları ve iş alanları yaratacağı anlaşılmamalıdır. Mevcut iş kollarında dönüşümlerin olması muhtemeldir. Kısaca yeşil işler, hem mevcut işleri dönüştürecek hem de yeni iş imkanları ortaya çıkaracaktır.

UNEP vd. (2008) ekonomilerin yeşillenmesiyle birlikte istihdam alanlarının en az dört farklı biçimde etkileneceğini ileri sürmektedir. Buna göre; mevcut işlere ek olarak yeni işler ortaya çıkacak, bazı iş alanlarında ikame işler ortaya çıkacak, mevcut iş kollarının bazıları yok olacak ve mevcut olan birçok iş çevreye duyarlı iş haline dönüştürülecektir (UNEP vd., 2008, s. 43). Bu anlamda yeşil işlerin yaratılmasıyla birlikte küresel anlamda istihdam rakamlarında artış olacağı beklentisi oluşmaktadır. Aynı raporda 2030 yılına kadar yenilenebilir enerji alanında yaklaşık olarak 20 milyon iş ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir. Yenilenebilir enerji alanında ortaya çıkması beklenen 20 milyon işin; 2,1 milyonu rüzgar enerjisi alanında, 6,3 milyona yakınının güneş PV' sinde⁴, 12 milyona varan işin de biyoyakıt ile ilgili tarım alanlarında ortaya çıkması beklenmektedir (UNEP vd., 2008, s. 128).

Enerji sektörünün yanı sıra tarım, sanayi, ulaşım ve hizmet sektörlerinde de yeşil işlerin potansiyel etkileri bulunmaktadır. Yeşil ekonomi yoluyla ulaşımda yeşil yatırımların artırılması ve yeşil işlerin ortaya çıkması sayesinde trafik sorunları, hava kirliliği ve diğer maliyetler azaltılarak yoksulluk üzerinde pozitif etki yaratılabilir (UNEP, 2010, s. 20). ILO (2016) tarafından yayınlanan raporda yeşil işlerin iklime karşı direncin artırılmasında önemli olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca ekonomilerin yeşillendirilmesiyle uygulanacak yeşil işler, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına katkı sağlayarak, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada önemli başarılar elde edebileceği öne sürülmüştür (ILO, 2016).

Hükümetler tarafından kamu politikalarının yeşil ekonomiye ulaşmada ve yeşil işlerin oluşturulmasında destekleyici düzenlemeleri içermesi gerekmektedir. UNEP vd.

⁴ PV veya Fotovoltaik, güneş panellerinden güneş enerjisi elde etme işlemine denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. My Energy Solar. (2022). Fotovoltaik Nedir? Fotovoltaik Panel Nedir? <https://www.myenerjisolar.com/fotovoltaik-nedir-fotovoltaik-panel-nedir/> Erişim: 14 Nisan 2022.

(2008) tarafından belirlenen, hükümetlerin uygulaması gereken temel kamu politikaları Tablo 5’te sıralanmaktadır.

Tablo 5: Hükümetler Tarafından Uygulanması Gereken Temel Politika Alanları

Sübvansiyonlar	Çevreye zarar veren sanayilere aktarılan sübvansiyonlarının kademeli olarak kaldırılması ve bu fonların yenilenebilir enerji, temiz üretim teknikleri gibi alanlara aktarılması.
Karbon Piyasaları	Kyoto Protokolü ve karbon ticareti ile ilişkili yeniliklerin eksikliklerinin giderilerek, yeşil projeler ve istihdam alanları için yeterli finansal kaynağı yaratılması.
Vergi Reformu	Ekolojik vergilerin artırılarak karbon yoğun ekonomik faaliyetlerin caydırılmasının sağlanması.
Hedef ve Yetkiler	Yeşil politika ve teknolojilerin yaygınlaştırılmasının hedeflenmesi.
Enerji Alternatifleri	Yenilenebilir enerji ilerlemelerinin önündeki engellerin aşılması amacıyla yenilikçi politikaların benimsenmesi.
Ürün Geri Alımı (Geri Dönüşüm)	Üretici sorumluluklarının genişletilmesi (Şirketlerin, kullanım ömürlerinin sonunda ürünleri geri almalarını zorunlu kılmaktadır)
Eko-Etiketleme	Tüketicilerin satın alma kararı verirken gerekli bilgi erişimine sahip olmalarının sağlanması (Aynı zamanda üreticilerin de çevre dostu ürün üretmeleri ve pazarlamaya teşvik edilmesi)
Ar&Ge Bütçeleri	Fosil yakıtlara ve nükleer enerjiye verilen desteğin azaltılarak, yenilenebilir enerji ve verimli teknolojilere verilen desteğin artırılması.
Uluslararası Yardımlar	Uluslararası yardımların daha yeşil alternatiflere yönlendirilmesi.

Kaynak: (UNEP vd., 2008: 5).

2.4. Yeşil Ekonomide İnovasyon

Yeşil bir ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesinde ve yeşil büyümenin sağlanmasında, temiz teknolojileri geliştirmek ve onlara yatırım yapmak önemlidir. Bu sebeple ülkelerin benimseyecekleri ekonomi politikalarının inovasyonu da içererek oluşturulması gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli olan üretim ve tüketim alışkanlıklarımızın değiştirilmesi inovasyon sayesinde gerçekleşebilecektir. Burada bahsettiğimiz inovasyon yeşil bir inovasyondur ve yeşil

büyümenin temelinde de bulunmaktadır. Öyle ki OECD (2011a) yeşil büyümeyi tanımlarken inovasyonu teşvik eden bir sistemden bahsetmiştir.

Yeşil inovasyon, hem sınır teknolojilerinin yaratılmasını ve ticarileştirilmesini hem de firma açısından yeşil teknolojilerinin yayılmasını ve içselleştirilmesini içermektedir (The World Bank, 2012, s. 67). Ülkelerin yeşil büyümeye ulaşmalarında önemli olan yeşil inovasyon, temiz teknolojilerin kullanılmasıyla üretim süreçlerinin çevreye zarar vermeden oluşmasına yardımcı olacaktır. İnovasyon sayesinde daha az veya öncekilerden farklı girdilerle daha fazla, daha çevre dostu çıktılar elde edilebilir. Bu sayede doğal sermayenin tükenmesine ve çevre kirliliğine neden olan büyümenin yerine daha temiz teknolojilerle ve kaynakları verimli kullanan bir büyüme sağlanabilecektir (Dutz and Sharma, 2016, s. 2).

İnovasyon yeni pazarların kurulmasında ve yeni işlerin yaratılmasına katkı sağlamaktadır (OECD, 2011b, s. 107). Özellikle yeşil işlerin artmasına ve bu sayede istihdam imkanlarının pozitif olarak etkilenmesinde oldukça önemlidir. Yeşil büyüme için yaratılacak yeşil işler, yeşil inovasyon ile birlikte ekonomide faaliyet gösteren işletmelerin çevreyi tahrip eden uygulamalarının azaltılmasına yol açarak işletme maliyetlerinin düşmesine yardımcı olmaktadır (UNEP vd., 2008: 303). Ayrıca kirliliklerin azaltılmasına katkı sağlayan ve kaynak verimliliğini arttıran teknolojilere yatırım yapmak ve geliştirmek ve yeşil teknolojileri kullanarak çevre dostu üretim yapmak, yeşil büyüme stratejilerinin vazgeçilmez parçalarıdır. Bu anlamda ülkelerin yeşil büyüme yolunda uygulayacağı politikalar ve teşvikler oldukça önemlidir. Özellikle değişen dünyada yeşil inovasyonun artırılması bilgi üretebilen ve uygulayabilen insanlara bağlıdır (Dutz and Sharma, 2016, s. 34). Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin dördüncü ve on ikinci hedefleri ile de bağlantılı olan yeşil inovasyon, eğitime yönelik değişimleri de içermeli, eğitim politikalarının bu düzene göre ele alınması ve uygulanması gerekmektedir.

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, yeşil ekonomik dönüşümün bir parçası olarak politikalarını dönüştürmektedir. Ülkeler tarafından inovasyonu teşvik eden politikaların; girişimciliği ve yerel bazda faaliyet gösteren firmaların inovasyon kapasitesini güçlendirmeyi, bilgi yaratma ve ticarileştirmeyi desteklemesi, mevcut olan bilgilerin yeşil inovasyona uyarlanmasını sağlayan politikalar olması gerekmektedir. Bu anlamda ülkelerin mevcut kapasiteleri ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri, uygulanacak

politikaların ülkeden ülkeye farklılık göstermesine sebep olmaktadır (The World Bank, 2012, s. 72).

1990'lı yılların sonu itibariyle özellikle gelişmiş ülkelerde yeşil inovasyon açısından önemli artışlar gerçekleşmiştir. Örneğin Japonya, Almanya ve ABD sera gazı salınımlarını azaltan teknolojilere yatırım yaparak 2002-2005 yılları arasında dünyada toplam yeşil inovasyonun % 60'ını oluşturmuştur. Bunların yanında Fransa ve Birleşik Krallık, dünyada toplam yüksek kaliteli yeşil icatların % 64'ünü oluşturmuş, Çin ise yüksek kaliteli inovasyon yapan ilk on ülke arasına girmiştir (Dutz and Sharma, 2016, s. 3-4). Bunların yanında Brezilya biyoyakıt sanayisini desteklemekte; Çin güneş panellerinin Ar-Ge ve üretimini sübvansede etmekte; Fas, güneş enerjisinden elektrik üretmek amacıyla kamusal yatırım yapmakta hatta Avrupa'ya yenilenebilir enerji satmak üzerine çalışmaktadır (The World Bank, 2012, s. 65).

Yeşil büyümenin gerçekleşmesinde inovasyon sayesinde hem üretim ve tüketim alışkanlıklarımızın değişmesinin önü açılacak hem de tüm ekonomik faaliyetlere yayılan bir yenileşme süreci gerçekleşecektir. Tablo 6'da yeşil büyüme sürecindeki bir ekonomi için inovasyon politikalarının genel bir çerçevesi sunulmaktadır.

Tablo 6: Yeşil Büyüme Sürecinde İnovasyon Politikaları

Politika Alanları	Hedeflenen Yararlanıcılar	Politika Araçları
Küresel anlamda bilginin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi için inovasyonun teşvik edilmesi.	Yeterli teknolojik kapasiteye sahip olan firmalar ve mali destekçiler.	1.Devlet tarafından finanse edilen Ar-Ge faaliyetleri (Kamu laboratuvarları, özel sektör için hibeler, vergi düzenlemeleri). 2.Patentler ve diğer fikri mülkiyet haklarının korunması. 3.Erken aşamadaki teknoloji geliştirme faaliyetleri için finansal destek sağlanması. 4.Ödüller ve gelişmiş piyasa taahhütleri.
Firmalar açısından yeni bilgilere ulaşmayı kolaylaştırmak ve inovasyonları teşvik etmek.	Tüm firmalar, kamu laboratuvarları ve üniversiteler, tüm vatandaşlar.	1.Ticari açıklık, Doğrudan Yabancı Yatırım, fikri mülkiyet hakları ve bilgi iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi 2.Patent satın alma ve lisans alım satımının yapılması. 3.Patent havuzları ve açık erişimin sağlanması. 4.Kamusal alımlarda yönetmelik ve standartlarda düzenleme. 5.İnovasyonu erken benimseyenlere finansal destek sağlanması.
İnovasyonun içselleştirme kapasitesinin geliştirilmesine yönelik politikalar.	Tüm firmalar, yöneticiler ve işçiler, araştırmacılar ve eğitmenler.	1.Eğitim ve yaşam boyu öğrenme politikaları. 2.İşçi eğitimleri, yönetim ve girişimcilik eğitimleri ve diğer teknik ve mesleki eğitim politikaları. 3.Küresel anlamda bağlantı kurulmasını kolaylaştıran politikalar.

Kaynak: Dutz and Sharma, 2016, s. 15.

Yeşil dönüşümün arttığı günümüzde, ülkeler tarafından benimsenecek inovasyon politikaları, küresel anlamda rekabet edilebilirliği artırarak, sürdürülebilir bir toplum inşa edilmesine katkı sağlayabilir. Bu açıdan inovasyon teşviklerinin artırılması ülkeler açısından avantaj oluşturabilir. 2008 krizi sonrasında ülkeler tarafından ilan edilen planlarda, Ar-Ge yatırımlarına ek finansman ayrılmıştır. Krizi adeta sürdürülebilir bir

toplum inşa etmeye yönelik olarak fırsata çevirmeye çalışan ülkeler, inovasyonun önemini dikkate alarak politika ve teşviklerini bu alana yönlendirmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ YEŞİL DÖNÜŞÜMÜ VE AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

2008 yılında dünya yeni bir dönemle karşı karşıya kalmıştır. ABD konut piyasasındaki sorunlar neticesinde başlayan kriz başta ABD, İngiltere ve AB olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Krizle birlikte küresel büyüme rakamları düşmüş, dünya ticaret hacmi azalmış, işsiz sayıları ve kamu borçları artmış, yoksul kesimler üzerinde ağır baskılar meydana gelmiştir. Sadece ekonomik anlamda değil, sosyal ve çevresel anlamda da krizin yıkıcı etkileri ülkeleri derinden etkilemiştir.

Yaşanan krizin ardından, ülkeler bir nevi krizden ders çıkararak yeşil politikalara ve teşviklere yönelmiş, ekonomik büyümenin çevreye zarar vermeden veya daha az zararla gerçekleştirilmesine yönelik kapsamlı çalışmalar hazırlamıştır. AB’de bu anlamda krizden ders çıkararak gelecek dönem stratejilerini sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi üzerine kurmuştur. Kriz sonrası yaşadıkları yeşil dönüşüm ise 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın (European Green Deal- AYM)⁵ ilan edilmesini sağlamıştır.

3.1. Yeşil Dönüşüme Giden Yolda Kriz Öncesi Gelişmeler

İklim değişikliğinin nedenlerinden biri sera gazlarıdır. Doğal süreçler ve insan faaliyetleri sonucunda artan bu gazlar, sera etkisine neden olarak sıcaklıkların artmasını yol açmaktadır. Bu anlamda gezegenin geleceği için bu emisyonların azaltılması ve insan faaliyetlerinin çevreye zarar vermeden gerçekleştirilmesi gerekmektedir. AB, iklim değişikliğine neden olan bu gazların azaltılmasına 1990’lı yıllar itibariyle odaklanmış, gelecek dönemler için stratejilerini iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma üzerine inşa etmiştir. Kriz sonrasında ise yeşil teşviklere yer verirken, gelecekte karbonsuz ve sürdürülebilir bir ekonomik model inşa etmeyi amaçlamıştır. Özellikle, 2008 küresel krizinden günümüze kadar geçen süreçte bu anlamda hedeflerini şekillendirmiştir.

1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Rio Konferansı, sürdürülebilir kalkınmanın daha da ileri boyutlara taşınması ve küresel anlamda iklim

⁵ European Green Deal bazı kaynaklarda Avrupa Yeşil Düzen’i olarak çevrilmektedir. Fakat bu çeviri anlam karmaşasına sebep olmaktadır. Çünkü European Green Deal AB’nin gelecek dönem iklim ve çevre hedeflerini açıklamaktadır. AB, taahhütlerini ve politikalarını belirleyerek üye ülkelere sorumluluk yüklemekte ve belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Bu sebeple Green Deal Yeşil Mutabakat olarak çevrilmiştir.

değişiklikle mücadele edilmesi açısından önemli bir konferanstır. Bu konferansta kabul edilen “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” ile sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla 1997 yılında Kyoto Protokolü ilan edilmiştir. Kyoto Protokolü, gelişmiş ülkelerde 1990’lı yıllara oranla 2008- 2012 yılları arasında sera gazı emisyonlarının % 5 oranında azaltılmasını içermektedir. 2005 yılında yürürlüğe giren protokol AB tarafından 1997 yılında kabul edilmiştir. AB bu kapsamda diğer ülkelerin⁶ kabul ettiği orandan daha yüksek bir oran belirleyerek, 2008-2012 yılları için % 8⁷ oranında sera gazı emisyonlarının azaltılmasını taahhüt etmiştir (European Commission, 2004, s. 2).

Bununla birlikte AB, gezegenin sürdürülebilirliği için üye ülkeler tarafından benimsenecek yeni iklim ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin belirlenmesi hususunda daha kapsamlı çalışmalara başlamıştır.

1999 yılında Helsinki’de düzenlenen Avrupa Konseyi’nde, ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda sürdürülebilir kalkınma politikalarını düzenleyen ve birleştiren uzun vadeli bir stratejinin geliştirilmesi gerekliliği ileri sürülmüştür. Bu açıdan Avrupa Komisyonu’nun Haziran 2001’de yapılacak Avrupa Konseyi’nde bu amaçlara yönelik olarak teklif hazırlaması çağrısında bulunulmuştur (Commission of The European Communities, 2001, s. 2).

2000 yılına gelindiğinde, birliğe üye olan 15 ülkenin liderlerinin katılımıyla Portekiz’in ev sahipliğinde Avrupa Konseyi tekrar toplanmıştır. Bu toplantıda AB’nin sosyal uyum ve çevresel sürdürülebilirliğinin desteklenmesi amacıyla büyüme ve istihdam oranlarına odaklanılması gerektiği ileri sürülmüştür. Gelecek on yıl içerisinde daha fazla iyi iş, sosyal uyum ve çevreyi göz ardı etmeyen sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilen bir AB kurmak amaçlanmıştır (Kok, 2004, s. 8). Bu amaçlar Lizbon Stratejisi olarak adlandırılan plan çerçevesinde, AB’nin ekonomik ve sosyal yapısının ilerletilmesine yönelik olarak kabul edilmiştir. Temelde ekonomik açıdan AB’nin kalkınması amacıyla kabul edilen bu strateji, iklim ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından ise bazı eksiklik içermektedir.

⁶ ABD % 7, Kanada, Macaristan, Japonya ve Polonya % 6, Yeni Zelanda ve Ukrayna % 5 hedef belirlemiştir.

⁷ Bu hedef, 15 AB üye ülkesi tarafından taahhüt edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. European Communities. (2002). https://ec.europa.eu/clima/system/files/2016-11/table_emm_limitation_en.pdf (Erişim: 10.01.2022).

Mayıs 2001 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından “Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi” isimli belge kabul edilmiştir. Bu belgede, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin korunması, çevre ve sağlık politikalarının birbiriyle eş güdümlü yürütülmesi ve tehlikeli kimyasalları kapsayan hedefler oluşturulmuştur. Daha sonra 15-16 Haziran tarihinde Göteborg’da Avrupa Komisyonu tekrar toplanmıştır. Komisyon tarafından “Daha İyi Bir Dünya için Sürdürülebilir Avrupa: Sürdürülebilir Kalkınma için Avrupa Birliği Stratejisi”⁸ başlıklı öneri sunulmuştur (Talu, 2019, s. 30). Bunun sonucunda AB’nin sürdürülebilir kalkınma stratejisinin belirlenmesi ve Lizbon stratejisinin iklim değişikliği ve çevresel sorunları da kapsayacak şekilde genişletilmesi için öneri kabul edilmiştir (Akses, 2014, s. 22). Göteborg zirvesi bu anlamda AB’nin ilk sürdürülebilir kalkınma stratejisinin başlatılmasına ve politikalarının oluşturulmasına yön vermiştir.

Bununla birlikte Göteborg’da alınan kararlar çerçevesinde Lizbon stratejisine aşağıdaki hedefler eklenmiştir (Kok, 2004, s. 35);

- i) İklim değişikliği sorununu ele alarak, Kyoto protokolü kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılmasında ilerleme sağlanması,
- ii) Birincil enerji tüketiminin %12’sinin ve nihai elektrik tüketiminin 22’sinin yenilenebilir kaynaklardan elde edilmesi,
- iii) Artan trafik, gürültü, kalabalık ve kirliliğin sosyal ve çevresel maliyetlerinin belirlenerek bu sorunlarla mücadele edilmesi,
- iv) Ulaşım altyapısının güçlendirilmesi ve vergilendirme sistemi için düzenleyici çerçevenin geliştirilmesi,
- v) Doğal kaynakların ve atık düzeyinin sürdürülebilir kullanımının sağlanması,
- vi) Enerji alanında vergilendirme yönergesinin belirlenmesi ve çevre eylem programlarının benimsenmesidir.

AB, iklim değişikliği ile ilgili Kyoto protokolü kapsamında taahhüt ettiği hedeflere ulaşmak amacıyla 2003 yılında, 2003/87/EC sayılı direktifi ile Emisyon Ticaret

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Commission of The European Communities. (2001). Communication From The Commission ASustainable Europe for a BetterWorld: A European Union Strategy for Sustainable Development. Brussels, 15.5.2001 COM(2001)264 final.

Sistemi'nin (Emissions Trading System- ETS) kurulmasına karar vermiştir. 2005 yılında hayata geçirilen ETS, işletmelere dağıtılan emisyon kredilerinin alınıp satılmasını ve bu sayede sera gazı emisyonlarının ekonomik açıdan verimli bir şekilde azaltılması veya sınırlandırılmasını içermektedir. ETS; 2005- 2007, 2008- 2012, 2013- 2020 ve 2021-2030 yıllarını kapsamak üzere dört dönem için geliştirilmiştir.

Emisyon Ticaret Sistemi (ETS): AB için Kyoto hedeflerine ulaşılmasına ve hedefleri daha da ileriye taşıyarak sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. ETS' nin birinci döneminde özellikle yüksek düzeyde karbondioksit salan, enerji ve ısı üretimi endüstrisi ve enerji yoğun üretim yapan bazı tesisler seçilmiştir. Bu açıdan ilk olarak AB27 için toplamda 10.500 tesis ETS kapsamına dâhil edilmiştir (European Union, 2007, s. 8). 2008-2012 yılları arasında havacılık faaliyetlerinden kaynaklanan emisyonlar da sisteme dâhil edilmiş, AB27 ülkelerinin yanı sıra İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç'te ETS'ye katılmış ve toplamda 11.500 tesisi kapsayacak şekilde sistem genişletilmiştir (EEA, 2012b, s. 21).

ETS kapsamında AB, gelecek yıllar için emisyon hedeflerini genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan gelişmiş ülkelerin de taahhütte bulunmaları koşuluyla, 2013-2020 yıllarını kapsayan ETS' nin üçüncü döneminde, AB 2020 yılı hedefini belirlemiştir. Bu açıdan, ETS kapsamındaki alanlarda 2005 yılı seviyelerine göre emisyonların % 21 daha az olması kararlaştırılmıştır.

AB, ETS' nin yanı sıra ülkeler arasında emisyonların paylaşılması amacıyla Çaba Paylaşım Kararı'nı (Effort Sharing Decision- ESD) ülkelere sunmuştur. Bu mekanizma, ETS' nin dışında kalan alanlarda sera gazı emisyonlarının paylaşılmasını içermektedir.

Çaba Paylaşım Kararı (ESD): ETS haricinde kalan, binalar, tarım, atık, havacılık hariç ulaşım sektörlerinin faaliyetleri sonucunda meydana gelen sera gazı emisyonlarından oluşmaktadır. Bu açıdan sera gazı emisyonlarının azaltılması amacıyla, ulaşım sektöründen kaynaklı ortaya çıkan emisyonların azaltılması için toplu taşımanın teşvik edilmesi ve ulaşım ihtiyaçlarının azaltılması, binaların güçlendirilmesi, verimli ısıtma ve soğutma sistemleri, yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaşması, iklim dostu tarım uygulamaları gibi önlemlerin uygulanması önem arz etmektedir. Üye ülkeler tarafından bu alanlarda teşvik ve politikaların artırılması gerekmektedir (European Commission, 2022a).

2005 yılında Avrupa Konseyi, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılmasında önemli olan ilkelerin belirlenmesi üzerine çalışmalara başlamıştır. Bu ilkeler; çevre kalitesinin korunması ve geliştirilmesi için yenilikçi, rekabetçi ve eko-verimli bir ekonomi oluşturularak refahın sağlanması ve küresel anlamda iş birliği içerisinde sosyal uyumun teşvik edilmesidir. Bu kapsamda, 15-16 Haziran 2006 yılında Avrupa Komisyonu tarafından revize edilmiş bir sürdürülebilir kalkınma stratejisi kabul edilmiştir (Commission of The European Communities, 2007, s. 3).

AB sürdürülebilir kalkınma stratejisi temelde, kaynakları verimli kullanabilen ve kaynak yönetimini iyi yapabilen, çevresel açıdan sürdürülebilir toplumların yaratıldığı ve hayat kalitesinde uzun vadeli iyileşmenin sağlandığı bir AB kurulmasına dayanmaktadır. Bu anlamda yedi öncelikli hedef belirlenmiştir. Bunlar; iklim değişikliği ile mücadele edilmesi, sürdürülebilir üretim ve tüketimin gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir ulaşımın sağlanması, doğal kaynakların korunması ve yönetilmesi, halk sağlığının korunması, demografi, sosyal kapsayıcılık ve göç ile ilgili sorunların ortadan kaldırılması, küresel yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi olarak sıralanmaktadır (Council Of The European Union, 2006, s. 7). Tablo 7, belirlenen yedi temel hedefi ve bu hedeflere ulaşılması için belirlenen kısa vadeli hedefleri göstermektedir.

Tablo 7: Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Kapsamında Belirlenen Hedefler

Genel Hedefler	Kısa vadeli Hedefler
İklim Değişikliği ile Mücadele	Kyoto Protokolü kapsamında taahhüt edilen sera gazı emisyonlarının 1990 seviyesine göre %8 azaltılması.
	İklim değişikliği ile mücadelede etkin bir enerji politikasının geliştirilmesi.
	2010 yılına kadar enerji tüketiminin %12'sinin ve elektrik tüketiminin %21'inin yenilenebilir kaynaklardan elde edilmesini sağlamak.
	2010 yılına kadar ulaşımda kullanılan yakıtların %5,75'inin biyoyakıtlardan oluşmasını sağlamak (2015 yılına kadar %8 e çıkarmak).
	2017 yılına kadar nihai enerji tüketiminde %9 tasarruf sağlamak.
Sürdürülebilir Ulaşımın Sağlanması	Çevresel sorunların azaltılması amacıyla ekonomik büyümeden ulaşım talebinin ayrıştırılması. Ulaşımda sürdürülebilir enerji kullanımının sağlanması ve sera gazı emisyonlarının azaltılması.
	Ulaşım sektöründen kaynaklanan emisyonların, insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilerini minimuma indirecek seviyeye düşürülmesi.
	Sürdürülebilir ulaşım ve hareketlilik için çevre dostu ulaşım ağlarına geçişin sağlanması ve ulaşımdan kaynaklanan gürültünün azaltılması.
	2010 yılına kadar toplu taşıma hizmetlerinin yaygınlaştırılması için AB çerçevelerinin geliştirilmesi.
	Hafif ticari araçlardan kaynaklanan karbondioksit seviyelerinin azaltılması
	2010 yılına kadar karayolu ulaşımında meydana gelen ölümlerin 2000 yılı verilerine göre yarıya düşürülmesi.
Sürdürülebilir Üretim ve Tüketimin Sağlanması	Ekosistemin taşıma kapasitesine uygun olarak sürdürülebilir üretim ve tüketimin teşvik edilmesi.
	Ürün ve üretim süreçlerinin çevresel ve sosyal performanslarının iyileştirilmesi.
	2010 yılına kadar en iyi performans gösteren üye devletler tarafından Yeşil Kamu Alımlarının ⁹ artırılması.
	Çevre teknolojileri ve eko-inovasyon açısından AB'nin küresel pazar payının artırılması.

⁹ Kamu kesiminin satın alacağı mal veya hizmetleri daha az çevresel etkiye sahip olan mal ve hizmetlerle karşılamasıdır (European Commission, 2016).

Doğal Kaynakların Korunması ve Yönetilmesi	Eko-verimli inovasyonların teşvik edilmesi ve bu sayede kaynak verimliliğinin artırılarak küresel rekabette avantaj sağlanması.
	Yenilenemeyen doğal kaynakların hammadde ve genel kullanımında verimliliğin artırılması ve bu sayede yenilenebilir doğal kaynakların yenileneme kapasitelerini aşmayacak şekilde kullanılmasının sağlanması.
	Yenilenebilir doğal kaynakların aşırı kullanımından kaçınılması ve 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Uygulama Planı'nda belirtilen bozulmuş deniz ekosistemlerinin 2015 yılına kadar restore edilmesi.
	2010 yılına kadar biyoçeşitlilik kaybında ciddi oranda azalma meydana getirilmesi ve 2015 yılına kadar ormanlarla ilgili UN hedefine katkı sağlanması.
	Geri dönüşüm teşvik edilerek, atık oluşumunun azaltılması ve kaynakların verimli kullanımının artırılması.
Halk Sağlığının Korunması	Sağlık tehditlerine karşı kapasite ve koordinasyonun artırılması ve üye devletler arasındaki sağlık eşitsizliklerinin azaltılması.
	Gıda ve yem mevzuatının iyileştirilmesi ve hayvan sağlığının korunması.
	2020 yılına kadar kimyasalların insan sağlığı ve çevreye zarar vermeyecek şekilde üretilmesi, işlenmesi ve kullanılmasının sağlanması. Bu kapsamda yasal mevzuatın hızla kabul edilmesinin sağlanması.
	Çevre kirliliği ve sağlık üzerindeki etkilerinin araştırılması, ruh sağlığının iyileştirilmesi ve intihar riskleriyle mücadele edilmesi.
Demografi, Sosyal Kapsayıcılık ve Göç ile İlgili Sorunların Ortadan Kaldırılması	2010 yılına kadar yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındaki insan sayısının azaltılması, AB düzeyinde ve üye devletlerde kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi.
	Küreselleşmenin işçiler ve aileleri üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması. Kadın ve yaşlı işçilerin işgücü piyasasına katılımının ve göçmen istihdamının artırılması.
	Göçün ekonomik boyutu da düşünülerek AB göç politikasının güçlendirilmesi.
	Erken okul bırakma oranlarının azaltılması, 22 yaşındakilerin en az % 85'inin lise eğitimini tamamlamasının sağlanması. 2007 sonuna kadar okulu bırakan ve işsiz olan her gence iş, çıraklık, mesleki eğitim gibi teşviklerin sağlanması ve engelli bireylerin işgücü piyasasına katılımlarının artırılması.

Küresel Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınmanın Teşvik Edilmesi	Binyıl kalkınma hedefleri ve 2002 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi hedefleri gibi uluslararası kabul görmüş hedeflerle ilgili AB bünyesinde ilerlemenin sağlanması.
	Uluslararası çevre yönetişiminin iyileştirilmesi ve çok taraflı çevre anlaşmalarının güçlendirilmesinin sağlanması.
	2010 yılına kadar Resmi Kalkınma Yardımlarının ¹⁰ (ODA) GSMH'ye oranını % 0,56, 2015 yılına kadar % 0,7'ye çıkartılmasını sağlamak. 2005-2010 yılları arasında AB ve üye devletlerin yardım politikalarının etkinliğinin, tutarlılığının ve kalitesinin artırılmasını sağlamak.
	Dünya Ticaret Örgütü müzakereleri kapsamında sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesini sağlamak.
	Sürdürülebilir Kalkınma ile ilgili sorunların tüm AB dış politikalarına dâhil edilmesini sağlamak.

Kaynak: (Council Of The European Union, 2006, s. 7-21).

¹⁰ Resmi kalkınma yardımı (ODA), gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve refahını teşvik etmek için oluşturulmuş devlet yardımları olarak tanımlanmaktadır. (OECD, 2021).

2007 yılında Avrupa Komisyonu tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde belirlenen ilkelere yönelik olarak ilerlemenin gözlenmesi amacıyla yeni bir rapor yayımlanmıştır. Rapora göre, belirlenen alanlarda ilerlemeler olmasına rağmen hedeflere ulaşılmasının çok gerisinde kalınmıştır (Commission of The European Communities, 2007). Ardından 2008 yılının ortalarına doğru ABD’de ortaya çıkan kriz, üye ülke ekonomilerini derinden sarsmış, makroekonomik göstergeler kötüleşmiştir. Krizin etkisiyle ülkeler politikalarını krize çare aramaya yönlendirmiş, finansal sistemlerinde reformlar yapmış ve ekonominin toparlanmasına yönelik olarak teşvik programları yürürlüğe koymuştur.

Krizden derin bir şekilde etkilenen AB, azalan talebi canlandırmak, bozulan güven ortamını yeniden inşa etmek ve istihdamı teşvik etmeye yönelik olarak 2008 yılının kasım ayında Ekonomik Kurtarma Planı’nı başlatmıştır. Kriz ortamını tersine çevirmeyi amaçlayan AB, bu planla birlikte uzun vadede ekonomik büyümenin artırılması ve sürdürülebilir refahın sağlanmasına yönelik olarak beceri ve teknolojilere akıllı yatırım önerilerini de içermektedir (Commission of The European Communities, 2008, s. 2). Bu anlamda krizin sadece ekonomik boyutuna değil, çevresel ve sosyal yanlarını da dikkate alarak AB’nin geleceğine yatırım yapmak amaçlanmıştır.

3.2. 2008 Krizi ve Yeşil Dönüşümün İnşası

OECD (2009b) raporunda, krizin ardından ekonomilerini istikrara kavuşturmaya çalışan ülkeler için kalıcı ve sürdürülebilir büyümeye dayalı politikalar uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu anlamda kriz fırsata çevrilerek büyüme dinamiklerine zarar vermeden daha adil, güçlü ve temiz bir gelecek planlanabilir. Aksi halde krizin makroekonomik ve yapısal sonuçları göz ardı edilerek kısa vadeli çözümlerle geçici bir ekonomik toparlanma gerçekleşecektir (OECD, 2009b, s. 5). Gelecek ve şimdiki nesiller düşünüldüğünde artık göz ardı edilemeyen çevresel sorunların kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda 2008 krizi ülkelerin yeşil dönüşümü gerçekleştirmeleri açısından önemli bir dönüm noktası olabilecektir.

Krizi çevresel açıdan fırsata çevirmeye çalışan ülkeler, kurtarma paketleri içerisinde yeşil yatırımlara ve teşviklere de yer vermiştir. Bu ülkeler arasında Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa gibi ülkeler yer almaktadır. Örneğin Çin hükümeti tarafından açıklanan 586 milyar dolar tutarındaki teşvik paketinin % 37,8’i yeşil fonlara ayrılmıştır. Güney Kore ise yaklaşık 38 milyar dolar tutarındaki teşvik paketinin % 80,5’i (30,7 milyar dolar) yeşil fonlar için ayırmıştır.

Fakat genel olarak teşvik paketlerine bakıldığında yeşil oranları çok düşük kalmaktadır (HSBC, 2009).

Krizin olumsuz etkilerinden kurtulmak ve ekonomiye istikrar kazandırmak amacıyla 2008 yılında Brüksel’de bir araya gelen Avrupa Komisyonu “Avrupa Ekonomik Kurtarma Planı”nı yayımlamıştır. 2009-2010 yılları için uygulanacak politikalar ve teşvik paketlerinden oluşan bu planda genel olarak mali politikalar benimsenmesine rağmen, AB yatırımlarının yenilikçiliğine ve yeşillendirilmesine ayrıca vurgu yapılmış ve dört temel amaç belirlenmiştir. Bu amaçlar (Commission of The European Communities, 2008, s. 5) :

- i) Kriz sonrası azalan talebin canlandırılması ve tüketici güveninin artırılması,
- ii) Krizin ekonomik sonuçlarının özellikle yoksullar üzerindeki etkilerinin azaltılması, işsizliğin önüne geçilmesi ve işgücü piyasasının canlandırılması,
- iii) Yapısal reformların artırılması, yeniliğin teşvik edilmesi ve bilgi ekonomisinin oluşturulması,
- iv) Düşük karbon ekonomisine geçişin hızlandırılması¹¹ temel amaçlar olarak belirlenmiştir.

Avrupa Komisyon’u bu amaçları gerçekleştirmek ve talebi hızlı bir şekilde artırmak amacıyla 2008 yılının kasım ayında, AB’nin GSYH’sinin yaklaşık olarak %1,5’i oranında (yaklaşık 200 milyar euro) bütçe belirlemiştir (Commission of The European Communities, 2008, s. 6; Watt, 2009, s. 7; HSBC, 2009, s. 23). Belirlenen 200 milyar euro değerindeki bütçenin % 13,2’si yeşil yatırımlara ayrılmıştır. Bu oran içerisinde yeşil yatırımların % 75’i binalarda enerji verimliliğine, % 20’si demiryollarına ve % 5’i ise taşıtlara ayrılmıştır (ILO, 2010, s. 15). Planda enerji verimliliğine ayrı bir önem atfedilerek, binalarda enerji verimliliğinin sağlanması ve yeşil ürünlerin artırılması amacıyla AB kurumlarının ve üye devletlerin birlikte hareket etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Dönemin Komisyon Başkanı José Manuel Barroso, kurtarma planının gelecek dönemler için daha temiz büyüme getireceği ve daha iyi işlerin yaratılmasına bir fırsat niteliği taşıdığını ifade etmiştir. Ayrıca Planın Lizbon Stratejisi ile birlikte ilerleyeceği ve

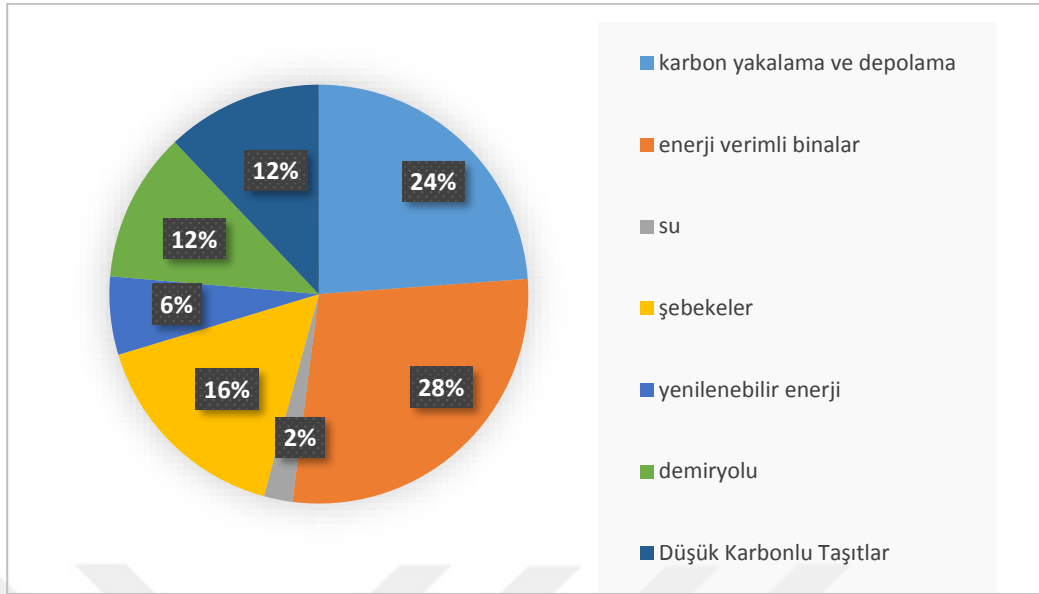
¹¹ Bu sayede iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları sınırlandırılacak, enerji güvenliği teşvik edilecektir. Ayrıca bu durum yeni teknolojileri teşvik edecek, yeşil işler yaratacak ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına yardımcı olacaktır (European Commission, 2008, s. 5).

düşük karbon ekonomisine geçişte önemli fırsatları içerdiği de ileri sürülmüştür (European Commission, 2012, s. 13).

Bu doğrultuda özellikle AB'nin geleceği açısından enerji arzını güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. AB, teşvik paketinin yanı sıra gelecek iki yıl boyunca enerji ve iklim değişikliğine yönelik altyapı yatırımlarına 6 milyar euro kaynak ayırmıştır. Bunun bir uzantısı olarak 2020 yılında Enerji ve İklim Değişikliği Altyapı Fonu oluşturmayı da hedefleri arasına eklemiştir (HSBC, 2009, s. 23). Ayrılan fonların enerji alanında yapılan projelere mali yardım sağlayarak enerji arz güvenliği ve sera gazı azaltılmasına yönelik hedeflere katkı sağlaması hedeflenmiştir. Bu kapsamda özellikle gaz ve elektrik bağlantısı, açık deniz rüzgar bağlantısı ve karbon yakalama ve depolama alanlarına 3,5 milyar euro değerinde kaynak ayrılması öngörülmüştür (European Commission, 2009, s. 1).

200 milyar euroluk teşvik içerisinde iklim değişikliğine ayrılan payın üçte ikisinden fazlası enerji verimliliği için ayrılmıştır. Bu kapsamda en çok yatırım enerji verimli binaların geliştirilmesi için yapılırken, şebekelere ve düşük karbonlu taşıtlara yapılan yatırımlar da önemli bir pay almaktadır. Şekil 3, yeşil teşvik harcamalarının dağılımını göstermektedir.

Şekil 3: Yeşil Teşvik Harcamaları

Kaynak: ILO, 2010, s. 15

Çekya, 2,7 milyar euro tutarındaki teşvik paketinin 900 milyon eurosunu yeşil teşviklere ayırmıştır. Belçika, krizden oldukça etkilenmesine rağmen yeşil teşviklere 170 milyon euro kaynak ayırmıştır. Estonya yaklaşık 248 milyon euro, Portekiz 305 milyon euro ve Slovakya ise yaklaşık 166 milyon euro yeşil teşviklere fon ayırmıştır. 2020 yılında AB üyeliğinden ayrılan Birleşik Krallık ise yeşil teşviklere önemli pay ayıran ülkeler arasındadır. 2009- 2010 yılları arasında kullanmak üzere belirlediği kurtarma planının büyüklüğü 25,3 milyar Sterlin olan Birleşik Krallık, yeşil yatırımlara 1,31 milyar Sterlin kaynak ayırmıştır (Pollitt, 2011, s. 4-29).

Üye ülkeler arasında yeşil teşviklere yönelik en fazla fonun Fransa ve Almanya tarafından ayrıldığı görülmektedir. Almanya, Kasım 2008 ve Ocak 2009 olmak üzere iki teşvik paketi açıklamıştır. Toplamda 80 milyar euro olarak belirlenen paketler, 2009 yılı için GSYH'nin % 1,5'ine denk gelirken, 2010 yılı GSYH'sinin % 2'sine denk gelmektedir. Almanya'nın hazırladığı bu paket, üye ülkeler içerisinde krize karşı en büyük mali iyileşme programı olma özelliği taşımaktadır (HSBC, 2009, s. 25-26). Paket içerisinde yeşil yatırımların oranı % 13,3 oranında gerçekleşirken (Pollitt, 2011, s. 15), temelde enerji verimliliğine yönelik çalışmalara kaynak ayrılmıştır.

Tablo 8, Almanya'nın ilan ettiği iki teşvik paketine göre yeşil yatırımlara ait fonların dağılımını göstermektedir.

Tablo 8: Almanya Ekonomik Kurtarma Paketi İçerisinde Yeşil Unsurların Payı

Alanlar		Bütçe
Bina yenileme	Binalarda enerji verimliliğini sağlamaya yönelik yatırımlar (Özellikle okul ve üniversitelerde)	3,3 milyar euro
Yeşil vergi indirimi	Alternatif mobilite konseptlerini hedefleyen Ar-Ge.	500 milyon euro
Araç hurdaya çıkarma	Dokuz yaşından büyük araba sahiplerine yeni bir araba satın almaları için 2.500 euro kaynak sağlanmıştır.	5 milyar euro
Yeşil vergi indirimi 2	1 Temmuz 2009 tarihinden itibaren motorlu taşıtlar vergisinin revizyonu. Binek otomobillerin karbondioksit emisyonları vergi matrahına dahil edilmiştir.	1,8 milyar euro

Kaynak: Pollitt, 2011, s. 16.

Almanya'da kurtarma planı dâhilinde araç hurdaya çıkarmaya yönelik olarak ayrılan 5 milyar euro, 2009 yılının sonuna gelindiğinde tamamen harcanmıştır. Plan neticesinde otomobil sektöründe canlanma yaşanmış, yaklaşık olarak 2 milyon araç hurdaya ayrılmış ve yenileriyle değiştirilmiştir. Otomobil satışlarında ise ciddi artış yaşanmıştır. 2009 ağustos ayı satışlarına bakıldığında %28 oranda artış gerçekleşmiştir (Pollitt, 2011, s. 16). Ayrıca elektrikli araçlar için Ar-Ge faaliyetlerini desteklemek üzere 500 milyon euro tutarında kaynak ayrılmıştır (OECD, 2009b, s. 29).

Hurdaya çıkarma planının uygulanması karbondioksit (CO₂) oranlarının azalmasına olumlu bir şekilde yansımıştır. 2009 yılı için ISH Global Insight (2010) analizine göre, Almanya'nın hurdaya çıkarma planı neticesinde karbondioksit oranlarında 540.819 ton azalma meydana gelmiştir (ISH Global Insight, 2010, s. 121).

2008 yılının sonunda Fransa hükümeti, 2009-2010 yıllarını kapsayacak şekilde ekonomik canlanma paketi ilan etmiştir. Paket, 2009 yılı brüt GSYH'nin 1,3'üne karşılık gelen 26 milyar eurodan oluşmaktadır. 26 milyar euroluk bütçenin 11 milyar euroluk kısmı ticari nakış akışlarının arttırılması amacıyla, diğer 11 milyar euroluk kısmı doğrudan devlet yatırımlarına ve geriye kalan 4 milyar euroluk kısımda demiryolu altyapısı, posta hizmetleri ve enerji hizmetlerinin arttırılması amacıyla kamu şirketleri için ayrılmıştır (HSBC, 2009, s. 27).

Pollitt (2011), ulusal canlanma planları içerisinde yeşil unsurların boyutu ve planların uygulanma sonuçlarını analiz ettiği çalışmada, Fransa'nın ekonomik canlanma paketi içerisinde yeşile 3,55 milyar euro tutarında kaynak ayrıldığını ileri sürmektedir (Pollitt, 2011, s. 12). Tablo 9, 3,55 milyar euronun hangi alanlara ayrıldığını göstermektedir.

Tablo 9: Fransa Ekonomik Canlanma Paketi İçerisinde Yeşil Unsurların Payı

Alanlar		Bütçe
Yenilenebilir kaynaklar	Fotovoltaiklere yatırım	300 milyon euro
Enerji verimliliği	Ağırlıklı olarak binaların enerji verimliliğine yatırım.	400 milyon euro
Bölgesel altyapı ve toplu taşıma.	Demiryolu altyapısına, sel kontrolüne ve tarıma yapılan yatırımlar.	500 milyon euro
	SNCF ¹² ve RATP ¹³ için	800 milyon euro
Otomobil sektörü	Hurdaya çıkarma kapsamında	500 milyon euro
	Düşük karbonlu arabalar için Ar-Ge fonları	150 milyon euro
	Otomobil endüstrisine diğer destekler (yeşil önlemler)	300 milyon euro
Elektrik şebeke altyapısı	Elektrik dağıtım ve bölgesel elektrik şebekelerinin kalitesi ve güvenliğine yönelik yatırımlar	600 milyon euro

Kaynak: (Pollitt, 2011, s. 14).

2009 yılı için ISH Global Insight (2010) analizine göre, Fransa hurdaya çıkarma planı neticesinde CO₂ oranlarında 140,635 ton azalma meydana gelmiştir (ISH Global Insight, 2010, s. 121).

2008 krizinden olumsuz bir şekilde etkilenen alanların başında otomotiv, inşaat ve imalat sektörleri gelmektedir (European Commission, 2012, s. 13). Bu anlamda Komisyon Kurtarma Planı çerçevesinde otomobil, inşaat ve imalat sektörlerinde inovasyonun teşvik edilmesi amacıyla üç büyük girişim başlatmıştır. Bunlar; Yeşil Araç

¹² SNCF, Fransız demiryolu şirketi. Demiryolu alt yapı yatırımlarına yönelik olarak toplamda 350 milyon euro fon almıştır (Pollitt, 2011, s. 14).

¹³ RATP, Fransız toplu taşıma işletmecisi. Toplu taşıma yatırımlarına yönelik olarak toplamda 350 milyon euro fon almıştır (Pollitt, 2011, s. 14).

Girişimi, Enerji Verimli Binalar Girişimi ve Geleceğin Fabrikaları Girişimi'dir (European Commission, 2008, s. 15-16). Bu üç girişim için belirlenen fonlar; AB, üye devletler ve endüstri kaynaklarından elde edilmiş olup, özel sektör ve kamunun iş birliği çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu anlamda birliğin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere Kamu- Özel Ortaklıkları kurulmuştur (Birat ve Hoffmann, 2013, s. 416). Bu üç girişim şu şekilde açıklanabilir:

Yeşil Araç Girişimi: AB yeşil araç girişimi aracılığıyla kriz sonrası otomotiv sektörünün iyileşmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, otomotiv endüstrisinin hibrit ve elektrikli araç üretiminde dünya lideri olmasını hedefleyerek, tüm karayolu araçlarını, altyapı ve ulaşım sistemlerini kapsamaktadır. Bu açıdan geniş kapsamlı politikaları içermekte ve sadece 2009-2010 yılları için değil, 21. yüzyılı da kapsayacak şekilde politikalar içerdiğinden AB'nin geleceği için önemli bir girişim olmaktadır. Plan içerisinde araç hurdaya çıkarma, elektrikli araçların yaygınlaşması, ulaşım altyapısının düzenlenmesi, düşük karbonlu araçlarda vergilerin azaltılması, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi gibi birçok teşvik bulunmaktadır. 2008 yılının sonunda başlatılan girişim, 5 milyar euroluk bütçe içermektedir. Bu bütçenin 1 milyar euroluk kısmı Ar-Ge faaliyetlerine ayrılmıştır (European Commission, 2012, s. 15).

Yeşil araç girişiminin bir parçası olarak Fransa, Almanya ve İspanya'nın da içerisinde bulunduğu birçok AB ülkesi, eski araçları yenileriyle değiştirmeye yönelik vergilendirme ilkelerinde değişiklikler yapmış, araç hurdaya çıkarma planları uygulamıştır (European Commission, 2012, s. 16). 2009 yılında araç hurdaya çıkarma planı kapsamında 13 üye ülkede hurdaya çıkarma teşvikleri yürürlüğe girmiştir. Fransa, on yıldan eski olan araçların hurdaya çıkarılmasını teşvik etmek amacıyla 1000 euro, Almanya, dokuz yaşından büyük araçların hurdaya çıkarılması için 2500 euro, İspanya, on yaşından büyük araçların yenileriyle değiştirilmesi için toplamda 1,2 milyar euro fon ayırmıştır (OECD, 2009b, s. 34). 10 yaşından büyük olan araçların hurdaya çıkarılmasını gerektiren ve yeni araç alımlarında 1.500 euroluk teşvik sağlayan bu düzenleme sonucunda 7,9 milyar euro maliyete girilmiştir. (IHS Global Insight, 2010, s. 9). Bu durum Avrupa hükümetleri açısından ek maliyet ortaya çıkarsada yeşil araç girişiminin bir parçası olarak Avrupa yeşil dönüşümü için atılan önemli bir adım olarak nitelendirilebilir.

Ayrıca Avusturya, Danimarka, İtalya, Almanya, Portekiz, İspanya ve birçok AB ülkesinde elektrikli araçların kullanılması ve üretilmesinin teşvik edilmesi amacıyla politikalar uygulanmıştır. Politikalar genel olarak vergi muafiyetleri olarak karşımıza

çıksada (ILO, 2010, s. 6), üretime yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin Portekiz, 2010 yılına kadar elektrikli araçların piyasaya sürülmesi amacıyla fabrikalarda üretim odaklı çalışmalar yürütmüştür (OECD, 2009b, s. 34). Aynı şekilde Almanya’da elektrikli ve hibrit araçların üretilmesi ve geliştirilmesi için teşvik uygulamıştır.

Enerji Verimli Binalar Girişimi: Bu girişim, inşaat sektörü için enerji tüketiminin ve CO₂ emisyonlarının azaltılması, binalarda yeşil teknolojilerin yaygınlaştırılması ve enerji verimli binaların artırılması amacıyla başlatılmıştır. Toplamda 1 milyar euro kaynak ayrılan bu girişim, AB’nin sürdürülebilir geleceği için önemlidir.

Girişimin bir parçası olarak yatırımların artırılması amacıyla emlak vergisinin ve katma değer vergilerinin azaltılması önerilmiştir. Bu girişimler neticesinde Almanya, Fransa, Belçika ve İtalya gibi üye ülkeler yeşil yatırımlara yönelmiştir. Örneğin Belçika’da yeni binaların inşa edilmesi ve yıkılan binaların yerine yeni binaların yapılması amacıyla 2009 yılı içerisinde vergi oranları azaltılmıştır (ILO, 2010, s. 7-8). Vergi indirimlerinin yanında binaların iyileştirilmesine yönelik teşvikler de ayrılmıştır. Almanya, binaların güçlendirilmesi ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik 3 milyar euro civarında kaynak ayırmıştır. Almanya’nın yanı sıra Fransa’da teşvik programı çerçevesinde 960 milyon euro kaynak ayırmıştır (Agrawala vd., 2020, s. 17). Binaların iyileştirilmesine yönelik ayrılan teşvikler genel olarak konut yenilenmesi, yalıtım, güçlendirme, enerji tüketiminin azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması amacıyla belirlenmiştir (ILO, 2010, s. 7).

Geleceğin Fabrikaları Girişimi: Geleceğin Fabrikaları Girişimi, imalat sektöründe yeşil teknolojilerin kullanılmasını ve küresel alanda rekabet edilebilirliği arttırmak amacıyla başlatılmıştır. KOBİ’lerin (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) desteklenmesine ayrıca önem verilen bu girişime yaklaşık 1,2 milyar euro kaynak ayrılmıştır (European Commission, 2008, s. 16). Girişim 4 yıllık bir süreç için Ar-Ge programlarının desteklenmesi ve ülkeler tarafından projelerin oluşturulmasını içermektedir. Bu anlamda özellikle Nanoteknoloji, Malzeme ve Üretim Teknolojileri ve Bilgi İletişim Teknolojilerinin geliştirilmesine odaklanılmıştır (Filos, 2017, s. 17).

AB, özellikle 2008 kriziyle birlikte yeşil teşviklere verdiği destekle, yeşil ekonomiye doğru hedeflerini şekillendirdiğini somut bir şekilde göstermiştir. Gelecek yüzyıla ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan en iyi şekilde girmek ve ekonomide lider ülke olma amaçlarıyla kriz sonrası çalışmalarını arttırmış, hedeflerini net bir şekilde ortaya koymuştur.

3.3. Kriz Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Yaşanan küresel krizin ardından AB'nin iklim değişikliği ve çevresel sorunlarla ilgili daha kapsamlı bir stratejiye ihtiyacı olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Avrupa Komisyonu tarafından 2010 yılında Lizbon Stratejisinin yerini alacak yeni bir strateji başlatılmıştır. "Europe 2020 (Avrupa 2020)" olarak adlandırılan bu stratejide, krizinin olumsuz etkilerinin bertaraf edilerek, iklim değişikliği ve çevresel sorunların azaltılmasına odaklanılmıştır. Ayrıca akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümeye ulaşma vizyonu belirlenmiştir. 20/20/20 Stratejisi olarak da bilinen bu stratejide, akıllı büyüme ile bilgi ve inovasyona dayalı bir ekonominin geliştirilmesi; sürdürülebilir büyüme ile kaynakları verimli kullanan, daha yeşil ve daha rekabetçi ekonominin teşvik edilmesi; kapsayıcı büyüme ile sosyal ve bölgesel birleşmenin teşvik edilmesi amaçlanmıştır (European Commission, 2010, s. 3).

2020 Stratejisi kapsamında iklim değişikliği ve çevre ile ilgili üç temel hedef belirlenmiştir. Bu hedefler (European Commission, 2010, s. 9) :

- i) Sera gazı emisyonlarının 1990 yılına oranla % 20 azaltılması,
- ii) Yenilenebilir kaynakların toplam enerji tüketimi içerisindeki payının % 20 artırılması,
- iii) Enerji verimliliğinin % 20 artırılmasıdır.

AB tarafından belirlenen bu hedefler, uzun bir yol haritası niteliğindedir. Sera gazı emisyonlarına odaklanılmasının ardında, hem verilen taahhütler hem de AB'yi gelecekte sürdürülebilir bir topluma dönüştürmek yatmaktadır. Aynı şekilde enerji tüketiminde yenilenebilir kaynaklara yönelmesi, kaynakları verimli kullanmak ve yenilenemeyen kaynakların tükenmemesi açısından önemlidir. Enerji verimliliğinin artırılması ise enerji tüketiminin azaltılması anlamına gelmektedir. 2020 yılına kadar belirlenen bu hedefler, yeşil bir Avrupa için büyük bir öneme sahiptir. 3.3.2. bölümde hedefler ve gerçekleştirmeler açıklanmaktadır.

2012 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından enerji verimliliğinin %20 artırılması hedefine ulaşılması için ortak bir direktif yayımlanmıştır. 2012/27/EU sayılı Enerji Verimliliği Direktifi, her üye ülkenin kendi ulusal enerji verimliliği hedeflerinin belirlenmesini ve bunun komisyona bildirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu direktif ile birlikte kamudan başlayarak binaların yenilenmesi, enerji verimliliğini artırıcı önlemlerin geliştirilmesi, enerji tasarrufunun sağlanması gibi büyük işletmelerde de enerji denetiminin sağlanması amaçlanmıştır (Stoyanova, 2017, s. 375). Hem birincil hem de nihai enerji tüketiminin azaltılmasına odaklanan bu amaç, 2020 yılına kadar AB için

birincil enerji tüketiminin en fazla 1,474 Mtep, nihai enerji tüketiminin ise 1,078 Mtep' i geçmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır (European Union, 2012, s. 12).

Her ne kadar 2020 yılına kadar hedefler belirlenmiş olsa da Birlik, 2020 sonrası içinde hedeflerini oluşturmaya başlamıştır. ETS kapsamında belirlenen sınırlar haricinde diğer hedeflerin 2020 yılı için oluşturulmuş olması bunun açık bir göstergesidir. Bu sebeple, Birliğin 2020 sonrası hedeflerinin ne olacağı ve nasıl belirleneceği konusunda çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur.

Avrupa Komisyonu, hem yukarıda ifade edilen nedenlerle hem de iklim ve enerji politikaları oluşturmak amacıyla, 2030 yılı hedeflerini ve stratejisini belirlemeye koyulmuştur. 2013 yılında Komisyon, "İklim ve Enerji Politikaları İçin 2030 Çerçevesi" başlıklı Yeşil Kitap çıkarmıştır (Ohlendorf vd., 2014, s. 1). Bu kitap, AB'nin 2030 hedeflerinin belirlenmesi açısından üç yönden önemlidir. İlk olarak, finanse edilen bir altyapının 2020 yılına kadar devam etmesi yatırımcılar açısından olumsuz bir durumdur. 2030 ve sonrasında belirlenen anlaşmaların ve altyapıların devam etmesi yatırımcılar açısından önemlidir. İkinci olarak hedeflerin 2030 yılı için belirlenmesi istihdam ve büyüme açısından oldukça önemlidir. Bilhassa verimli ve düşük karbonlu ekonomiyi teşvik etmek için teknolojiye daha fazla talep oluşturarak istihdam ve büyüme açısından yeni fırsatlar oluşturabilir, Ar-Ge ve inovasyonu teşvik ederek rekabetçi bir ekonomi sağlayabilir. Aynı şekilde stratejinin belirlenmesi enerji sisteminin güvenliği açısından oldukça önemlidir. Son olarak ise yasal olarak bağlayıcı bir uluslararası anlaşma olmasa bile AB, diğer ülkelerle iş birliği kurmak için bir dizi anlaşma ortaya koymayı hedeflediğinden önemlidir (Euroepan Commission, 2013, s. 2).

Yeşil Kitabın yayımlanmasının ardından Komisyon tarafından 22 Ocak 2014'te 2030 yılı iklim ve enerji için yeni bir çerçeve önerilmiştir (Ohlendorf vd., 2014, s. 2). Bu çerçeve, düşük karbon ekonomisi yaratmak amacıyla tüketiciler için uygun fiyatlı enerji, büyüme ve istihdamın sağlanması açısından yeni fırsatları ortaya çıkarmaktadır. Bu durum enerji arz güvenliğinin sağlanmasına ve enerji ithalatının azalmasına sebep olmaktadır. Birlik bu amaçla, 2030 yılı için politika çerçevesini ortaya koymuştur (European Commission, 2014, s. 3). Bu politika çerçevesi 24 Ekim 2014'de 28 üye devlet tarafından kabul edilmiştir. Buna göre sera gazı emisyonları, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği için temel hedefler belirlenmiştir. 2030 yılı için 1990 yılına kıyasla sera gazı emisyonlarının % 40 azaltılması, yenilenebilir enerji kullanımının ve enerji verimliliğinin % 27'ye çıkarılması hedeflenmiştir (Önsöz, 2014, s. 64). Ayrıca ETS'nin düşük karbon ekonomisine geçişte önemli olduğunun altı çizilerek 2021 yılında Piyasa İstikrar

Rezervi¹⁴ oluşturmak için karbon piyasası oluşturma hedefi ortaya koyulmuştur (European Commission, 2014, s. 8).

Aynı şekilde Birlik, 2014 yılında yayımlanan 7. Çevre Eylem Programı ile 2050 yılında gerçekleştirmeyi istediği vizyonu belirlemiştir. “Gezegein Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak” sloganıyla 2014-2020 yıllarını kapsayan bu Program, düşük karbonlu, yeşil, döngüsel bir ekonomiye geçiş vizyonunu temsil etmektedir (EEA, 2017, s. 15).

AB tarafından belirlenen bu hedefler, 2008 küresel krizi sonrasında istihdam sağlama ve enerjide dışa bağımlılığı azaltmada önemli gelişmelerdir. Özellikle kriz sonrası 2020 hedefleri sayesinde ekonomik büyümenin sağlanması ve çeşitli endüstrilerde yaklaşık 4,2 milyon kişinin istihdamını devam ettirilmesinde etkili olmuştur (European Commission, 2014, s. 2).

Enerji arz güvenliğini artırmak ve sera gazları ile diğer kirleticileri azaltmanın en maliyetsiz yolu enerji verimliliğinin artırılmasıdır. Bu anlamda enerji verimliliğinin artırılmasına odaklanan Birlik, hedefler doğrultusunda hem maliyetlerini azaltma hem de yeni iş imkânları ortaya çıkarma hedefindedir (Stoyanova, 2017, s. 376). Ayrıca, küresel anlamda iklim anlaşmasının imzalanması isteğinde olan Birlik, 2015 yılında Paris’te düzenlenen “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 21. Taraflar Konferansı”na bu isteğini somut olarak taşımıştır (European Council, 2014, s. 1). COP 21 olarak da bilinen bu konferans, küresel iklim hedeflerinin belirlenmesi ve ülkelere bağlayıcılık oluşturması açısından o dönemin en önemli konferanslarından biridir. Özellikle 2020 yılı sonrasında iklim değişikliği ile ilgili çerçeve oluşturulmasına zemin hazırlayarak ülkeler arasında anlaşmaya varılmasını sağlamış ve konferansta “Paris Anlaşması” kabul edilmiştir. Bu anlaşma, 2020 yılı sonrası için küresel anlamda ilk kez ülkeler tarafından sera gazı azaltım taahhüdünün verilmesini sağlamış ve küresel sera gazı salınımının % 55’ini oluşturan en az 55 tarafın anlaşmayı kabul etmesiyle birlikte 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Toplamda 195 ülke, o döneme kadarki süreçte ilk evrensel ve hukuki anlamda bağlayıcılığı olan bu küresel iklim anlaşmasını kabul etmiştir (Avrupa Çevre Ajansı, 2021a).

Paris Anlaşması, birçok ülkenin taraf olması sebebiyle iklim açısından önemli anlaşmalardan biridir. Amaç, temel olarak sanayi öncesi dönemlere kıyasla küresel ısınmanın 2 santigrat derecenin altında düşürülmesi ve 1,5 santigrat derece ile sınırlı tutulmasının sağlanmasıdır. Anlaşma kapsamında ülkeler ulusal olarak kendi hedeflerini

¹⁴ Piyasa İstikrar Rezervi, ETS kapsamındaki tesislerde fiyat istikrarının sağlanmasını amaçlayan karbon piyasası reformudur. (Redshaw, 2022).

belirleyerek, iklim eylem planı oluşturacaktır. Bu kapsamda anlaşmanın dördüncü maddesinin ikinci paragrafında, 2020 yılına kadar Ulusal Katkı Beyanı'nın (Nationally Determined Contribution- NDC) belirlenmesi hedeflenmiştir (United Nations, <https://unfccc.int/>).

Paris Anlaşmasında NDC'lerin belirlenmesine yönelik ilk olarak "Niyet Edilen Ulusal Katkı (Intended Nationally Determined Contribution- INDC)" beyanlarını belirleyerek Birleşmiş Milletler Sekreteryası'na iletmeleri kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, Çin Halk Cumhuriyeti INDC de 2030'a kadar sera gazı emisyon artışını devam ettireceğini, sonrasında ise net olarak azaltacağını; ABD 2025 yılı ile birlikte 2005 yılı seviyelerine oranla sera gazı emisyonlarını % 28 azaltma niyetinde olduğunu; Türkiye ise 2030 yılına gelindiğinde % 21 oranında sera gazı emisyonlarını azaltacağını bildirmiştir. Paris Anlaşmasına giden yolda küresel anlamda iş birliğinin ve anlaşmanın oluşturulması yönünde isteği olan ve özellikle küresel kriz sonrasında yeşil ekonomiye geçiş için çalışmalar yapan AB ise 24 Ekim 2014'te belirlediği gibi 2030 itibarıyla 1990 yılı seviyesine oranla sera gazı emisyonlarını % 40 azaltma niyetinde olduğunu bildirmiştir (Öztürk ve Öztürk, 2019, s. 536).

İklim değişikliğinin temel sorunlarını ele alan ve Paris Anlaşması ile uyumlu küresel tepkilerin ortaya çıkmasında öncü rol alan AB (European Commission, 2018, s. 4), 22 Nisan 2016 tarihinde Paris Anlaşmasını imzalayarak aynı yılın 5 Ekim'inde anlaşmayı onaylamıştır (Talu, 2019, s. 15).

Avrupa 2020 Stratejisi ve Paris Anlaşmasında ortaya koyduğu hedefler kapsamında AB, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ve düşük karbonlu Avrupa inşa etme amacıyla daha uzun vadeli hedeflerini belirlemek üzere çalışmıştır. 2020 hedeflerine doğru ilerlerken 2050 yılında sera gazı emisyonlarının %80-95 oranında azaltılmasını hedeflemektedir. EEA'nın 2017 raporunda bu hedeflere ulaşılmasında yeni politikalara ve stratejilere ihtiyaç duyulduğunun, enerji, mal ve hizmetlerin üretilmesi ve kullanılmasında değişikliklere gidilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (EEA, 2017, s. 16).

AB'nin, 2030 ve 2050 hedeflerini benimseyerek bu hedeflere ulaşmasında 2020 hedeflerinin ne oranda gerçekleştiği oldukça önemlidir. Belirlenen yıllarda istenilen hedeflere ulaşmak için yol haritasının iyi bir şekilde çizilmesi ve üye ülkelerin hedeflere yönelik ulusal politikalarını uygulamaları gerekmektedir. Bu bilinçle AB, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında % 40 azalma hedefinin yanında yenilenebilir enerji

kaynaklarından gelen enerjinin % 27 artırılması ve enerji verimliliğinin % 27 iyileştirilme yapılmasını hedeflemiştir (Avrupa Çevre Ajansı, 2021a).

ESD ve AB ETS'deki emisyonlara 2016 yılında getirilen teklifle 2030 hedefine, arazi kullanımı, arazi kullanım değişiklikleri ve ormancılık sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonları da dahil edilerek ETS'nin kapsamı genişletilmiştir. Aynı şekilde ulaşım sektörünün giderek büyümesi ve artan talep sonucunda bu sektördeki emisyonların artması sonucunda “European Strategy for Low-Emission Mobility (Düşük Emisyonlu Hareketlilik için Avrupa Stratejisi)” ve “Europe on the Move (Avrupa Hareket Ediyor)” adları altında iki önemli politika paketi yayımlanmıştır (Avrupa Çevre Ajansı, 2021a). Bu sayede sera gazı emisyonlarının artmasına sebep olan önemli alanlar da ele alınarak emisyonların azaltılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

Haziran 2017 yılına gelindiğinde AB ve üye devletlerin Paris Anlaşması kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılmasının tekrar altı çizilmiş ve anlaşmanın Avrupa endüstrisi ve ekonomisinin modernize edilmesinde önemli bir paya sahip olduğu belirtilmiştir. Mart 2018 yılında ise bunun bir göstergesi olarak, 2019 yılının başında Paris Anlaşması doğrultusunda uzun dönemli bir AB sera gazı emisyonlarının azaltılmasında strateji sunulması gerektiği vurgulanmıştır (European Commission, 2018, s. 4). 2018 yılının son çeyreğinde bu çağrı somut bir hal alarak 2050 yılına kadar AB'yi “İklim Nötr bir Avrupa için Uzun Vadeli Stratejik Vizyon” çağrısı, 2019 yılının şubat ayında sunulmuştur (Talu, 2019, s. 27).

Özellikle Paris Anlaşmasının imzalandığı 2016 yılından itibaren sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik olarak uzun dönemli stratejiler üzerinde çalışan AB, bunun bir uzantısı olarak çevresel ve iklim değişikliği sorunlarına karşı tüm politika alanlarında 11 Aralık 2019 yılında “European Green Deal (Avrupa Yeşil Mutabakatı-AYM)” adı altında uzun dönemli hedeflerini ve yol haritasını belirlediği planı sunmuştur (TÜSİAD, 2020, s. 8).

AB tarafından AYM'nin duyurulması, Çin'in Wuhan eyaletinde 2019 yılının sonlarına doğru başlayan Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasıyla aynı yıl gerçekleşmiştir. 2020 yılı içerisinde birçok ülkeyi etkisi altına alan pandemi gıda, sağlık ve ekonomi üzerinde birçok olumsuz etki meydana getirmiştir. Ülkeler pandemiyle birlikte ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik olarak çalışmalara başlamış, tıpkı 2008 krizinde olduğu gibi ekonomik kurtarma paketleri ortaya koymuşlardır. AB ülkelerinde de yoğun olarak yaşanan pandeminin sosyal ve ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla Kurtarma Planı hazırlanmıştır.

AB için AYM, Covid-19 gibi ortaya çıkan veya gelecekte ortaya çıkması muhtemel sorunlara karşı bir direniş oluşturmaktadır. Bozulan ekolojik denge düşünöldüğünde yaşanan krizlerin tek bir boyutu olmadığı 2008 krizinde de görölmüştü. Bu açıdan çok taraflı krizlerin çözümü tek taraflı ekonomik politikalarla artık zor duruma gelmiştir. Ülkeler AYM gibi stratejilerini ortaya koyarak hem şimdi hem de gelecekte ortaya çıkması muhtemel krizlere karşı politikalarını güçlendirmelidir.

Covid-19 pandemisine karşı ölkeler tarafından kapanma, uzaktan çalışma ve karantina önlemleri getirilmiştir. Soysal açıdan kapanmaların getirilmesi, yeşil kentsel alanların fiziksel ve insan sağlığı üzerinde ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde enerji sistemlerinin karbondan arındırılması AB için Covid-19'dan kurtulmanın ve uzun vadeli refah sağlamak için hayati öneme sahip hale gelmiştir. Bu açıdan karbonsuzlaşma yenilenebilir enerji, iklim değışikliği ve biyolojik çeşitlilikte meydana gelen kayıplarla mücadele için oldukça önemlidir. AB bu süreçte okyanus enerjisi, açık deniz rüzgarları, biyoçeşitlilik dostu toprak örtüsü sağlayan güneş panellerinden oluşan çiftlikler ve sürdürülebilir biyoenerji gibi sürdürülebilir çözümlere öncelik vereceğini açıklamıştır (European Commission, 2020a, s. 10-13).

AYD ile birlikte 2050 yılına kadar ekonomiyi karbondan arındırmayı hedefleyen AB, Covid-19'un etkilerinden kurtulmanın da AYM ile olacağını düşünmektedir. Bu sebeple Covid krizine karşı ortaya koyduğu 1,8 trilyon euroluk kurtarma paketi içerisindeki yatırımların üçte birini ve AB'nin yedi yıllık bütçesini AYM'nin finansmanında kullanacağını açıklamıştır (European Commission, 2019a).

3.3.1. Avrupa Yeşil Mutabakatı

Uzun yıllardır küresel sanayileşme ve onun getirdiği üretim ve ticaretin sürdürülebilir ekonomiye zarar verdiğini ve ortaya çıkan çevresel sorunların dünyanın geleceğini olumsuz bir şekilde etkilediğini erken fark eden AB, uzun yıllardır bu sorunların üstesinden gelmek ve ekonomisini sürdürülebilir bir şekilde kalkındırmak amacıyla çalışmaktadır (TÜSİAD, 2020, s. 33). Bunun bir uzantısı olarak Avrupa 2020 Stratejisi ve Paris Anlaşmasında belirlediği hedeflerle küresel iş birliğinin oluşmasına katkı sağlamış ve gelecek politikalarını belirlemiştir. Özellikle 2008 küresel krizinin ardından ekonomisini krizden çıkarma amacıyla sunduğu kurtarma paketi içerisinde yeşil teşviklere yer veren AB, yaşadığı yeşil dönüşüm sayesinde 2019 yılına gelindiğinde iklim açısından uzun dönemli politikasını ilan etmiştir. Aralık 2019 yılında ilan edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2050 yılına kadar iklim nötr bir AB oluşturmayı hedeflemektedir.

AYM, özünde sürdürülebilir bir gelecek yaratmak amacıyla AB ekonomisini dönüştürmeyi içermektedir. Bu açıdan içerisinde farklı unsurları barındırmaktadır. Şekil 4, Avrupa Komisyonu (2019b) tarafından yayınlanan rapora göre Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın unsurlarını göstermektedir.

Şekil 4: Avrupa Yeşil Mutabakatı

Kaynak: European Commission, 2019b, s. 3.

AYM, AB'nin yeni büyüme stratejisidir. Bu açıdan 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarının olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı, kaynaklarını verimli kullanan ve rekabetçi bir ekonomi yaratmayı, AB'nin doğal sermayesini korumak, vatandaşlarının sağlığını ve refahını çevresel risk ve etkilerden koruyarak muhafaza etmeyi hedeflemektedir. Bunun yanında AB, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini de göz önüne alarak AYM'yi 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin önemli bir uzantısı olarak görmektedir (European Union, 2021, s. 23).

Bu yeni büyüme stratejisi, sürdürülebilirliği politika ve eylemlerin merkezine koyarak özellikle çevre, üretkenlik, istikrar ve adalet boyutlarının bir araya getirilmesini gerekli kılmaktadır. AYM çerçevesinde 2050 yılına kadar iklim nötr bir kıta olmak hedeflenirken ortaya çıkacak faydaların herkes tarafından yararlanılmasının sağlanması hedeflenmektedir. Bunun yanında yeni teknolojiler ve sürdürülebilir çözümler geliştirilerek Avrupa'nın gelecekte ekonomik büyüme açısından ön sıralarda yer alması

ve dijitalleşen dünyada lider olması hedefleri arasındadır (European Commission, 2019c, s. 1).

Avrupa Komisyonu belirlenen hedeflere ulaşılmasında tek başına AB'nin yeterli olmadığını açıkça dile getirmektedir. Küresel açıdan iş birliğinin sağlanarak iklim açısından sorunların azaltılmasını ve ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu açıdan AYM ile birlikte sunduğu politikasını güçlendirmek, etkin ve adil bir geçişin tüm koşullarını ortaya koymak, yatırımcılar için gelecek stratejilerinde öngörülebilirlik sağlamak ve yeşil düzene geçişin geri dönüşmez bir şekilde ilerlemesini gerçekleştirmek amacıyla 2020 yılının mart ayına kadar Avrupa'nın ilk "İklim Yasası"nı¹⁵ önereceğini duyurmuştur. Bu sayede tüm AB politikalarına iklim hedefini dahil ederek tüm sektörlerin bu konuda üzerine düşeni yapmasını da sağlayabilecektir (European Commission, 2019b, s. 4).

İklim Yasası'nın oluşturulmasına yönelik çalışmalar 2021 yılında resmileşmiştir. 24 Haziran 2021'de AB Parlamentosu tarafından sunulan teklifle yasa kabul edilmiş, ardından 30 Haziran tarihinde imzalanmıştır. 9 Temmuzda resmi gazetede yayınlanmasının ardından yürürlüğe giren İklim Yasası, 2050 yılına kadar AB'nin iklim nötr olma hedefinin yasa ile birlikte bağlayıcı bir hedef haline dönüşmesini sağlamıştır (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2022). Komisyon, İklim Yasasının yanında temiz ve rekabetçi bir Avrupa yaratmak amacıyla Döngüsel Ekonomi Eylem Planı, Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Tarladan Sofraya Stratejisi olmak üzere üç strateji kabul etmiştir (European Commission, 2020b, s. 1).

Döngüsel Ekonomi Eylem Planı: AYM'nin önemli politika adımlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İş dünyası için bakıldığında sürdürülebilir ürünlerin üretilmesi açısından döngüsel ekonomi planı AB'ye küresel ticarete yeni fırsatları ortaya çıkaracaktır. Bu Planın uygulanması AB ekonomisi genelinde 2030 yılına kadar AB toplam GSYH'sinin %0,5 oranında arttırılabileceğini ve istihdam açısından 700,000 civarında yeni iş ortaya çıkarabileceği tahmin edilmektedir (European Commission, 2020c, s. 2). Bu açıdan AYM kapsamında döngüsel ekonomi planının uygulanmasıyla birlikte kirliliğin azaltılması, su ve arazi kullanımının doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması, iklim nötr yolunda AB'nin ilk kıta olmasının sağlanması

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. European Commission (2020e). "Proposal for a Regulation of The European Parliament and of The Council- establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulation (EU) 2018/1999 (European Climate Law)", <https://ec.europa.eu/> Erişim Tarihi: 19.04.2022.

ve emisyonların azaltılmasıyla oluşacak yeni iş fırsatları ortaya çıkabilecektir (European Commission, 2022b).

2030 yılına kadar olan süreçte AB pazarındaki tüm ürünlerin ambalajlarının tekrar kullanımının ve geri dönüşümünün sağlanması açısından Döngüsel Ekonomi Eylem Planı doğrultusunda yaptırımlar belirlenerek, biyolojik bazlı plastiklerin düzenlenmesini içeren bir çerçeve oluşturulacaktır (European Commission, 2019b, s. 8). Komisyon AYM çerçevesinde bu planla birlikte;

- i. Ürünlerin dayanıklılığını, yeniden kullanımını ve ürünlerin tehlikeli kimyasallardan arındırılmasını sağlayarak enerji verimliliğinin artırılmasını,
- ii. Ürünlerin geri dönüştürülmüş içeriklerinin artırılmasını ve tek kullanımlık ürünlerin azaltılmasını,
- iii. Ürünlerin yeniden üretilmesini ve yüksek kaliteli geri dönüşüme katkı sağlanmasını,
- iv. Çevresel ayak izi ve karbon ayak izinin azaltılmasını,
- v. Henüz satılmayan dayanıklı malların imha edilmesine yasak getirilmesini,
- vi. Ürün bilgilerinin dijital ortama aktarılmasını sağlayarak israfın önüne geçilmesini,
- vii. Ürünlerin sürdürülebilirlik performansına göre üreticilerin ödüllendirilmesini içeren yeni önlemler geliştirmektedir (European Commission, 2020c, s. 4).

Biyoeçşitlilik Stratejisi: Sağlıklı ve iklime dirençli toplumlar yaratılması açısından Biyoeçşitlilik Stratejisi oldukça önemlidir. AB, özellikle doğanın korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımının sağlanması açısından doğa koruma ve restorasyona yatırım yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Hem AB’de hem de küresel anlamda gıda güvenliğinin sağlanması açısından önemli olan biyoeçşitliliğin korunması özellikle yaşanan Covid-19 kriziyle birlikte yadsınamaz hale gelmiştir. Çünkü biyoeçşitlilikte meydana gelen azalma gıda güvenliği ve beslenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan sürdürülebilir toplumların yaratılması ve iklim nötr hedefinin başarılmasında biyoeçşitliliğin korunması son derece elzemdir. AB, 2030 hedefleri kapsamında biyoeçşitliliğin korunması için özellikle üç noktanın altını çizmektedir. Bunlar; AB’nin kara ve deniz alanlarının en az % 30’unun korunması, geri kalan alanlar dahil olmak üzere korunan alanların en az üçte birinin kesinlikle korunması ve açık bir şekilde koruma hedef

ve önlemlerinin belirlenerek tüm korunan alanların etkin bir şekilde yönetilmesidir (European Commission, 2020d, s. 1-5).

Tarladan Sofraya Stratejisi: AYM çerçevesinde öne sürülen diğer bir stratejide Tarladan Sofraya Stratejisi'dir. Bu strateji gıda sektörünü ve insan sağlığını merkeze alarak AB'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma gündeminin merkezinde yer almaktadır (European Commission, 2020d, s. 2). Komisyon tarafından belirlene standartlara uymayan ithal gıdaların AB pazarına girmesini engelleyecek olan bu strateji, tüketicilerin sağlıklı ve sürdürülebilir ürünlere ulaşma ve bu ürünleri seçme avantajına sahip olmalarını sağlayacaktır. Ayrıca gıda israfının azaltılmasına da öncülük edecektir (European Commission, 2019b, s. 12).

2050 hedeflerinde sera gazı emisyonlarının azaltılması açısından enerji önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji verimliliğinde ortaya çıkacak gelişmeler karbon nötr hedefe doğru gidilmesinde oldukça önemlidir. Çünkü AB'de sera gazlarının %75'i enerji arzı ve kullanımından kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan enerji verimliliğinin sağlanması AYM açısından sera gazı emisyonlarının azaltılmasında son derece önemlidir (European Commission, 2020b, s. 1). Bunun yanında enerjinin yenilenebilir kaynaklardan temin edilmesi ve kullanılması aynı şekilde iklim hedeflerinin başarılması açısından önemli bir şarttır.

Komisyon, belirlenen çevre ve iklim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ekonominin tamamında karbonun etkin bir şekilde fiyatlandırılmasını gerekli görmektedir. Bu durum karbon kaçağının azaltılması hedefiyle, sınırda karbon düzenlemesi (Carbon Border Adjustmen) sistemiyle ticaret üzerinde yeni vergilerin ve tarife dışı engellerin getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu sistemin kurulması amacıyla çalışan Komisyon, yeşil taksonomi mekanizmasıyla iklim hedefleri için yatırımlar belirleyerek iklim finansmanının bu yatırımlara enjekte edilmesini amaçlamıştır (TÜSİAD, 2020, s. 9).

Bunun yanında AYM kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılmasında finansmanın sağlanması ve tüm kesimleri ele alan mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Yeşil Mutabakatın gerçekleşmesi için finansmanın belirlenmesi ve bütçenin etkin bir şekilde kullanılması önemlidir. AB bu açıdan AYM çerçevesinde mevcut bütçesinin bir kısmını ayırırken ek finansman gereken alanlar için Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı ve bilinen diğer adıyla Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı'nın sunulacağını açıklamıştır. Ayrıca InvestEU (Avrupa Yatırım Fonu) programı kapsamında belirlenen bütçenin bir

kısının yeşil yatırımlarda kullanılacağına da altını çizmiştir. (European Commission, 2019b, s. 15).

InvestEU programı, AB'deki yatırımları desteklemek amacıyla mevcut olan birçok AB finansal aracının bir araya getirilmesidir. Bu sayede Avrupa'daki yatırım projelerinde kullanılacak finansmanın verimli ve esnek bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır (European Commission, 2019c). AB yeşil mutabakat kapsamında 2030 hedeflerinin başarılması amacıyla InvestEU fonunun en az % 30 oranında iklim değişikliğiyle mücadele edilmesine ayıracağını açıklamıştır (European Commission, 2019b, s. 15).

AB, Yeşil Mutabakata geçiş sürecinde bazı bölgelerin bu geçişten olumsuz bir şekilde etkileneceğini göz ardı etmemektedir. Bu süreçte bazı bölgeler etkilenirken ekonomik ve sosyal açıdan dönüşümle karşı karşıya kalacaktır. Bu geçişin etkilerini azaltmak ve geçişin adil ve kapsayıcı olmasını sağlamak amacıyla yeni bir mekanizmanın oluşturulması bilinci ile Adil Geçiş Mekanizması adı altında yeni bir girişim başlatılmıştır. Adil Geçiş Mekanizması, ortaya çıkacak teknolojik yenilikler sonucunda işçi kesimine yardımcı olmak amacıyla gereken yatırımları yerine getirmek amacıyla finansal ve uygulama desteği sunmayı amaçlamaktadır (European Commission, 2020e).

Yeşil ekonomiye geçişte en savunmasız şekilde etkilenecek olan kesim iklim değişikliği ve çevresel sorunlara en çok maruz kalan kesimdir. Sosyal açıdan bu geçişin etkilerinin yanında iş modelleri, beceri gereksinimleri ve nispi fiyatlarda meydana gelecek değişimlerde önemlidir. Kısaca bu geçiş yapısal değişimleri ortaya çıkaracaktır. Ortaya çıkan değişimlere ayak uydurulmasının her üye ülke açısından farklı şekilde ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu açıdan Adil Geçiş Mekanizması ile geçişten en çok etkilenen bilge ve sektörlere yardımcı olmak amaçlanmıştır (European Commission, 2019b, s. 16).

3.3.1.1. Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı

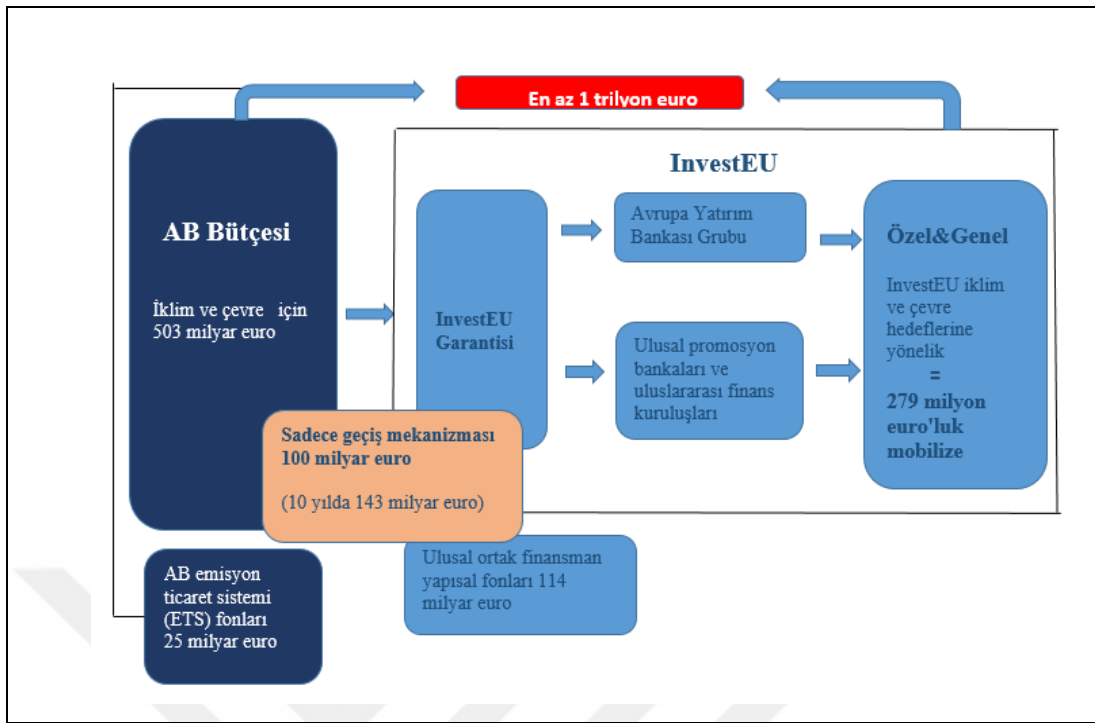
Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı, AB fonlarını tetikleyerek iklim açısından nötr, yeşil, rekabetçi ve kapsayıcı bir ekonomiye geçişte gerekli olan kamu ve özel yatırımlarını hem kolaylaştıran hem de teşvik eden bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Plan temelde üç boyuta dayanmaktadır. Bunlar; finansman, etkinleştirme ve uygulama desteğidir (European Commission, 2020e).

- i. Finansman için gelecek 10 yıl içerisinde en az 1 trilyon euro değerinde sürdürülebilir yatırımların harekete geçirilmesinin sağlanması

- ii. Etkinleştirme için kamu ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilerek, sürdürülebilir yatırımları kolaylaştırmak,
- iii. Uygulama desteği ile sürdürülebilir projelerin planlanması, tasarlanması ve yürütülmesinde kamu yetkilileri ve proje destekçilerinin teşvik edilmesi hedeflenmiştir.

1 trilyon euro değerindeki bütçenin elde edilmesinde 2021-2027 AB bütçesinin iklim ve çevre ile ilgili hedeflere % 25 oranında katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu sayede AB bütçesi Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı'na 503 milyar euro katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu bütçenin 2027 yılına kadar yaklaşık 114 milyar euro değerinde ek ulusal ortak finansmanlarında tetiklenmesine sebep olacağı düşünülmektedir. InvestEU sayesinde ise 2021-2030 yılları arasında yaklaşık olarak 279 milyar euro değerinde özel ve kamu sektörünün çevre ve iklimle ilgili yatırımlardan yararlanmaları sağlanacaktır. Bu kapsamda Avrupa Yatırım Bankası Grubu ve diğer ortakların özel yatırımcıları çekerek yüksek riskli projelere yatırım yapmasının önünü açmak için AB bütçesinin garanti vermesi sağlanacaktır. Adil Geçiş Mekanizmasında kimsenin geride bırakılmaması temasıyla AB bütçesinden gelen finansman, üye ülkelerin ortak finansmanı, InvestEU ve Avrupa Yatırım Bankası'nın finansmanlarıyla 2021-2027 yılları arasında en az 100 milyar euro değerinde yatırımı harekete geçirecektir. 1 trilyon euroluk bütçenin son ayağı ise AB Emisyon Ticaret Sistemi sayesinde elde edilecektir. Bu sayede ETS kapsamında karbon tahsilatlarından elde edilen gelirin bir kısmı ve İnovasyon ve Modernizasyon fonları sayesinde 25 milyar euro değerinde finansmanın sağlanması hedeflenmektedir (European Commission, 2020f). Şekil 5, 1 trilyon euro değerindeki finansmanın hangi kaynaklardan elde edileceğini göstermektedir.

Şekil 5: Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı Finans Mekanizması

Kaynak: (European Commission, 2020f).

Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planı, yukarıda belirtilen şekilde ortaya çıkarılarak, yeşil geçişin önü açılacak ve AYM hedeflerinin başarılı olması sağlanacaktır. Fakat Covid-19 ve bunun gibi ileride ortaya çıkabilecek sorunlarında bütçe üzerindeki muhtemel etkilerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Buna karşılık AYM sayesinde Covid-19'un ekonomik etkilerinin azalacağı tahmin edilmektedir. İklim hedefleri, kaynaklarını verimli kullanan bir ekonomiye doğru giderken yatırımları ve temiz teknolojilerde inovasyonu teşvik edecek, rekabet gücünü artırarak yeşil işlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. AB üye devletleri de bu yatırımları yeşil geçişte kullanmak için 750 milyar euro tutarında NextGenerationEU¹⁶ (Yeni Nesi AB) kurtarma fonundan ve AB'nin 2021 sonrası bütçesinden de faydalanabilecektir (European Commission, 2020g).

AB Komisyonu gerekli finansmanı sağlayarak 2050 yılında karbon nötr bir Avrupa hedeflemektedir. Hem küresel anlamda iklim açısından lider olmak hem de ekonomisini sürdürülebilir şekilde yönetmek amacındadır. Belirlenen bütçenin iklim ve çevre hedefleriyle bütünleşmesi, Adil Geçiş Mekanizması sayesinde kimsenin geride bırakılmaması hedeflenmektedir.

¹⁶ NextGenerationEU, Covid-19'a karşı geliştirilen kurtarma planıdır. Temel amaç pandeminin ekonomik etkilerinin azaltılarak pandemi sonrasında AB'yi daha güçlü bir şekilde hazırlamaktır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. https://europa.eu/next-generation-eu/index_en.

3.3.1.2. Adil Geçiş Mekanizması

Adil Geçiş Mekanizması, Sürdürülebilir Avrupa Yatırım Planının önemli bir parçası olarak Komisyon tarafından AYM çerçevesinde önerilmiştir. Bu öneri doğrultusunda kimseyi geride bırakmama temasıyla Adil Geçiş Mekanizması oluşturulmuştur. Temel amaç, yeşil geçişten en savunmasız şekilde etkilenenler ve iklim değişikliği ve çevresel sorunlardan en fazla zarar görenlerin zararının azaltılmasıdır (European Commission, 2019b, s. 16).

Özellikle en fazla karbon yoğun olan ve fosil yakıt sektörlerinde en fazla insanın çalıştığı bölgelere dikkat ederek Adil Geçiş Fonu'nu üye devletlere sunacaktır. Komisyon tarafından belirlenen ülkeler ise desteğe ihtiyacı olan bölgeleri belirleyerek 2030 yılına kadar olan süreçte bölgesel adil geçiş planları hazırlayacaktır. Bunu yaparken geçişe karşı savunmasız olan insanların, şirket ve sektörlerin, üye ülke ve bölgelerin Adil Geçiş Mekanizmasından nasıl korunacakları Komisyon tarafından belirlenmiştir. Tablo 10, Adil Geçiş Mekanizması sayesinde yeşil geçişe karşı savunmasız olanların nasıl korunacağıının görülmesi açısından önemlidir (European Commission, 2022c).

Tablo 10: Savunmasız Kesimler İçin Adil Geçiş Mekanizması

İnsanlar için Adil Geçiş Mekanizması	Şirketler ve sektörler için Adil Geçiş Mekanizması	Üye devletler ve bölgeler için Adil Geçiş Mekanizması
Hem yeni hem de geçiş sürecindeki sektörlerde istihdam imkanlarını kolaylaştırmak	Düşük karbonlu teknolojilere geçişi ve iklime dayanıklı yatırımlara ve işlere dayalı ekonomik çeşitlenmenin sağlanması	Düşük karbonlu ve iklime dirençli faaliyetlere geçişi desteklemek
İnsanların yeniden becerilerini kazanma fırsatı sunmak	Kamu ve özel yatırımcıların faydalanması için uygun koşulların yaratılması	Yeşil ekonomide yeni işler ortaya çıkarmak, toplu ve sürdürülebilir ulaşım ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmak
Enerji tasarruflu konutların iyileştirilmesi	Kredi ve finansal desteklere erişimin kolaylaştırılması	Teknik yardım sağlamak, enerji altyapısının ve ulaşım sistemlerinin iyileştirilmesini sağlamak
Enerjiden yoksun olanlar için enerji yatırımları	Yeni firmaların, KOBİ'lerin ve şirketlerin ortaya çıkarılması yatırım yapılması	Dijital bağlanabilirliği iyileştirmek
Temiz, uygun fiyatlı ve güvenli enerjiye ulaşma imkanları	Hem araştırma hem de inovasyon faaliyetlerine yatırım yapılmasını sağlamak	Hem yerel hem de kamu yetkililerine uygun fiyatlı kredi sağlamak

Kaynak: (European Commission, 2022c).

Özellikle düşük gelirli bölgelerde yeşil geçişle birlikte ortaya çıkabilecek finansal zorluklar ve iş kayıpları AYM'nin herkes için gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu açıdan Komisyon bu zorlukların ortadan kaldırılmasını hedefleyerek bir fon oluşturulması ve geçişten etkilenecek üye ülkelerin bu fondan yararlanarak geçişin etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Adil Geçiş Mekanizması ile 2021-2027 yılları arasında geçişin sosyo-ekonomik etkilerinin azaltılması için yaklaşık 100 milyar euro değerinde kaynağın harekete geçirilmesi hedeflenmektedir. Uzun dönemli bakıldığında ise on yıl sonrası için yaklaşık 143 milyar euro değerindeki kaynağın harekete geçirilmesi düşünülmektedir (European Commission, 2020f).

AYM çerçevesinde Adil Geçiş Mekanizmasının üç temel finansal kaynaktan oluşturulması hedeflenmiştir. Buna göre (European Commission, 2020f):

- i. 2021-2027 bütçesi içerisinde 7,5 milyar euro değerinde Adil Geçiş Fonu oluşturulacaktır. Bu fondan üye devletler Komisyon ile işbirliği içinde belirlenen bölgesel geçiş planları aracılığıyla fonu kullanacaktır,
- ii. InvestEU kapsamında yaklaşık 45 milyar euro yatırım harekete geçirilecek,
- iii. 25-30 milyar euro arasında yatırımın harekete geçirilmesi için AB bütçesi tarafından desteklenen Avrupa Yatırım Bankası ile kamu kesimi arasında kredi imkanı oluşturulacaktır.

Oluşturulan bu mekanizma, 27 AB üye ülkesi için hazırlanmıştır (Birleşik Krallık 2020 tarihinde AB'den resmen ayrıldığı için 27 üye ülke arasında yer almamaktadır). Üye ülkelerin fondan yararlanmaları ise bazı hususlar dikkate alınarak yapılması planlanmaktadır. Bu hususlar (European Commission, 2020f):

- i. Sera gazı salınımı en yüksek olan karbon yoğun bölgelerin geçiş zorluklarına göre,
- ii. Endüstri, kaya petrolü, kömür ve linyit madenleri ve turba kömürü üretiminde ortaya çıkabilecek iş kayıpları, sosyal sıkıntılar ve istihdam sağlamak amacıyla çalışanlara yeniden yetenek kazandırma ihtiyacı,
- iii. 27 üye ülkenin ekonomik olarak kalkınmışlık seviyeleri ve yatırım kapasiteleri göz önüne alınarak belirlenecektir.

AB, yeşil ekonomiye geçiş sürecinde özellikle 2008 küresel krizi ile birlikte önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu atılımlar 2019 yılında AYM'nin ilan edilmesi ile somut bir hal almış, AB'nin gelecek hedeflerini şekillendirmesini sağlamıştır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ve kimsenin arkada bırakılmadan adil ve kapsayıcı geçişin sağlanması oluşturulan fonların dağıtılması ve uygun kaynaklara aktarılması sayesinde başarılı olabilecektir. AB, AYM ile iklim ve çevre açısından küresel lider olma hedefini gerçekleştirmek üzere çalışmakta, politikalarını bu hedef doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Özellikle 2020 hedeflerinde katedilen başarı, 2030 ve 2050 hedeflerine ışık tutmakta, yol göstermektedir. Bu açıdan 2020 hedeflerinin ne derece başarılı olduğu da oldukça önemlidir. Çalışmanın son bölümünde, belirlenen hedefler ve gerçekleştirmeler açıklanmaktadır.

3.3.2. Avrupa Birliği 2020 Hedefleri ve Gerçekleşmeler

AB için 2008 küresel krizi adeta bir dönüm noktasıdır. Yaşanan büyük krizin ardından özellikle iklim ve çevre ile ilgili sorunlara dikkat çeken AB, uzun yıllar çalışmış ve gelecek dönem iklim ve çevre hedeflerinin belirlenmesini sağlamıştır. Bu hedefler Kyoto Protokolü ile başlayarak AYM ile devam etmektedir. AYM, Birliğin uzun vadeli ve en önemli anlaşmasıdır. Çünkü AB, 2050 yılında ekonomisini karbondan arındırmayı ve küresel bir lider olarak ortaya çıkan fırsatlardan ekonomisini faydalandırma isteği ve amacı içerisindedir. AYM'nin gelecekteki başarısı Avrupa'nın 2020 hedeflerinde elde ettiği başarı ile doğru orantılı olacaktır. Bu açıdan 2020 yılına kadar olan süreçte belirlenen hedefler ve ekonomik açıdan ortaya çıkan faydaların incelenmesi gerekmektedir. Komisyon, üye devletlerin belirlenen hedefleri kendi ekonomik yapılarına göre benimsemesi ve bu alanda girişimler başlatmaları gerektiğini ileri sürmektedir. AB'nin geleceği için düşük karbonlu ekonomiye geçişte enerji güvenliğinin sağlanması açısından bu hedefler önemlidir. Ayrıca, yaşanan mali krizin ardından Avrupa yeşil dönüşümünün gerçekleştirilmesi açısından da fırsat niteliği taşımaktadır.

Avrupa 2020 stratejisi temelde üç amaç etrafında oluşturulmuştur. Bunlar, sera gazı emisyonlarının 2020 yılına kadar 1990 seviyelerine oranlar %20 azaltılması; yenilenebilir kaynaklardan gelen enerjinin %20 arttırılması ve enerji verimliliğinin %20 arttırılmasıdır.

AB, ilk hedefini gerçekleştirmek amacıyla ETS için belirlenen alanlarda sınır belirleyerek ülkelerin sera gazı emisyonlarına kota getirmiştir. ETS kapsamında olmayan emisyonlar için ise üye ülkeler tarafından paylaşılmak üzere ESD'nin belirlenmesi çağrısında bulunmuştur.

AB genelinde sera gazı emisyonlarının yaklaşık % 55'i ulaşım, inşaat, tarım ve atık sektörlerindeki faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Kalan % 45'lik emisyon ise genel olarak enerji santralleri ve sanayi tesislerinden kaynaklanmaktadır. Sera gazı emisyonlarına sebep olan % 55'lik kesim için ESD'ler belirlenmiştir. Bu sayede üye ülkeler kendi ulusal emisyon hedeflerini belirlemiş ve buna sadık kalmayı taahhüt etmiştir. Bu şekilde 2020 yılına gelindiğinde % 10 oranında emisyonların azaltılacağı düşünölmektedir. Ayrıca sera gazı emisyonlarının % 45'inden sorumlu alanlarda 11.000'den fazla tesis ETS kapsamına alınarak sisteme dahil edilmiştir. ETS kapsamında firmalar emisyon izni alıp satma hakkına sahip olmuştur. Bu sayede bir firma emisyon hakkı alıp satabilecektir. Eğer firma aldığı izinden daha fazla emisyon salınımında bulunursa cezalandırılacak, daha az emisyon salınımında bulunursa bunu başka bir ülkeye satabilecektir. Bu şekilde kurulan ETS sayesinde toplam emisyon değerlerinin azaltılması

ve karbon üzerinden nakdi bir değer belirleyerek düşük karbonlu teknolojilere yatırım yapılması için firmalara teşvikler verilmektedir (Avrupa Çevre Ajansı, 2021a). EDS ve ETS'nin belirlenmesinde 2005 yılı emisyonları dikkate alınmıştır. Bu açıdan ETS kapsamındaki sera gazı emisyonlarının % 21, ESD kapsamında olan emisyonların % 10 azaltılması halinde % 20 hedefine ulaşılabilir olacaktır.

Tablo 11, sera gazı emisyonlarının azaltılması kapsamında belirlenen % 20 hedefinin yıllara göre değişimini göstermektedir.

Tablo 11: Sera Gazı Emisyonlarının Yıllara göre Değişimi: 2010-2018 (%)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB 27 (2020'den itibaren) ¹⁷	87,31	85,05	83,43	81,74	79,01	80,15	80,26	80,97	79,26
AB 28 (2013-2020) ¹⁸	86,18	83,44	82,33	80,64	77,59	78,28	77,92	78,38	76,76
Belçika	92,63	85,76	83,61	83,48	79,77	82,81	81,96	82,14	82,67
Bulgaristan	59,74	64,88	59,93	54,78	57,74	60,93	58,52	60,88	57,16
Çekya	71,07	70,28	68,14	65,46	64,41	65,13	66,06	65,56	64,82
Danimarka	90,89	83,78	77,52	79,88	74,35	70,66	73,74	70,67	70,69
Almanya	76,64	74,73	75,25	76,68	73,49	73,8	74,17	73,22	70,44
Estonya	52,3	52,48	49,89	54,46	52,5	45,22	48,98	52,26	49,98
İrlanda	112,47	104,76	105,23	105,41	105,34	109,56	113,34	113,29	113,6
Yunanistan	114,48	111,82	108,44	99,42	96,53	92,98	89,74	93,62	90,84
İspanya	126,21	126,38	123,77	114,87	115,77	119,83	116,51	121,49	119,74
Fransa	94,78	89,76	89,78	89,96	84,41	85,28	85,44	86,35	83,1
Hırvatistan	87,51	86,55	80,99	76,7	74,34	75,62	76,15	78,71	75,23
İtalya	100,44	98,12	94,43	87,63	83,71	86,3	85,8	85,05	84,41
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	161,52	156,65	147,73	135,68	141,56	142,01	151	155,75	153,81
Letonya	47,6	44,62	43,97	43,76	43,26	43,41	43,55	43,94	45,95
Litvanya	43,44	44,67	44,59	42,09	42,02	42,64	42,77	43,24	42,64
Lüksemburg	102,38	100,82	98,04	93,98	91,21	88,67	87,98	90,88	94,16
Macaristan	69,43	67,72	63,62	60,64	61,33	64,95	65,48	68,25	67,82
Malta	118,84	119,43	126,67	115,91	118	94,18	83,84	93,45	96,14
Hollanda	99	92,95	91,04	90,96	87,73	91,63	91,57	90,78	88,58
Avusturya	109,19	106,41	102,82	103,25	98,68	101,6	103,05	106,17	102,66
Polonya	87,1	86,9	85,35	84,64	82,02	82,73	84,56	87,7	87,42
Portekiz	118,96	116,78	113,69	110,69	110,82	118,01	115,32	123,78	118,9
Romanya	50,11	52,03	50,66	46,83	46,96	47,08	46,29	47,39	46,84
Slovenya	105,2	105,23	102,21	98,51	89,22	90,18	94,69	93,47	94,35
Slovakya	63,25	62,3	58,85	58,39	55,6	57,04	57,72	59,31	59,16
Finlandiya	107,11	96,8	89,12	89,8	84,01	79,06	83,16	79,59	81,41
İsveç	91,82	86,07	82,01	79,79	77,4	77,11	76,99	76,52	75,28
Birleşik Krallık	79,33	73,68	75,63	73,97	69,03	66,9	63,76	62,7	61,59

Kaynak: Eurostat verilerinden elde edilmiştir.

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_30/default/table?lang=en Erişim Tarihi: 06.12.2021.

AB28 için 1990 yılı sera gazı emisyon değeri 100 olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple 2020 hedefinin 80

¹⁷ Hırvatistanın 2013 yılında AB'ye üye olmuştur. Bu sebeple AB28, Hırvatistan dahil diğer üye ülkeleri göstermektedir.

¹⁸ Birleşik Krallık 31 Ocak 2020 tarihinde resmen AB'den ayrılmıştır. Bu sebeple AB27 ülkeleri Birleşik Krallık hariç diğer üye ülkeleri kapsamaktadır.

olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Eurostat tarafından sera gazı emisyonlarına ilişkin veriler 2018 yılına kadar yayınlanmıştır. Bu sebeple Tablo 11’de 2018 yılına kadar olan veriler kullanılmıştır.

Tablo 11’ e göre sera gazı emisyon değerleri AB27 için 2010 yılından itibaren düşüş eğilimindedir. 2015 yılına gelindiğinde ise % 20 azaltım hedefine ulaşıldığı görülmektedir. Bu yılda, refrijerasyon ve soğutma sektörleri hariç diğer sektörlerde azalma kaydedilirken bu sektörlerde azalma kaydedilmemiştir. En yüksek azalış ise sanayi ve enerji tedarik sektörlerinde gerçekleşmiştir (Avrupa Çevre Ajansı, 2021b). 2015 sonrasında 1990 seviyelerine oranla azalma devam etmiş ve 2018 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak %21 seviyesinde sera gazı emisyonları azaltılmıştır. Bu durum AB için belirlenen hedeflere ulaşıldığının göstergesi olmakla beraber, 2030 ve 2050 hedefleri açısından da önem arz etmektedir. EEA tarafından 2020 yılında yayınlanan rapora göre 2030 yılına kadar AB27 için ETS kapsamındaki emisyonlarda % 33 oranında azalma gerçekleşebilir. Aynı şekilde ESD kapsamındaki emisyonlarında 2030 yılına kadar %18 oranında azalma göstereceği tahmin edilmektedir. Bu durum genel emisyonların planlanan politikalar ve önlemler sayesinde 2030 yılında %41 oranında emisyon azalımı olabileceğini göstermektedir (EEA, 2020, s. 16-18).

2020 stratejisi kapsamında belirlenen diğer hedef, yenilenebilir kaynakların toplam enerji tüketimi içerisindeki payının % 20 arttırılmasıdır. Bu amaca ulaşılmasında üye ülkeler kendi ulusal planlarını ve hedeflerini belirlemiştir. Örneğin Almanya, 2020 yılı için yenilenebilir kaynaklardan gelen enerjinin payını % 18, Avusturya % 34, İspanya % 20 ve Fransa % 23 olarak belirlemiştir. Bu açıdan ülkeler incelendiğinde en yüksek hedef Danimarka, İsveç, Finlandiya, Avusturya ve Letonya arasında paylaşılmıştır. Tablo 12, ülkelerin belirlediği hedefleri ve gerçekleştirmeleri göstermektedir.

Tablo 12: Yenilenebilir Kaynaklardan Gelen Enerjinin Payı : 2010-2019 (%)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	HEDEF
Avrupa Birliği - 27 Ülke (2020'den itibaren)	14,421	14,551	16,024	16,697	17,463	17,841	18,029	18,467	18,909	19,730	:
Avrupa Birliği - 28 Ülke(2013-2020)	13,161	13,389	14,663	15,370	16,203	16,734	16,982	17,482	18,012	18,877	20
Belçika	6,002	6,275	7,089	7,650	8,043	8,026	8,752	9,113	9,478	9,924	13
Bulgaristan	13,928	14,152	15,837	18,898	18,050	18,261	18,760	18,701	20,592	21,564	16
Çekya	10,514	10,945	12,813	13,927	15,073	15,067	14,924	14,796	15,138	16,244	13
Danimarka	21,889	23,390	25,466	27,174	29,323	30,866	32,052	34,677	35,413	37,204	30
Almanya	11,667	12,453	13,543	13,760	14,385	14,906	14,889	15,476	16,673	17,354	18
Estonya	24,599	25,347	25,521	25,321	26,141	28,528	28,715	29,168	29,993	31,889	25
İrlanda	5,781	6,570	7,006	7,582	8,568	9,044	9,165	10,465	10,888	11,984	16
Yunanistan	10,077	11,153	13,741	15,326	15,683	15,690	15,391	17,300	18,051	19,677	18
İspanya	13,831	13,247	14,314	15,347	16,156	16,259	17,423	17,563	17,454	18,362	20
Fransa	12,672	10,859	13,274	13,908	14,422	14,861	15,501	15,904	16,444	17,216	23
Hırvatistan	25,103	25,389	26,757	28,040	27,817	28,969	28,267	27,280	28,047	28,466	20
İtalya	13,023	12,881	15,441	16,741	17,082	17,526	17,415	18,267	17,796	18,181	17
GKRY	6,173	6,261	7,137	8,456	9,173	9,929	9,859	10,503	13,898	13,800	13
Letonya	30,375	33,478	35,709	37,037	38,629	37,538	37,138	39,019	40,029	40,975	40

Litvanya	19,640	19,944	21,438	22,690	23,594	25,750	25,613	26,039	24,695	25,461	23
Lüksemburg	2,850	2,856	3,114	3,499	4,469	4,987	5,361	6,198	8,973	7,047	11
Macaristan	12,742	13,972	15,530	16,205	14,618	14,495	14,377	13,543	12,535	12,614	13
Malta	0,979	1,850	2,862	3,760	4,744	5,119	6,208	7,219	7,968	8,488	10
Hollanda	3,917	4,524	4,659	4,691	5,415	5,668	5,802	6,456	7,340	8,768	14
Avusturya	31,207	31,553	32,736	32,666	33,553	33,502	33,374	33,141	33,806	33,626	34
Polonya	9,300	10,354	10,970	11,463	11,614	11,888	11,400	11,117	11,477	12,164	15
Portekiz	24,155	24,607	24,578	25,703	29,511	30,518	30,868	30,614	30,206	30,619	31
Romanya	22,834	21,186	22,825	23,886	24,845	24,785	25,032	24,454	23,875	24,290	24
Slovenya	21,080	20,936	21,549	23,161	22,461	22,880	21,977	21,658	21,378	21,974	25
Slovakya	9,099	10,348	10,453	10,133	11,713	12,883	12,029	11,465	11,896	16,894	14
Finlandiya	32,294	32,664	34,341	36,728	38,780	39,321	39,013	40,917	41,160	43,081	38
İsveç	46,595	48,135	50,027	50,792	51,817	52,947	53,328	54,157	54,651	56,391	49
Birleşik Krallık	3,862	4,392	4,461	5,524	6,737	8,385	9,032	9,858	11,138	12,336	15

Kaynak: Eurostat verilerinden elde edilmiştir. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_31/default/table?lang=en

Erişim Tarihi: 06.12.2021. Eurostat tarafından yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin payına ilişkin veriler 2019 yılına kadar yayınlanmıştır. Bu sebeple Tablo 12'de 2019 yılına kadar olan veriler kullanılmıştır.

2019 yılı verileri incelendiğinde AB'nin yenilenebilir enerji hedeflerine ulaşmaya ne kadar yakın olduğu görülmektedir. AB28 ülkeleri için 2019 yılında yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimi içerisindeki payı % 18,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu açıdan 2020 hedefinin yalnızca % 1,2 altında olduğu görülmektedir. AB27 ülkelerine bakıldığında ise yenilenebilir kaynaklardan tüketilen enerjinin % 19,7 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Bu oran 2020 hedefinden yalnızca % 0,3 aşağıda gerçekleşmiştir.

2015 ve 2016 yıllarından itibaren enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin payının % 20 hedefine katkı sağladığı ve hedefe ulaşılması açısından ilerleme katedildiğini göstermektedir. Bu artış hızı devam ederse 2030 hedefi olan % 27 oranına ulaşılabilir olacaktır. Fakat Avrupa Çevre Ajansına göre 2015 ve 2016 yıllarında artış hızının azaldığına dair kanıtlar elde edilmiştir. Bu durum ülkeler tarafından açık bir şekilde ulusal politikalar olmadığı müddetçe 2020 yılı sonrasında artış hızının daha da yavaşlayabileceğini göstermektedir (Avrupa Çevre Ajansı, 2021b).

AB'nin iklim değişikliği konusunda ele aldığı diğer önemli hedef enerji verimliliğinin % 20 artırılmasıdır. Bu hedef aynı zamanda enerji tüketiminin % 20 azaltılması anlamına gelmektedir. Bu hedef kapsamında 2012/27/EU sayılı enerji verimliliği direktifi kabul edilmiş ve 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Hedef birincil enerji tüketimi ve nihai enerji tüketimini içermektedir. Bu anlamda toplam enerji tüketiminin % 20 azaltılması gerekmektedir.

2020 yılında hedefe ulaşılması açısından birincil enerji tüketiminin en fazla 1483 Mtep, nihai enerji tüketiminin ise 1086 Mtep' i geçmemesi gerekmektedir. Tablo 13 ve Tablo 14, yıllara göre AB ülkelerinde birincil ve nihai enerji tüketiminin değişimini göstermektedir (European Commission, 2022d).

Tablo 13: Birincil Enerji Tüketiminin Yıllara Göre Değişimi: 2011-2019 (Mtep)

Ülkeler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AB- 27 (2020'den itibaren)	1412,08	1396,48	1384,38	1330,72	1353,23	1363,82	1383,40	1377,42	1353,68
Belçika	49,44	47,03	48,58	45,24	45,66	48,45	48,49	46,47	48,41
Bulgaristan	18,57	17,83	16,50	17,26	17,96	17,67	18,32	18,37	18,22
Çekya	40,87	40,38	40,67	38,98	39,44	39,74	40,35	40,48	39,75
Danimarka	18,55	17,81	17,82	16,91	16,82	17,29	17,40	17,40	16,79
Almanya	297,80	301,12	308,29	293,60	295,93	297,63	298,12	291,95	285,24
Estonya	5,60	5,42	5,98	5,70	5,34	5,90	5,65	6,06	4,71
İrlanda	13,55	13,72	13,11	13,29	14,00	14,70	14,36	14,62	14,69
Yunanistan	26,65	26,54	23,42	23,29	23,39	23,06	23,24	22,61	22,26
İspanya	122,68	123,05	115,69	113,84	118,18	118,46	124,94	124,33	120,66
Fransa	249,08	249,05	250,45	239,76	244,32	239,95	239,19	238,60	235,16
Hırvatistan	8,65	8,18	8,00	7,60	7,96	8,05	8,33	8,18	8,21
İtalya	162,00	156,56	152,05	142,66	149,12	147,97	148,95	147,24	145,89
GKRY	2,65	2,50	2,18	2,22	2,27	2,42	2,53	2,55	2,54
Letonya	4,28	4,44	4,36	4,36	4,27	4,29	4,47	4,69	4,56
Litvanya	5,91	5,98	5,80	5,75	5,79	6,04	6,16	6,37	6,28
Lüksemburg	4,53	4,42	4,30	4,19	4,14	4,15	4,29	4,46	4,50
Macaristan	24,39	23,13	22,41	21,99	23,30	23,65	24,46	24,48	24,57
Malta	0,93	0,97	0,87	0,89	0,75	0,71	0,81	0,82	0,87
Hollanda	67,05	66,75	66,21	62,32	63,90	64,92	64,87	64,23	63,46
Avusturya	31,97	31,67	32,08	30,80	31,66	32,04	32,82	31,82	32,27
Polonya	96,55	92,80	93,40	89,49	90,05	94,83	99,08	104,06	100,22
Portekiz	22,01	21,04	21,04	20,68	21,65	21,76	22,81	22,64	22,05
Romanya	33,53	33,26	30,41	30,07	30,75	30,65	32,46	32,57	32,07
Slovenya	7,11	6,83	6,65	6,39	6,34	6,55	6,73	6,65	6,52
Slovakya	15,97	15,59	15,69	14,83	15,22	15,37	16,15	15,79	15,98
Finlandiya	34,20	32,98	31,99	32,67	31,19	32,22	32,09	32,73	32,01
İsveç	47,55	47,45	46,44	45,96	43,84	45,35	46,35	47,25	45,79
Birleşik Krallık	190,09	195,15	191,63	180,72	182,60	179,44	177,27	177,22	174,30

Kaynak: Eurostat verilerinden elde edilmiştir. <https://ec.europa.eu> Erişim Tarihi: 04.12.2021 Eurostat tarafından birincil enerji tüketimine ilişkin veriler 2011 yılından itibaren 2019 yılına kadar yayınlanmıştır. Bu sebeple Tablo 13'de 2011-2019 yıllarına ait veriler kullanılmıştır.

Tablo 14: Nihai Enerji Tüketiminin Yıllara Göre Değişimi: 2010-2019 (Mtep)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AB - 27 Ülke (2020'den itibaren)	1023	984,35	982,28	980,29	938,88	958,47	977,71	989,66	989,77	983,59
AB - 28 Ülke (2013-2020)	1166	1116	1118	1117	1069	1091	1111	1123	1124	1117
Belçika	37,94	35,21	35,36	36,55	34,23	35,90	36,39	36,09	36,37	35,76
Bulgaristan	8,83	9,25	9,22	8,78	8,99	9,49	9,65	9,89	9,91	9,84
Çekya	25,25	24,46	24,41	24,21	23,58	24,19	24,82	25,50	25,33	25,24
Danimarka	15,52	14,80	14,29	14,12	13,66	14,20	14,54	14,55	14,58	14,33
Almanya	223,02	211,71	215,78	220,97	209,93	212,68	216,81	218,57	215,46	214,54
Estonya	2,91	2,85	2,90	2,89	2,82	2,80	2,84	2,87	2,96	2,90
İrlanda	11,86	11,06	10,75	10,84	10,87	11,28	11,70	11,86	12,44	12,36
Yunanistan	19,06	18,92	17,06	15,34	15,58	16,56	16,76	16,42	15,93	16,19
İspanya	89,44	86,92	83,40	80,95	79,42	80,59	82,52	84,90	86,89	86,30
Fransa	153,96	149,19	153,54	156,23	145,40	148,42	150,35	149,37	146,84	145,45
Hırvatistan	7,21	6,96	6,66	6,57	6,24	6,59	6,64	6,92	6,85	6,91
İtalya	128,51	123,18	121,82	118,55	113,31	116,22	115,92	115,19	116,44	115,50
GKRY	1,93	1,92	1,77	1,62	1,62	1,67	1,77	1,87	1,86	1,89
Letonya	4,12	3,87	4,03	3,86	3,89	3,79	3,82	4,01	4,18	4,08
Litvanya	4,81	4,78	4,90	4,78	4,88	4,86	5,10	5,34	5,57	5,56
Lüksemburg	4,33	4,29	4,17	4,12	4,00	3,99	4,04	4,18	4,35	4,39
Macaristan	17,45	17,49	16,47	16,58	16,22	17,40	17,78	18,48	18,51	18,61
Malta	0,50	0,49	0,51	0,53	0,55	0,58	0,58	0,62	0,66	0,70
Hollanda	55,34	51,68	51,82	51,92	47,61	48,82	49,87	50,23	50,66	49,89
Avusturya	28,02	27,18	27,22	27,87	26,79	27,50	28,07	28,53	27,83	28,28
Polonya	66,28	64,67	64,43	63,25	61,55	62,30	66,60	70,92	71,82	70,97
Portekiz	18,15	17,36	16,03	15,84	15,76	16,00	16,19	16,56	16,87	17,13
Romanya	22,54	22,74	22,76	21,80	21,69	21,85	22,24	23,33	23,59	23,88
Slovenya	5,07	5,05	4,92	4,81	4,61	4,71	4,88	4,95	4,95	4,85
Slovakya	11,54	10,77	10,34	10,59	9,96	10,06	10,40	11,13	11,11	11,17
Finlandiya	26,21	24,99	25,15	24,68	24,52	24,21	25,18	25,26	25,84	25,32
İsveç	33,99	32,54	32,57	32,03	31,22	31,80	32,26	32,14	31,95	31,57
Birleşik Krallık	143,11	132,16	135,76	136,91	130,12	132,60	133,77	133,59	135,13	134,11

Kaynak: Eurostat verilerinden elde edilmiştir. <https://ec.europa.eu> Erişim Tarihi: 04.12.2021. Eurostat tarafından nihai enerji tüketimine ilişkin veriler 2019 yılına kadar yayınlanmıştır. Bu sebeple Tablo 14'de 2019 yıllarına kadar olan veriler kullanılmıştır.

2019 yılı AB27 ülkelerinin verilerine bakıldığında bir önceki yıla göre birincil enerji tüketiminin sekiz ülkede arttığı görülmektedir. Bu ülkeler; Yunanistan, Malta, Belçika, Hırvatistan, Lüksemburg, Macaristan, Polonya ve Slovakya'dır. AB28 için incelendiğinde ise birincil enerji tüketiminde belirlenen 1,483 Mtep değerinin üzerinde tüketim gerçekleşmiştir. Bu değer enerji tüketiminde birincil enerjinin payının istenilen düzeyde azaltılmadığı anlamına gelmektedir. 2020 hedefinin gerçekleştirilmesi için bu oranın 1,483 seviyesine düşürülmesi gerekmektedir. AB28 için birincil enerji tüketiminde 2014 yılına kadar düşüş olmasına rağmen, 2014-2017 yılları arasında artış gerçekleşmiştir. Bu artış nispeten o yıllarda petrol fiyatlarının düşmesi, kış aylarının soğuk geçmesi ve ülkelerdeki ekonomik performansların iyileşmesinden kaynaklanıyor olabilir (European Commission, 2022d). 2018 yılı verileri incelendiğinde ise bir önceki yıla oranla enerji tüketiminin % 0,7 azaldığı görülmektedir. Nihai enerji tüketiminde ise aynı yılda % 0,1'lik artış gözlenmektedir.

2018 yılında enerji tüketimleri en fazla artan sektörler ulaştırma ve sanayi sektörleri olurken, konut ve hizmetler sektöründeki enerji tüketimleri ise azalmıştır. Nihai enerji tüketimi içerisinde sektörlerin payı ise aynı yıl % 34 ulaşım, % 25 sanayi, % 25 konut, % 13 hizmetler ve % 3 tarım, balıkçılık ve ormancılık sektörleri arasında dağılım göstermiştir (European Commission, 2020b, s. 3-4).

2019 yılında başlayan Covid-19 pandemisi ile birlikte üretimin azalması 2019 verilerine olumlu yansımıştır. Pandemi çoğu ülkede sınırların kapatılmasına, üretime ara verilmesine, evden çalışmanın uygulanması gibi birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Bu sebeple çoğu ülkede enerji tüketimleri azalmıştır. Her ne kadar 2017 sonrasında enerji tüketimlerinde gözle görülen bir azalma meydana gelse de, 2020 hedeflerine ulaşılmasının pek de olası olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Kalkınma kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmişlik kavramının ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiş, büyümenin adil ve kapsayıcı olması fikri ekseninde gelişmiştir. Ekonomik büyümenin niceliksel olarak ölçülmesinin yetersiz olduğu kanısı, insan sağlığı ve refahında göz önüne alınarak ekonomik büyümenin niteliklerinin arttırılması gerektiği düşüncesinin gelişmesine sebep olmuştur. Ülkeler tarafından ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılan üretimin çevresel sorunlar yarattığı ve doğal kaynakların tükenmesine sebep olduğu düşüncesi ile yeni bir kavram ihtiyacı doğmuştur. Bu gelişmeler yaşanırken 1962 yılında Rachel Carson tarafından Sessiz Bahar kitabı yayınlanmış ve sanayileşmenin çevre üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ileri sürülmüştür. Ardından kalkınmanın sürdürülebilir olup olmadığı tartışmaları başlamış, yaşanan gelişmeler ise sürdürülebilirlik ve kalkınma kavramlarının birlikte anılmasına sebep olmuştur.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıktığı 1970'li yıllardan itibaren günümüze kadar olan süreçte birçok değişime uğramıştır. Temelde ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç çerçeve etrafında birleşen bu kavram 1972 yılında BM tarafından düzenlenen Stockholm Konferansı'nda küresel açıdan üzerinde düşünülen bir konu haline gelmiştir. Gelişiminde özellikle BM'lerin etkisi büyük olmakla birlikte, yoksulluk, insan sağlığı, temiz enerji erişimi, eşitsizliklerin azaltılması, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi birçok amaç doğrultusunda hala geçerliliğini korumaktadır. Kalkınma kavramından farklı olarak sürdürülebilir kalkınma, insan faaliyetlerinin neden olduğu çevresel sorunların ve doğal kaynakların tahribatının azaltılarak hem şimdiki hem de gelecek nesillerin refahının korunmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır. 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesinde sürdürülebilir kalkınmanın bir ihtiyaç olduğu, küresel açıdan devletler ve kurumlar tarafından benimsenmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Ardından küresel anlamda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik amaçların belirlenmesi sağlanmıştır. BM'inde etkisiyle birçok ülke sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla çalışmış ve politikalarını oluşturmuştur.

2008 yılında yaşanan küresel krizinde etkisiyle dünyada yeni bir süreç başlamıştır. Çin, Güney Kore, Japonya ve AB ülkeleri başta olmak üzere krizin etkilerinin ekonomik politikalarla tek taraflı çözülemeyeceği fark edilmiştir. Bu süreç ekonomiye yeşil bir bakış açısının getirilmesini sağlayarak yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmak için ekonomilerin yeşil politikalara yönlendirilerek, düşük karbonlu ve doğal kaynak

kullanımı bakımından verimli, sosyal olarak insanların refahını gözetilen bir ekonomi anlayışı olarak açıklanmaktadır. Yeşil büyüme ise, ekonomik büyümenin çevre ve iklim göz ardı edilmeden gerçekleştirilmesi gerektiğine dayanmaktadır. Yeşil büyüme, sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarını ele alarak, yeşil bir çerçevede uzun dönemli ekonomik kalkınmanın ve büyümenin sağlanması açısından önemlidir. İhtiyacımız olan, ekonomik büyümeyi gerçekleştirirken çevresel tahribatı en aza indirmek ve alışkanlıklarımızı yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınmaya uygun bir şekilde değiştirmektir. Buradan anlaşıldığı üzere yeşil ekonomi ve yeşil büyüme ve sürdürülebilir kalkınma kavramları birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayıcı kavramlardır.

2008 küresel krizi ile birlikte yeşil ekonomi ve yeşil büyüme kavramlarının ortaya çıkması, AB tarafından krizin etkilerini azaltmak amacıyla ekonomiye yeşil bir bakış kazandırılmasını sağlamıştır. 2008 yılının sonunda ortaya koyduğu kurtarma planı içerisinde yeşil teşviklere yer veren AB, ekonomik, sosyal ve çevresel sorunları da dikkate alarak krizden çıkmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda toplamda 200 milyar euro değerindeki kurtarma planı bütçesinin % 13'ünü yeşil teşviklere ayırmıştır. Birçok AB ülkesi de ulusal politikaları içerisinde yeşil teşviklere yer vermiş, krizin çevresel ve sosyal etkilerinin azaltılmasını amaçlamıştır. Üye ülkeler arasında yeşil teşviklere en yüksek bütçe ayıran ülkeler ise Almanya ve Fransa olmuştur. Ayrıca krizden en çok etkilenen inşaat, otomobil ve imalat sektörlerine yönelik olarak üç girişim başlatılmıştır. Bunlar; yeşil araç girişimi, enerji verimli binalar girişimi ve geleceğin fabrikaları girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. AB bu girişimler sayesinde yeşil teknolojilerin kullanılması, enerji verimliliğinin artırılması ve karbon emisyonlarının azaltılmasını hedeflemiştir.

Krizin ardından iklim değişikliği ve çevresel sorunların, Birliğin gelecek dönemki stratejilerine dahil edilmesi gerektiği düşüncesi önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, 2010 yılında Avrupa 2020 Stratejisi başlatılmıştır. Bu strateji 2020 yılına kadar olan süreçte AB'nin sera gazı emisyonlarını % 20 azaltması, yenilenebilir enerji kaynaklarının % 20 artırılması ve enerji verimliliğinin % 20 artırılması hedeflerini içermektedir. AB tarafından belirlenen bu hedefler, uzun bir yol haritası niteliğindedir. Sera gazı emisyonlarına odaklanılmasının ardında, hem verilen taahhütler hem de AB'yi gelecekte sürdürülebilir bir topluma dönüştürme hedefi yatmaktadır. Aynı şekilde enerji tüketiminde yenilenebilir kaynaklara olan yönelim, kaynakları verimli kullanmak ve yenilenemeyen kaynakların tükenmemesi açısından önemlidir. Enerji verimliliğinin artırılması ise enerji tüketiminin azaltılması anlamına gelmektedir.

2020 stratejisini belirleyen AB, çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir. Bu sayede küresel sistemde iklim ve çevre açısından lider olmayı amaçlamıştır. Bu amaçla 2030 ve 2050 yılları hedeflerini belirleyerek, ekonomik açıdan enerjide dışa bağımlılığın ortaya çıkardığı maddi yükü azaltmak, yeni iş imkânları ortaya çıkarmak ve düşük karbonlu ekonomiye geçişi teşvik etmeyi hedeflemiştir. AB aynı zamanda 2015 yılında düzenlenen COP21 konferansında Paris Anlaşması'nı kabul ederek iklim değişikliği etkilerinin azaltılmasına katkıda bulunacağını, 2030 yılına kadar AB'nin sebep olduğu sera gazı emisyonlarını % 40 oranında azaltacağını taahhüt etmiştir. Paris Anlaşması, AB'nin küresel anlamda lider olması açısından önemli bir anlaşma olmuş ve uzun dönemli stratejilerin oluşturulmasına önemli katkılar sağlamıştır.

AB'nin özellikle kriz sonrasında ekonomisini yeşillendirme ve uzun dönemli yol haritasını belirleme çalışmaları 2019 yılına gelindiğinde zirve yapmıştır. AB'nin yeni bir büyüme stratejisine ihtiyacı olduğu düşüncesiyle 2019 yılının aralık ayında Avrupa Yeşil Mutabakatı ilan edilmiştir. Bu mutabakatla birlikte AB, 2050 yılına kadar ekonomisini karbondan arındırmayı ve iklim nötr olmayı hedeflemiştir. 2020 hedefleri, 2050 hedeflerinin bir ön bakış açısını sunmaktadır. Bu anlamda sera gazı emisyonlarının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması açısından olumlu gelişmeler yaşanırken enerji verimliliği hedeflerinin 2020 yılına kadar % 20 arttırılma hedefinin başarılı olamayacağı görülmektedir. Fakat, 2020 hedefleri belirlendiği yıl olan 2010 yılından itibaren Birlik içerisinde ve küresel anlamda bir çok değişim gerçekleşmiştir. AB, hedeflerini daha ileriye taşıırken uygulama politikalarını geliştirmiş, bağlayıcı hedefler belirlemiştir. İklim Yasası, bunun somut bir örneği olarak verilebilir.

İklim Yasası ile birlikte AYM çerçevesinde belirlenen 2050 yılına kadar karbon nötr Avrupa yaratma hedefi üye ülkeler ve Birlik için bağlayıcı bir hedef haline dönüşmüştür. Buradan anlaşılmaktadır ki, AB uzun dönemli iklim ve çevre stratejilerinde oldukça kararlı ve isteklidir. Bu kararlılığı sürdürdüğü taktirde, 2030 hedefleri başta olmak üzere 2050 hedeflerine ulaşılmasının başarılabilirliği düşünülmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki, Covid- 19 gibi ortaya çıkan ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel krizler belirlenen hedeflere ulaşılmasının önünde engel teşkil edebilir. Bu sebeple iyileştirme programlarının mevcut krizlere uygun bir şekilde belirlenerek, üye ülkeler tarafından uygulanacak politikaların bu eksende belirlenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi sürecinde, özellikle 2008 krizi sonrasında politikalarını yeşile yönlendirdiği görülmektedir. Uzun dönemli stratejilerini yeşil politikalar ve stratejiler ekseninde

belirleyen AB, yaşadığı dönüşüm ve ilerlemeler sayesinde 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatını başarılı bir şekilde ilan edebilmiştir. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde AB, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi kapsamında yürüttüğü proje ve planlarla 2030 ve 2050 hedeflerini gerçekleştirebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agrawala, S., Dussaux, S. & Monti, N. (2020). What policies for greening the crisis response and economic recovery? Lessons learned from past green stimulus measures and implications for the COVID-19 crisis. (No. 164). OECD Environment Working Papers.
- Akçay, Ü. ve Güngen, A. R. (2016). *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*, İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Akses, S. (2014). *Avrupa 2020 Stratejisi*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. Yayın No: 269.
- Aşıcı, A. A. (2017). *İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. (Editörler: Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin). Yeşil Ekonomi. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 35-56.
- Aşıcı, A. A., & Bünül, Z. (2012). Green New Deal: A Green Way out of the Crisis?. *Environmental Policy and Governance*, 22, 295-306.
- Avrupa Çevre Ajansı. (2020b). <https://www.eea.europa.eu/tr> (Erişim: 13 Şubat 2022).
- Avrupa Çevre Ajansı. (2021a). Enerji ve İklim Değişikliği. <https://www.eea.europa.eu/tr/isaretler/isaretler-2017-avrupa2019da-enerjinin-gelecegini/makaleler/enerji-ve-iklim-degisikligi> (Erişim: 10 Mart 2022).
- Avrupa Çevre Ajansı. (2021b). <https://www.eea.europa.eu/tr> (Erişim: 13 Mart 2022).
- Baran, M. F., Gökdoğan, O., Eren, Ö., & Bayhan, Y. (2019). Determination of Ecological and Carbon Footprints of Adıyaman Directorate of Provincial Agriculture and Forestry Staffs, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (15), 280-288.
- Barbier, E. B. (2009). *Rethinking the Economic Recovery A Global Green New Deal*. Cambridge University Press.
- Barbier, E. B. (1987). The Concept of Sustainable Economic Development. *Environmental Conservation*, 14 (2), 101-110.
- Başkaya, F. (2011). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü (7.Baskı)*. Ankara: Maki Basın Yayın.
- Başol, O. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Yeşil İşlerin Gelişimine İlişkin Bir Değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55 (636), 71-87.

- Birat, F. P. & Hoffmann, O. (2013). Steel and the green cars initiative in Europe. *Revue de Métallurgie*, 110, 415–427.
- Blewitt, J. (2008). *Understanding Sustainable Development* (1th edition). UK: TJ International, Padstow.
- Bretschger, L. (2010). Sustainability economics, resource efficiency, and the Green New Deal. *Int Econ Econ Policy*, 7, 187-202.
- Brussels, 28 January 2009.
- Burkett, P. (2008). *Marksizm ve Ekolojik İktisat Kızıl ve Yeşil Bir Ekonomi Politigē Doğru*. (Çeviren: Ertan Günçiner). İstanbul: Yordam Kitap.
- Carson, R. (2011). *Sessiz Bahar*. (Çeviren: Çağatay Güler). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ciegis, R., Ramanauskiene, J., & Martinkus, B. (2009). The Concept of Sustainable Development and its Use for Sustainability Scenarios. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, (2), 28-37.
- Ciocioiu, C. N. (2011). Integrating Digital Economy and Green Economy: Opportunities for Sustainable Development. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 6(1), 33-43.
- Cléménçon, R. (2012). Welcome to the Anthropocene: Rio+20 and the Meaning of Sustainable Development. *Journal of Environment & Development*. 21 (3), 311-338.
- Cole, M. A. (1999). Limits To Growth, Sustainable Development and Environmental Kuznets Curves: An Examination Of The Environmental Impact Of Economic Development. *Sustainable Development*, 7, 87–97.
- Commission of The European Communities. (2001). *Communication From The Commission A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*. Brussels, 15.5.2001 COM(2001)264 final.
- Commission of The European Communities. (2007). *Communication From The Commission To The Council and The European Parliament Progress Report on the Sustainable Development Strategy 2007*. Brussels, 22.10.2007 COM(2007) 642 final.
- Commission of The European Communities. (2008). *Communication From The Commission To The European Council A European Economic Recovery Plan*. Brussels, 26.11.2008 COM(2008) 800 final.
- Costanza, R. (2000). The dynamics of the ecological footprint concept. *Ecological Economics*. (32), 341–345.
- Council Of The European Union. (2006). *Renewed EU Sustainable Development Strategy*. Brussels, 26 June 2006. No: 10917/06.

- Czech, B. (2009). Ecological Economics. USA: Center for the Advancement of the Steady State Economy. <http://www.eolss.net/Sample-chapters/C10/E5-15A-13.pdf> (Erişim: 28 Kasım 2020).
- Demirtaş, I. (2017). Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları. *Alternatif Politika*, 107-132.
- Diesendorf, M. (2000). Sustainability and sustainable development, in Dunphy, D, Benveniste, J, Griffiths, A and Sutton, P (eds) *Sustainability: The corporate challenge of the 21st century*, Sydney: Allen & Unwin, chap. 2, 19-37.
- Drexhage, J., & Murphy, D. (2010). *Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012*. International Institute for Sustainable Development (IISD), New York.
- Dutz, M. A. & Sharma, S. (2016). *Green Growth, Technology and Innovation*. Policy Research Working Paper. Economic Policy and Debt Department. No: 5932.
- EEA. (2012a). *Environmental Indicator Report 2012: Ecosystem Resilience and Resource Efficiency in a Green Economy in Europe*. Copenhagen, European Environment Agency.
- EEA. (2012b). *Trends and projections in Europe 2013 Tracking progress towards Europe's climate and energy targets until 2020*. (Papor No 10/2013). Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISSN 1725-9177.
- EEA. (2017). *Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2016 An indicator-based report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2800/534806.
- EEA. (2020). *Trends and projections in Europe 2020 Tracking progress towards Europe's climate and energy targets*. (Rapor No:13/2020). Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-9480-287-3.
- Eğilmez, M. (2019). *Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerle* (13. Baskı). İstanbul: Seçil Ofset.
- Emrealp, S. (2005). *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı* (2.Baskı). İstanbul: Birmat Matbaası.
- Endl, A., Sedlacko, M. (2012). *National Sustainable Development Strategies – What Future Role with Respect to Green Economy? UNCSO Side Event Policy Brief*, European Sustainable Development Network (ESDN), Vienna.
- Ergün, T., & Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1) 97-123.

- Esty, D. C., Levy, M. A., Kim, C., Sherbinin, A. de., Srebotnjak, T., & Mara, V. (2008). 2008 Environmental Performance Index. New Haven: Yale Center for Environmental Law and Policy.
- European Commission (2020e). “Proposal for a Regulation of The European Parliament and of The Council- establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulation (EU) 2018/1999 (European Climate Law)”, <https://ec.europa.eu/> (Erişim: 19 Mart 2022).
- European Commission. (2004). Kyoto Protocol. MEMO/04/43. Bruxelles. 4 March 2004.
- European Commission. (2009). Investing today for tomorrow's energy. MEMO/09/36
- European Commission. (2010). Communication From The Commission Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010) 2020. Brussels 3.3.2010.
- European Commission. (2011). Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. Rio+20: towards the green economy and better governance. COM(2011) 363 final. Brussels.
- European Commission. (2012). European Green Cars Initiative Towards an electric future? Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2777/13660.
- European Commission. (2013). GREEN PAPER A 2030 framework for climate and energy policies. COM(2013) 169 final. Brussels, 27.3.2013.
- European Commission. (2014). Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions A policy framework for climate and energy in the period from 2020 to 2030. COM(2014) 15 final. Brussels, 22.1.2014.
- European Commission. (2016). Buying green! A handbook on green public procurement. (3rd Edition). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2018). A Clean Planet for all A European strategic long-term vision for a prosperous, modern, competitive and climate neutral economy. COM(2018) 773 final. Brussels, 28.11.2018.
- European Commission. (2019a). A European Green Deal Striving to be the first climate-neutral continent. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Erişim: 20 Ocak 2022).
- European Commission. (2019b). The European Green Deal. COM(2019) 640 final. Brussels, 11.12.2019.

- European Commission. (2019c). The InvestEU Programme: Questions and Answers. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_19_2135 (Erişim: 5 Nisan 2022).
- European Commission. (2020a). EU Biodiversity Strategy for 2030 Bringing nature back into our lives. COM(2020) 380 final. Brussels, 20.5.2020.
- European Commission. (2020b). Decision Of The European Parliament And Of The Council on a General Union Environment Action Programme to 2030. COM(2020) 652 final 2020/0300 (COD). Brussels, 14.10.2020.
- European Commission. (2020c). A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe. COM(2020) 98 final. Brussels, 11.3.2020.
- European Commission. (2020d). A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system. COM(2020) 381 final. Brussels, 20.5.2020.
- European Commission. (2020e). Financing the green transition: The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_17 (Erişim: 7 Nisan 2022).
- European Commission. (2020f). The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism explained. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24 (Erişim: 15 Mart 2022).
- European Commission. (2020g). State of the Union: Commission raises climate ambition and proposes 55% cut in emissions by 2030. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1599 (Erişim: 17 Mart 2022).
- European Commission. (2022a). Effort sharing: Member States' emission targets. https://ec.europa.eu/clima/eu-action/effort-sharing-member-states-emission-targets_en (Erişim: 10 Şubat 2022).
- European Commission. (2022b). Circular economy. https://ec.europa.eu/environment/topics/circular-economy_en (Erişim: 15 Mart 2022).
- European Commission. (2022c). The Just Transition Mechanism, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en (Erişim: 20 Nisan 2022).

- European Commission. (2022d). Energy efficiency directive. https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-efficiency/energy-efficiency-targets-directive-and-rules/energy-efficiency-directive_en (Erişim: 15 Ocak 2022).
- European Communities. (2002). https://ec.europa.eu/clima/system/files/2016-11/table_emm_limitation_en.pdf (Erişim: 10.01.2022).
- European Union. (2003). Directive 2003/87/EC Of The European Parliament and of The Council of 13 October 2003. Establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC.
- European Union. (2007). EU action against climate change. EU emissions trading: an open system promoting global innovation. Belgium: European Communities. ISBN 978-92-79-06862-1.
- European Union. (2012). Directive 2012/27/EU Of The European Parliament and of The Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC.
- European Union. (2021). Sustainable development in the European Union Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2785/195273.
- Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_IND_EFF_custom_483476/default/table?lang=en (Erişim: 04 Aralık 2021).
- Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nrg_ind_eff/default/table?lang=en (Erişim: 04 Aralık 2021).
- Eurostat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_31/default/table?lang=en (Erişim: 06 Aralık 2021).
- Eurostatat. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_30/default/table?lang=en (Erişim: 6 Aralık 2021).
- Filos, E. (2017). Four years of ‘Factories of the Future’ in Europe: achievements and outlook. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing*, 30(1), 15-22. DOI: 10.1080/0951192X.2015.1044759.
- Gates, R., & Lee, M. (2005). *Definition of Social Sustainability*. Director of Social Planning, in consultation with the Manager of the Sustainability Group Policy Report Social Development.

- Georgeson, L., Maslin, M., & Poessinouw, M. (2017). The global green economy: a review of concepts, definitions, measurement methodologies and their interactions. *Geography and Environment*, 4(1), 1-23.
- Goodland, R., & Ledec, G. (1987). Neoclassical Economics And Principles Of Sustainable Development. *Ecological Modelling*, 38, 19-46.
- Green Growth Leaders. (2011). Shaping The Green Growth Economy A review of the public debate and the prospects for green growth. The Berkeley Roundtable on the International Economy 31 March 2011.
- Green New Deal Group. (2008). A Green New Deal Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices. <https://neweconomics.org/2008/07/green-new-deal> (Erişim: 5 Ocak 2022).
- Gürler, A. Z., Erdal, G., Gülse, B. H. S., & Ayyıldız, B. (2017). Ekolojik Ekonomi (1.Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 85-99.
- Harris, J. M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. *Global Development And Environment Institute Working Paper*, No. 00-04, 1-24.
- Hens, L., & Nath, B. (2003). The Johannesburg Conference. *Environment, Development and Sustainability*. 5, 7–39.
- HSBC. (2009). A Climate for Recovery The Color of Stimulus Goes Green. Climate Change Global. HSBC Global Research.
- IHS Global Insight (2010). “Assessment of the effectiveness of car scrapping schemes for vehicles economic, environmental and safety impacts”. prepared for the European Commission, DG Enterprise and Industry, Automotive Industry. Final report March 2010.
- ILO. (2009). *Global Employment Trends Update*, Geneva, International Labour Organization.
- ILO. (2010), *Green Stimulus Measures*. EC-IILS Joing Discussion Paper Series. No. 15.
- ILO. (2016). Green Jobs Progress Report 2014-2015. Geneva: International Labour Office.
- IUCN (1980). *World Conservation Strategy Living Resource Conservation for Sustainable Development*. ISBN: 2880321018. Switzerland.
- Jarvis, A., Varma, A., & Ram, J. (2011). Assessing Green Jobs Potential in Developing Countries A Practitioner’s Guide. Geneva: International Labour Organization.

- Kahyaoğlu, M., & Demirkol, M. (2019). Ekolojik Ayak izimiz. (Editörler: Özgen Nurettin ve Mustafa Kahyaoğlu). *Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: Pegem Akademi, 38-52.
- Kanianska, R. (2017). *Green Growth and Green Economy*. ISBN: 978-80-557-1257-4.
- Karabıçak, M., & Özdemir, B. (2015). Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6 (13), 44-49.
- Kasztelan, A. (2017). Green Growth, Green Economy and Sustainable Development Terminological and Relational Discourse. *Prague Economic Papers*, 26(4), 487-499.
- Kaypak, Ş. (2013). Ekolojik Ayak İzinden Çevre Barışına Bakmak. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*. 6 (1): 154-159.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2015). *Çevre Politikası* (8.Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Kettunen, M., & Brink, P. (2012). Nature, green economy and sustainable development: The outcomes of UN Rio+20 Conference on Sustainable Development. *Nature Conservation* 2, 1-6.
- Klarin, T. (2018). The Concept of Sustainable Development From its Beginning to the Contemporary Issues. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 21(1), 67-94.
- Kok, W. (2004). Facing the challenge the Lisbon Strategy for growth and employment. Report from the High Level Group. Belgium: European Communities. ISBN 92-894-7054-2.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları – Türkiye İncelemesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(29), 4896-4916.
- Lawson, R. (2006). An overview of green economics. *Int. J. Green Economics*, 1(1/2), 23-36.
- Matta, G., Bhadauriya, G., & Singh, V. (2011). Biodiversity and Sustainable Development: A Review. *International Journal for Environmental Rehabilitation and Conservatio*, 2(1), 72-80.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1978). Ekonomik Büyümenin Sınırları. (Çevirenler: Kemal Tosun vd.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Mengi, A., & Algan, N. (2003). *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme AB ve Türkiye Örneği* (1.Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.,

- Moran, D., Wackernagel, M., Kitzes, J. A., Goldfinger, S. H., & Boutaud, A. (2008). Measuring sustainable development-Nation by nation. *Ecological Economics*. (64), 470-474.
- Munasingle, M. (2009). *Sustainable Development In Practice Sustainomics Methodology And Applications*. (1th Edition). New York: Cambridge University Press.
- My Energy Solar. (2022). Fotovoltaik Nedir? Fotovoltaik Panel Nedir? <https://www.myenerjisolar.com/fotovoltaik-nedir-fotovoltaik-panel-nedir/> Erişim: 14 Nisan 2022.
- NCE. (2014). Better Growth, Better Climate : The New Climate Economy Synthesis Report. Washinton DC: New Climate Economy.
- OECD. (2009a). Declaration on Green Growth Adopted at the Meeting of the Council at Ministerial Level on 25 June 2009 [C/MIN(2009)5/ADD1/FINAL].
- OECD. (2009b). Policy Responses to the Economic Crisis: Investing in Innovation for Long-Term Growth. OECD 2009.
- OECD. (2012a). Inclusive Green Growth: For The Future We Want. OECD Work.
- OECD. (2012b). Green Growth and Developing Countries. Consultation Draft.
- OECD. (2021). Official Development Assistance. [https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm#:~:text=Official%20development%20assistance%20\(ODA\)%20is,of%20financing%20for%20development%20aid.](https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm#:~:text=Official%20development%20assistance%20(ODA)%20is,of%20financing%20for%20development%20aid.) (Erişim: 14 Nisan 2022).
- Ohlendorf, N. M., Duwe, M., Umpfenbach, K. & McFarland, K. (2014). The Next EU Climate and Energy Package – EU Climate Policies after 2020. Berlin: Ecologic Institute.
- Önsöz, M. (2014). AB, 2030 İklim ve Enerji Paketi Üzerinde Anlaşmaya Vardı, *Ekonomik Forum*, 64-68. http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2014/246/064_068.pdf (Erişim: 10 Şubat 2022).
- Özçağ, Ö., Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 303-324.
- Özgen, N. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Kullanım Alanları*. (Editörler: Özgen Nurettin ve Mustafa Kahyaoğlu). *Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: Pegem Akademi, 1-36.

- Öztürk, M. & Öztürk, A. (2019). BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(4), 527-541.
- Parlak, B. (2004). Çevre Sorunlarından Ekolojik Etiğe Doğru: Kavramsal Bir Tartışma. (Editörler: Mehmet C. Marin ve Uğur Yıldırım). *Çevresel Sorunlara Çağdaş Yaklaşımlar* (ss. 14-30), İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Pearce, D. W., Markandya, A., & Barbier, E. B. (1989). *Blueprint for a green economy*, Earthscan, London.
- Pezzoli, K. (1997). Sustainable Development A Transdisciplinary Overview of the Literature. *Journal of Environmental Planning and Management*, 40 (5), 549-574.
- Pisani, J. A. Du. (2006). Sustainable development - historical roots of the concept, *Environmental Sciences*, 3 (2), 83-96.
- Pisano, U., Endl, A., & Berger, G. (2012). *The Rio+20 Conference 2012: Objectives, processes and outcomes*. European Sustainable Development Network (ESD) Quarterly Report (Report No:25). Austria: ESDN.
- Pollit, H. (2011). *Assessing the Implementation and Impact of Green Elements of Member States' National Recovery Plans*. Final Report. Cambridge: Cambridge Econometrics.
- Puppim de Oliveira, J. A. (2012). Framing the debate on the green economy and governance from different angles. Jose A. Puppim de Oliveira (Edited by), *Green economy and good governance for sustainable development: opportunities, promises and concerns* (ss. 3-22), Tokyo: United Nations University Press.
- Purkis, S. (2020). *Yeşil Ekonominin Ekoloji Politikası* (1.Baskı). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Rauch, J. N., & Chi, Y. F. (2010). The Plight of Green GDP in China. *Consilience: The Journal of Sustainable Development*. 3 (1), 102-116.
- Redshaw. (2022). Market Stability Reserve. [https://redshawadvisors.com/learn-carbon/eu-ets/market-stability-reserve/#:~:text=The%20Market%20Stability%20Reserve%20\(MSR,green%20technology%20and%20energy%20efficiency](https://redshawadvisors.com/learn-carbon/eu-ets/market-stability-reserve/#:~:text=The%20Market%20Stability%20Reserve%20(MSR,green%20technology%20and%20energy%20efficiency) (Erişim: 14 Nisan 2022).
- Sachs, J. D. (2012). From Millennium Development Goals to Sustainable Development Goals. *High-level Panel on Global Sustainability*. 279.
- Sachs, J. D. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Çağı*. (Çeviren: Barış Gönülşen). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.

- Sagar, A. D., & Najam, A. (1998). The human development index: a critical review. *Ecological Economics*. (25), 249–264.
- Sağır, H. (2020). *İnsan-Çevre Dengesinin Değişmesine Yol Açan Etkenler: Ekonomik Perspektif*. (Editör: Hayriye Sağır). Ekolojik Kriz ve Küresel Çevre Politikası. İstanbul:Beta Basım Yayım, 79-126.
- Simonnet, D. (1990). *Çevrecilik*. (Çeviren: Mehmet Selami Şakiroğlu). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Stayanova, Z. (2017). Impact Of Climate Change Related Policies on the Sector of Green Jobs. *Trakia Journal of Sciences*, 15(4), 374-380.
- Syrovatka, M. (2020). On sustainability interpretations of the Ecological Footprint. *Ecological Economics*. (169), 1-10.
- Şahin, Ü. (2017). *Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye*. (Editörler: Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin). Yeşil Ekonomi. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 22-34.
- T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (1999). *Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu Hedef ve İlkeler, Taahhütler ve Küresel Eylem Planı*. Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). *Paris Anlaşması*. <https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa> (Erişim: 10 Ocak 2022).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020a). *Sürdürülebilir Kalkınma*. <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa> (Erişim: 28 Ekim 2020).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2020b). *Yerel Gündem 21*. <http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> (Erişim: 29 Ekim 2020).
- Talu, N. (2019). Avrupa Birliği İklim Politikaları. İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 3. İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi. Ankara.
- Tekeli, İ. (1996). Habitat II Konferansı Yazıları, T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- The Fourth World Conference on Women (1995). Beijing Declaration and Platform for Action. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf> (Erişim: 08 Aralık 2020).
- The World Bank. (2009). Global Economic Prospects (Rapor No: 46820). Washington DC: The World Bank.
- The World Bank. (2012). Inclusive Green Growth The Pathway to Sustainable Development. Washington DC: The World Bank.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2022). Avrupa Birliği İklim Yasası Yürürlüğe Girdi. <https://www.tim.org.tr/tr/duyurular-avrupa-birligi-iklim-yasasi-yururluge->

[girdi#:~:text=Nisan%20ay%C4%B1nda%20AB%20%C3%BCye%20devletleri,AB%20Resmi%20Gazetesinde%20yay%C4%B1nlanarak%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe](#) (Erişim: 15 Ocak 2022).

- TÜSİAD. (2020). Ekonomik Göstergeler Merceğinden Yeni İklim Rejimi. ISBN 978-605-165-047-0.
- UNDP (2020). Human Development Index (HDI) Ranking. <http://hdr.undp.org/en/data> (Erişim: 30 Aralık 2020).
- UNDP (2020). Human Development Report 2020. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf> (Erişim: 30 Aralık 2020).
- UNEMG. (2011). Working Towards A Balanced and Inclusive Green Economy: A United Nations System-wide Perspective. Geneva: Prepared by the Environment Management Group.
- UNEP, ILO, IOE, ITUC. (2008). Green jobs towards decent work in a sustainable, low-carbon world. Washington: Worldwatch Institute.
- UNEP. (2009). A Global Green New Deal Policy Brief. <https://www.unep.org/> (Erişim: 10 Eylül 2021).
- UNEP. (2010). Green Economy Report: A Preview. UN Conference on Sustainable Development. New York.
- UNEP. (2011) Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication - A Synthesis for Policy Makers, <https://www.unep.org/greeneconomy> (Erişim: 9 Eylül 2021).
- UNESCAP. (2012). Low Carbon Green Growth Roadmap for Asia and the Pacific: Turning Resource Constraints and The Climate Crisis Into Economic Growth Opportunities. Bangkok: United Nations Publication.
- UNFPA (1994). Programme of Action. Cairo: United Nations Population Fund. ISBN 0-89714-696-4.
- United Nations (1993). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development*. A/CONF.151/26/Rev.1.
- United Nations (1996). *Report Of The United Nations Conference On Human Settlements (Habitat II)*. A/CONF.165/14.
- United Nations (2002a). *Report of the World Summit on Sustainable Development*. A/CONF.199/20.
- United Nations (2002b). *Water, energy, health, agriculture and biodiversity, Synthesis of the framework paper of the Working Group on WEHAB*. A/CONF.199/L.4

- United Nations (2014). *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*. New York and Geneva ECE/CES/31.
- United Nations General Assembly (1997). *Programme for the Further Implementation of Agenda 21*. A/RES/S-19/2.
- United Nations General Assembly (2000). *United Nations Millennium Declaration*. A/RES/55/2.
- United Nations General Assembly (2001a). *Road map towards the implementation of the United Nations Millennium Declaration*. A/56/326.
- United Nations General Assembly (2001b). *Ten-year review of progress achieved in the implementation of the outcome of the United Nations Conference on Environment and Development*. A/RES/55/199.
- United Nations General Assembly (2012). *Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012 The future we want*. A/RES/66/288.
- United Nations General Assembly (2015). *Transforming our world the 2030 Agenda for Sustainable Development*. A/RES/70/1.
- United Nations World Summit on Sustainable Development (2002b). *Water, energy, health, agriculture and biodiversity. Synthesis of the framework paper of the Working Group on WEHAB*. A/CONF.199/L.4.
- United Nations. The Paris Agreement. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement> (Erişim: 11 Ocak 2022).
- Watt, A. (2009). *A quantum of solace? An assessment of fiscal stimulus packages by EU Member States in response to the economic crisis*. Working Paper 2009.05. Brussels: European Trade Union Institute.
- WCED (1987). *Our Common Future* (1.Baskı). New York: Oxford University Press.
- Wendling, Z. A., Emerson, J. W., de Sherbinin, A., Esty, D. C., et al. (2020). 2020 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy.
- Wikipedi. (2022). Entropi. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Entropi> (Erişim: 14 Nisan 2022).
- WWF (2020). Yaşayan Gezegen Raporu 2020. https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/2020_yaayan_gezegen_raporu_ozet_10_09_2020.pdf?10241/Yasayan-Gezegen-Raporu-2020 (Erişim: 29 Aralık 2020).
- Yalçın, A. Z. (2017). *Yeşil Büyüme Çevre Kirliliği ve Eşişsizliklere Karşı Yeni Bir Büyüme Paradigması* (1.Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Yang, T. (2012). The UN Rio+20 Conference on Sustainable Development-What Happened?. *The American Society of International Law ASIL*. 16 (28), 1-6.
- Yıldırım, U., & Göktürk, İ. (2004). *Çevre Sorunlarının Çözümünde Çağdaş Yaklaşımlar*. (Editörler: Mehmet C. Marin ve Uğur Yıldırım). Çevresel Sorunlara Çağdaş Yaklaşımlar. İstanbul:Beta Basım Yayım, 449-488.

